

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદીત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહીં. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

એસોસીએશન ઓફ યુનીફાઇડ ટેલી સર્વિસીસ પ્રોવાઇડર્સ અને અન્યો

વિ.

ભારત સંઘ

(સિવિલ અપિલ નં. ૪૫૯૧ /૨૦૧૪)

એપ્રિલ ૧૭, ૨૦૧૪

[કે.એસ. રાધાકૃષ્ણન અને વિક્રમજિત સેન, ન્યાયમૂર્તીશ્રીઓ.]

ભારતીય દૂરસંચાર નિયામક પ્રાધિકરણ, સેવા પ્રદાતાઓ (હિસાબના પુસ્તકો અને અન્ય દસ્તાવેજોની જાળવણી) નિયમો, ૨૦૦૨ – નિયમ ૩ અને ૫ – ભારતીય દૂરસંચાર નિયામક પ્રાધિકરણ અધિનિયમ, ૧૯૯૭ – ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક (સી.એ.જી..), ભારતીય

દૂરસંચાર નિયામક પ્રાધિકરણ (ટ્રાઈ) અને દૂરસંચાર વિભાગ (ડી.ઓ.ટી.) ની સત્તાઓ અને ફરજોનો વ્યાપ અને પરિધિ, એકીકૃત પ્રવેશ સેવાઓ (યુ.એ.એસ.) પરવાનાઓ હેઠળ, જે ડી.ઓ.ટી. અને ખાનગી સેવા પ્રદાતાઓ વચ્ચે કરવામાં આવ્યા છે, ભારતના સંઘને ચૂકવવાપાત્ર પરવાનો ફી અને સ્પેક્ટ્રમ શુલ્ક નક્કી કરવા માટે આવકની યોગ્ય ગણતરી અને પરિમાણ નિર્ધારણના સંદર્ભમાં – પરવાનાધારકો દ્વારા તૈયાર કરાયેલા તમામ હિસાબોની આવક-લેખાપરીક્ષા કરવાની સી.એ.જી..ની સત્તાઓ – આવકપ્રાપ્તિઓના સંદર્ભમાં પરવાનાધારકના હિસાબોને કેન્દ્રીય સરકારના હિસાબો કહી શકાય કે નહીં અને તેથી ૧૯૭૧ના અધિનિયમની કલમ ૧૬ મુજબ આવક-લેખાપરીક્ષાને આધીન ગણાવી શકાય કે નહીં – કાનૂની સ્થિતિ સમજાવવામાં આવી – નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકના (ફરજો, સત્તાઓ અને સેવાની શરતો) અધિનિયમ, ૧૯૭૧ કલમો ૧૩, ૧૬ અને ૧૮ – ભારતનું બંધારણ, ૧૯૫૦ અનુચ્છેદો ૧૪૮, ૧૪૯ અને ૨૬૬.

સેવા પ્રદાતાઓ દ્વારા દાખલ કરાયેલ અપીલો નામંજૂર કરીને અને ડી.ઓ.ટી. તથા અન્ય દ્વારા દાખલ કરાયેલ અપીલો મંજૂર કરીને, અદાલત

નિર્ણીત:૧. લાઈસન્સધારક લાઈસન્સ કરાર સંબંધિત હિસાબો જાળવી રાખવા માટે બાધ્ય છે અને વિશેષ કરીને તેને પ્રાપ્ત થયેલી આવકનો હિસાબ જાળવી રાખવો જરૂરી છે, કારણ કે તેને સંઘ સાથે આવક વહેંચવાની હોય

છે, જેનું ગણતરી કુલ આવક પ્રાપ્તિઓના સંદર્ભે કરવાનું હોય છે. [ફકરા નં ૨૯]
[૮૧૩-ડી]

૨. બંધારણની કલમ ૧૪૯ હેઠળ સી.એ.જી.ને બંધારણ દ્વારા સોંપવામાં આવેલા કર્તવ્યો અને સત્તાઓ સંસદ દ્વારા છીનવી લેવામાં આવી શકતા નથી, કારણ કે તે આપણા બંધારણના મૂળભૂત માળખાનો ભાગ છે, જેમ કે સંસદીય લોકશાહી, ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતા, કાયદાનું શાસન, ન્યાયિક સમીક્ષા, દેશની એકતા અને અખંડિતતા, બંધારણનું ધર્મનિરપેક્ષ અને સંઘીય સ્વરૂપ, વગેરે.
[ફકરા નં ૩૪] [૮૧૭- ૮, સી]

૩. જ્યારે કાર્યપાલિકા પ્રાકૃતિકસ્પેક્ટ્રમ જેવા સંસાધનો, જે આ દેશના લોકોના છે, તેમના સંબંધમાં સંસદને એ જાણવાનો અધિકાર હોવો જોઈએ કે રાષ્ટ્રની સંપત્તિ સાથે કારોબારી દ્વારા અને અહીં સુધી કે યુ.એ.એસ. લાઈસન્સ ધારકો દ્વારા કેવી રીતે વ્યવહાર કરવામાં આવ્યો છે, તેમજ સ્પેક્ટ્રમના ઉપયોગમાંથી કેટલો આવકઉપજ થયો છે અને શું તે જથ્થાનું સંઘ તથા યુ.એ.એસ. લાઈસન્સ ધારકો દ્વારા યોગ્ય રીતે મૂલ્યાંકન, વસૂલાત અને હિસાબીકરણ કરવામાં આવ્યું છે કે નહીં. જ્યારે રાષ્ટ્રની સંપત્તિ, જેમ કે સ્પેક્ટ્રમ, સાથે સંઘ, રાજ્ય અથવા તેની સાધનસંસ્થાઓ દ્વારા, અથવા તો સેવા પ્રદાતાઓ જેવી ખાનગી પક્ષકારો દ્વારા વ્યવહાર કરવામાં આવે છે, ત્યારે તેઓ લોકો તથા સંસદ પ્રત્યે જવાબદાર હોય

છે. સંસદીય લોકશાહી પણ, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, વિધાનમંડળ પ્રત્યે મંત્રિસભાની જવાબદારીનું પરિકલ્પન કરે છે. [ફકરા નં ૩૭] [૮૧૮-ઈ-જી]

૪. સંસદ પર એ નિર્ધારિત કરવાની ફરજ છે કે લાયસન્સ ફી અને સ્પેક્ટ્રમ શુલ્ક સ્વરૂપે થયેલી સમગ્ર વસુલાત ભારત સંઘ દ્વારા પ્રાપ્ત કરવામાં આવી છે કે નહીં અને ભારતના સંચિત નિધિ (સીએફઆઈ) માં જમા કરવામાં આવી છે કે નહીં. અનુચ્છેદ ૨૬૬ અનુસાર, ભારત સરકાર દ્વારા અથવા તેની તરફથી પ્રાપ્ત થતી સર્વ જાહેર રકમો સીએફઆઈમાં જમા કરાવવી જરૂરી છે. સીએજી ભારત સંઘે તેના સંસાધનોનો ઉપયોગ કિફાયત, કાર્યક્ષમતા અને અસરકારકતાપૂર્વક કર્યો છે કે નહીં તેની તપાસ કરી શકે છે, અને સમગ્ર લાયસન્સ ફી વસૂલ કરવામાં આવી છે કે નહીં તથા ભારતે યુએએસ લાયસન્સ કરારની કલમ ૨૨.૫ અને ૨૨.૬ હેઠળ લેખાપરીક્ષણ યોગ્ય રીતે હાથ ધર્યું છે કે નહીં તેની પણ તપાસ કરી શકે છે. આવક વહેંચણી કરારમાં સેવા પ્રદાતાઓના હિસાબોની સીએજી દ્વારા કરવામાં આવતી તપાસ અતિ મહત્વપૂર્ણ છે, જેથી નિર્ધારિત કરી શકાય કે સેવા પ્રદાતાને કોઈ ગેરકાયદેસર લાભ થયો છે કે નહીં અને ભારત સંઘને કોઈ ગેરકાયદેસર નુકસાન થયું છે કે નહીં, કારણ કે તેમાંથી ઉત્પન્ન થતી આવક ભારતના સંચિત નિધિમાં જમા થવાની હોય છે. [ફકરો ૪૧] [૮૨૦- એ-ડી]

પ. "સ્પેક્ટ્રમ", એક પ્રાકૃતિક સંસાધન, લોકોનું છે, તેથી, આ દેશના લોકોને, સંસદ મારફતે, જાણ હોવી જોઈએ કે તેના પ્રાકૃતિક સંસાધનો સાથે કેન્દ્ર, રાજ્ય અથવા તેની સાધન-સુવિધાઓ દ્વારા કે પછી યુ.એ.એસ. લાઈસન્સ ધારકો દ્વારા કેવી રીતે વ્યવહાર કરવામાં આવ્યો છે. આવી ઘટનાઓ દુર્લભ નથી, જેમાં ક્યારેક કારોબારી તંત્ર પણ પ્રાકૃતિક સંસાધનો સાથે વ્યવહાર કરતા લાઈસન્સ ધારકો સાથે મળતાવળ કરીને કાર્ય કરે છે, તેથી સંસાધનો પર યોગ્ય સંસદીય નિયંત્રણની આવશ્યકતા છે. [ફરોજ] [૮૨૦-ઈ, એફ]

૬. ૧૯૭૧ના અધિનિયમની કલમ ૧૬ સંઘ અથવા રાજ્યોની પ્રાપ્તિઓના હિસાબી પરીક્ષણ સાથે સંબંધિત છે. તેમાં આવેલું "બધી પ્રાપ્તિઓનું હિસાબી પરીક્ષણ કરવું" એવું પ્રયોગ આવકપ્રાપ્તિઓ અને અનાવકપ્રાપ્તિઓ વચ્ચે કોઈ ભેદ રાખતું નથી. પ્રાપ્તિઓના હિસાબી પરીક્ષણના હેતુસર, સીએજીની ફરજ "તેને યોગ્ય જણાય તેવા હિસાબોની તપાસ કરવા અને તે બાબતે અહેવાલ આપવાનો" સુધી વિસ્તરે છે. કલમ ૧૩ને કલમ ૧૬ સાથે વાંચતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે "બધા વ્યવહારોનું હિસાબી પરીક્ષણ કરવું" તથા "ભારતના એકીકૃત નિધિમાં જમા થનાર બધી પ્રાપ્તિઓનું હિસાબી પરીક્ષણ" જેવા પ્રયોગોમાં માત્ર સંઘ, રાજ્ય તથા વિહિત કરવામાં આવેલ અથવા સંસદે બનાવેલ કોઈ કાયદા હેઠળ આવતી અન્ય સત્તા અથવા સંસ્થાના હિસાબો જ નહીં, પરંતુ સંઘ અને રાજ્યએ કર્યા હોય

એવા તમામ વ્યવહારો પણ આવરી લેવાય છે, જેમનો એકીકૃત નિધિ સાથે સંબંધ હોય, ખાસ કરીને જ્યારે તે પ્રાપ્તિઓનો આવકવહેંચણી સાથે સીધો સંબંધ હોય. [પરિચ્છેદ ૪૪ અને ૪૫] [૮૨૧-જી; ૮૨૨-સી-ઈ]

૭. ૧૯૭૧ના અધિનિયમની કલમ ૧૬ અને ૧૮(૧)(બી)ના બંને સંઘને પ્રાપ્ત થવાપાત્ર આવકમાંનો હિસ્સો સંચિત નિધિમાં જમા કરાવાપાત્ર આવક પ્રાપ્તિ હોવાને કારણે, આવી પ્રાપ્તિઓના સંબંધમાં, ૨૦૦૨ના નિયમોના નિયમ ૩ મુજબ જાળવવામાં આવેલા અભિલેખો તથા લાઈસન્સ કરારની કલમો ૨૨.૧ અને ૨૨.૨ હેઠળ જાળવવામાં આવેલા અભિલેખો માંગવાનો અધિકાર સીએજીને છે. જ્યાં સુધી સેવા પ્રદાતાઓની અનન્ય કબજામાં રહેલા મૂળભૂત અભિલેખોની તપાસ કરવામાં ન આવે, ત્યાં સુધી કરાર મુજબ ભારતના સંઘને લાઈસન્સ ફી અને સ્પેક્ટ્રમ ચાર્જિસ સ્વરૂપે તેની આવકમાંનો પૂર્ણ અને સમ્પૂર્ણ હિસ્સો પ્રાપ્ત થયો છે કે નહીં તે નિશ્ચિત કરવું શક્ય બનશે નહીં. [પેરા ૪૮] [૮૨૪-એ-સી]

૮. ૧૯૭૧ના અધિનિયમની કલમ ૧૩, ૧૬ અને ૧૮ને બંધારણબંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૯ તેમજ ટ્રાઈ અધિનિયમ, ૧૯૯૭ની કલમ ૩ અને ૫ સાથે વાંચવાની રહે છે અને આમ વાંચવામાં આવે તો, ટ્રાઈ નિયમો ૨૦૦૨ના નિયમ ૩ને લાઈસન્સ કરારની કલમ ૨૨ સાથે વાંચતાં, સીએજીને અભિલેખો માંગવાનો અધિકાર છે. આ પ્રક્રિયામાં, સીએજી વાસ્તવમાં યુએએસ સેવા પ્રદાતાઓના હિસાબોની તેવી રીતે હિસાબી તપાસ કરવું નથી, પરંતુ

સંઘને આવક વહેંચણીના સ્વરૂપે, જેને તે કાયદેસર રીતે પાત્ર છે, લાઇસન્સ ફી અને સ્પેક્ટ્રમ ચાર્જસ મારફતે તેનો બાકી હિસ્સો મળી રહ્યો છે કે નહીં તે નિશ્ચિત કરવા માટે તમામ આવકોની તપાસ કરે છે. આવી પ્રક્રિયા અપનાવીને, સીએજી સેવા પ્રદાતાઓના હિસાબોની કોઈ કાયદેસરની હિસાબી તપાસ કરતું નથી, પરંતુ "આવક વહેંચણી"ના સ્વરૂપે સંઘને તેનો કાયદેસર હિસ્સો મળી રહ્યો છે કે નહીં તે નિશ્ચિત કરવાની મર્યાદિત હેતુસર એવું કરે છે. તેથી, સેવા પ્રદાતાઓ સીએજીએ માંગેલા તમામ અભિલેખો અને દસ્તાવેજો પ્રદાન કરવા બાંધ્ય છે. [ફકરા નં ૫૦} [૮૨૪-એચ; ૮૨૫- એ-ડી]

૯. સીએજી પર આ ફરજ છે કે તે તપાસે અને પોતાને સંતોષે કે તે બાબતેના તમામ નિયમો અને પ્રક્રિયાઓનું પાલન માત્ર સંઘ દ્વારા જ નહીં પરંતુ સેવા પ્રદાતાઓ દ્વારા પણ, એકંદરે, કરવામાં આવી રહ્યું છે, કારણ કે સંઘ તેમજ સેવા પ્રદાતાઓ બંને પ્રાકૃતિક સંસાધનો સાથે વ્યવહાર કરી રહ્યા છે. તેથી, સીએજીનું કાર્ય સ્વતંત્ર અને અલગ છે, જે કલમ ૨૨.૫ હેઠળ ડીઓટી દ્વારા કરવામાં આવતી હિસાબ-તપાસ અથવા કલમ ૨૨.૬ હેઠળની વિશેષ હિસાબ-તપાસ સમાન નથી. સીએજીનું કાર્ય માત્ર એટલું નિશ્ચિત કરવાનું છે કે ભારત સંઘને તેનો હકનો હિસ્સો મળી રહ્યો છે કે નહીં, જ્યારે તે પોતાના વિશિષ્ટ અધિકારનો, સેવા પ્રદાતાઓને પ્રાકૃતિક સંસાધનો સાથે વ્યવહાર કરવાનો અધિકાર સોંપે છે, જે રાષ્ટ્રીય સંપત્તિ સાથે વ્યવહાર કરી રહ્યા છે; એટલી હદ સુધી નિયમ ૫(૧)(૨) નો

સંકુચિત અર્થઘટન કરીને વાંચવો પડે, પરંતુ સેવા પ્રદાતાઓ નિયમ ૩ હેઠળ તેઓ દ્વારા જાળવવામાં આવેલા તમામ હિસાબી પુસ્તકો અને અન્ય દસ્તાવેજો ઉપલબ્ધ કરાવવા માટે બંધાયેલા છે, જેથી એ નિશ્ચિત કરી શકાય કે ભારત સંઘને આવકમાં તેનો સંપૂર્ણ હિસ્સો મળી રહ્યો છે. [ફરો ૫૧] [૮૨૫-ડી-જી]

૧૦. પડકારાયેલ સંચારપત્રો તા. ૧૬.૩.૨૦૧૦ અને ૧૦.૫.૨૦૧૦ અનુક્રમે ડીઓટી અને ડિરેક્ટર જનરલ ઓફ ઓડિટ, પોસ્ટ એન્ડ ટેલિકોમ્યુનિકેશન્સ દ્વારા યુએએસ પરવાનાધારકોને જારી કરવામાં આવ્યા હતા. બન્ને સંચારપત્રો દર્શાવે છે કે તેઓ સીએજી દ્વારા ટેલિકોમ સેવા પ્રદાતાઓના હિસાબી પરીક્ષણ માટે સહકાર મેળવવા હેતુથી મોકલવામાં આવ્યા હતા, જે કલમ ૨૨.૫ના અર્થમાં વિભાગ દ્વારા કરવામાં આવતું હિસાબી પરીક્ષણ પણ નથી અને યુએએસ પરવાનો કરારની કલમ ૨૨.૬ હેઠળનું વિશેષ હિસાબી પરીક્ષણ પણ નથી. તા. ૧૬.૩.૨૦૧૦ અને ૧૦.૫.૨૦૧૦ના બન્ને સંચારપત્રો સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે સીએજી હિસાબી પરીક્ષણ કરવાનો ઇરાદો ધરાવે છે, કારણ કે ભારત સંઘ અને યુએએસ પરવાનાધારકો વચ્ચે "આવક વહેંચણી" છે અને ઉત્પન્ન થયેલી આવક ભારતની સંચિત નિધિમાં જમા થવી આવશ્યક રહેશે. [ફરો ૬૨, ૬૬] [૮૩૧-સી, ડી; ૮૩૫- ઈ]

૧૧. સી.એ.જી. દ્વારા કરવામાં આવનાર હિસાબ તપાસ તે બાબતે ડી.ઓ.ટી. દ્વારા "અભિપ્રાય રચના" પર આધારિત નહીં હોય કે તેને સોંપવામાં આવેલા નિવેદનો અથવા હિસાબો અચોક્કસ કે ભ્રમિત કરનાર હતા; નહીં તો હિસાબ તપાસ અથવા તપાસણી અથવા નિરીક્ષણ કરવા માટે સી.એ.જી.ને અપાયેલ વૈધાનિક અને સંવિધાનિક સત્તાઓથી તેને વંચિત કરવામાં આવે. ટ્રિબ્યુનલનો વિવાદિત આદેશ ૧૯૭૧ના અધિનિયમની કલમ ૧૬ સાથે ૨૦૦૨ના ટ્રાઈ નિયમોના નિયમ ૫ તથા પરવાનગીની જોગવાઈઓ સાથે વાંચવામાં આવતી સી.એ.જી.ને અપાયેલ સંવિધાનિક અને વૈધાનિક સત્તા પર અતિક્રમણરૂપ હતો. યુ.એ.એસ. પરવાનગી કરારની કલમો ૨૨.૫ અને ૨૨.૬ સી.એ.જી. અથવા ટ્રાઈ દ્વારા કરવામાં આવનાર હિસાબ તપાસ માટે રચાયેલ નથી, પરંતુ ડી.ઓ.ટી. દ્વારા કરવામાં આવનાર હિસાબ તપાસ માટે રચાયેલ છે. ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા એ ઠરાવવામાં પણ ભૂલ કરવામાં આવી કે કલમ ૨૨.૫ હેઠળની "અભિપ્રાય રચના", કે પરવાનાધારકે સોંપેલા નિવેદનો અથવા હિસાબો અચોક્કસ અથવા ભ્રમિત કરનાર છે, તે અધિકારક્ષેત્ર સંબંધિત તથ્ય છે, અને તે કલમ ૨૨.૫ હેઠળ હિસાબ તપાસ કરવા અથવા કલમ ૨૨.૬ હેઠળ વિશેષ હિસાબ તપાસ કરવા ડી.ઓ.ટી./સી.એ.જી.ના અધિકારક્ષેત્રને સંદર્ભિત કરે છે. કલમ ૨૨.૫ હેઠળની 'અભિપ્રાય રચના' પરવાનગીદાતાનો વિષયનિષ્ઠ અભિપ્રાય છે; અન્યથા કલમો ૨૨.૫ અને ૨૨.૬ હેઠળ કોઈપણ પ્રકારની હિસાબ તપાસ કરવાની સત્તા લુપ્ત થઈ જાય અને પરવાનગીદાતાએ

પરવાનાધારકને સતત સમજાવતું રહેવું પડે કે પરવાનાધારકે સોંપેલા નિવેદનો અથવા હિસાબો અચોક્કસ અને ભ્રમિત કરનાર છે. [પરિચ્છેદો ૬૭, ૬૮] [૮૩૬-ડી-એફ; ૮૩૭-ડી-એફ]

સેન્ટર ફોર પબ્લિક ઇન્ટરેસ્ટ લિટિગેશન અને અન્ય વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય (૨૦૧૨) ૩ એસ.સી.સી. ૧: ૨૦૧૨ (૩) એસ.સી.આર. ૧૪૭; નેચરલ રિસોર્સેસ એલોકેશન, ઇન રે: સ્પેશિયલ રેફરન્સ નં. ૧ /૨૦૧૨, ૨૦૧૨ (૨૦૧૨) ૧૦ સેક ૧: ૨૦૧૨ (૮) એસ.સી.આર. ૩૧૧; સેક્ટરી, મિનિસ્ટ્રી ઓફ ઇન્ફોર્મેશન એન્ડ બ્રોડકાસ્ટિંગ, ગવર્નમેન્ટ ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય વિ. ક્રિકેટ એસોસિએશન ઓફ બંગાલ અને અન્ય ૧૯૯૫ (૨) એસ.સી.સી. ૧૬૧: ૧૯૯૫ (૧) એસ.સી.આર. ૧૦૩૬; રિલાયન્સ નેચરલ રિસોર્સેસ લિમિટેડ વિ. રિલાયન્સ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ (૨૦૧૦) ૭ એસ.સી.આર ૧: ૨૦૧૦ (૫) એસ.સી.આર. ૭૦૪; એમ.કે. રંગનાથન વિ. ગવર્નમેન્ટ ઓફ મદ્રાસ (૧૯૫૫) ૨ એસ.સી.આર. ૩૭૪; રોહિત પલ્પ એન્ડ પેપર મિલ્સ વિ. કલેક્ટર ઓફ સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ, બરોડા (૧૯૯૦) ૩ એસ.સી.સી. ૪૪૭: ૧૯૯૦ (૨) એસ.સી.આર. ૭૯૭; અમદાવાદ પ્રા. લિ. પ્રાઈમરી ટીચર્સ' એસોસિએશન વિ. એડમિનિસ્ટ્રેટિવ ઓફિસર અને અન્ય (૨૦૦૪) ૧ એસ.સી.સી. ૭૫૫: ૨૦૦૪ (૧) એસ.સી.આર. ૪૭૦; એસ.આર. ચૌધુરી વિ. સ્ટેટ ઓફ પંજાબ અને અન્ય (૨૦૦૧) ૭ એસ.સી.સી. ૧૨૬: ૨૦૦૧ (૧) સપ્લ. એસ.સી.આર. ૬૨૧; કિહોટો હોલોહન વિ.

ઝેચિલ્ફૂ અને અન્ય (૧૯૯૨) સપ્લ. ૨ એસ.સી.સી. ૬૫૧: ૧૯૯૨ (૧)
એસ.સી.આર. ૬૮૬; એસ. સુબ્રમણિયમ બાલાજી વિ. સ્ટેટ ઓફ તમિલનાડુ
અને અન્ય (૨૦૧૩)

૧ એસીસી ૩૯૩: ૨૦૧૨ (૮) એસીસીઆર ૧૦૫૮; અરુણા કુમાર
અગ્રવાલ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય (૨૦૧૩) ૭
એસ.સી.આર ૧: ૨૦૧૩ (૩) એસીસીઆર ૫૦૮; પીપલ્સ યુનિયન ફોર
સિવિલ લિબર્ટીઝ (પ્યુસીએલ) અને અન્ય એક વિ. યુનિયન ઓફ
ઇન્ડિયા અને અન્ય એક (૨૦૦૩) ૪ સેક ૩૯૯: ૨૦૦૩ (૨)
એસીસીઆર ૧૧૩૬; રાજેશ કુમાર અને અન્ય વિ. ડેપ્યુટી સીઆઈટી
અને અન્ય

(૨૦૦૭) ૨ એસ.સી.સી. ૧૮૧: ૨૦૦૬ (૮) સપ્લ. એસ.સી.આર.
૨૮૪; સહારા ઇન્ડિયા (ફર્મ) લખનૌ વિ. કમિશનર ઓફ ઇનકમ ટેક્સ,
સેન્ટ્રલ-૧ અને અન્ય (૨૦૦૮) ૧૪ એસ.સી.સી. ૧૫૧: ૨૦૦૮ (૬)
એસ.સી.આર. ૪૨૭; એનિસ્મિનિક લિ. વિ. ફોરેન કમ્પન્સેશન કમિશન
૧૯૬૯ (૧) ઓલ ઈ.આર. ૨૦૮ – સંદર્ભિત.

પ્રકરણ કાયદા સંદર્ભ:

૨૦૧૨ (૩) એસ.સી.આર. ૧૪૭ નો ઉદ્દેશ કરવામાં આવ્યો છે
ફક્કરા નં ૩

૨૦૧૨ (૯) એસ.સી.આર. ૩૧૧ પર ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે
ફકરા નં ૩

૧૯૯૫ (૧) એસ.સી.આર. ૧૦૩૬ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો
ફકરો ૫

૨૦૧૦ (૫) એસ.સી.આર. ૭૦૪ નો પેરા ૫ માં ઉલ્લેખ કરવામાં
આવ્યો

(૧૯૫૫) ૨ એસ.સી.આર. ૩૭૪ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો
પરિચ્છેદ ૧૫ ૧૯૯૦ (૨) એસ.સી.આર. ૭૯૭ નો ઉલ્લેખ કરવામાં
આવ્યો પરિચ્છેદ ૧૫ ૨૦૦૪ (૧) એસ.સી.આર. ૪૭૦ નો ઉલ્લેખ
કરવામાં આવ્યો પરિચ્છેદ ૧૫ ૨૦૦૧ (૧) સિલપ્ત. એસ.સી.આર.
૬૨૧ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો પરિચ્છેદ ૧૮ ૧૯૯૨ (૧)
એસ.સી.આર. ૬૮૬ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો પરિચ્છેદ ૧૮

(૨૦૧૩) ૯ એસ.ઈ.સી. ૬૫૯ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે
ફકરા ૩૫ ૨૦૧૨ (૮) એસ.સી.આર. ૧૦૫૮ નો ઉલ્લેખ કરવામાં
આવ્યો છે ફકરા ૩૬ ૨૦૧૩ (૩) એસ.સી.આર. ૫૦૮ નો ઉલ્લેખ
કરવામાં આવ્યો છે ફકરા ૩૬ ૨૦૦૩ (૨) એસ.સી.આર. ૧૧૩૬
નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે ફકરા ૪૦ ૨૦૦૬ (૮) સપ્ત.
એસ.સી.આર. ૨૮૪ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે ફકરા ૫૯

૨૦૦૮ (૬) એસ.સી.આર. ૪૨૭ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે
ફક્કરા પલ

દીવાની અપીલી અધિકારક્ષેત્ર : દીવાની અપીલ નં. ૪૫૯૧ સન ૨૦૧૪.

નવી દિલ્હી સ્થિત દિલ્હી વડી અદાલતના નાગરિક રિટ અરજી ક્રમાંક
૩૬૭૩ સન ૨૦૧૦ માં તા. ૦૬.૦૧.૨૦૧૪ના ચુકાદા અને આદેશમાંથી.

સાથે

સી. એ. ક્રમાંક ૪૫૯૨ સન ૨૦૧૪ તથા

સી. એ. નં. ૧૦૭૪૮ અને ૧૦૭૪૯ સન ૨૦૧૧ ના

હરીશ એન. સાલ્વે, ગોપાલ જૈન, બીના ગુપ્તા, કૌશિક લાઈક, અભય એ.
જેના, અનુજ ધીર, શેલી ભાસીન, લક્ષ્મીશ એસ. કરનાથ, પારસ આનંદ,
ચૈતન્ય સક્ષાયા (ઈ. સી. અગ્રવાલા તરફથી) અપીલકર્તાઓ માટે.

પરાસ કુહાડ, એ.એસ.જી., જીતિન ચતુર્વેદી, સરફરાજ અહેમદ, એન. કે.
ઝા, અભિક ચિમની, સ્વાતી વિજયવર્ગીયા, ગૌરાંગ કાંઠ, રાહુલ કુમાર,
સવ્યસાચી સહાય (ડી. એસ. મહરા માટે), સંજય કપૂર, અનમોલ ચંદન,
પ્રિયંકા દાસ, લેખા વિશ્વનાથ પ્રતિવાદીઓ તરફથી.

અદાલતનો ચુકાદો નીચે મુજબ જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો

કે.એસ. રાધાકૃષ્ણન, ન્યાયાધીશ.

સિવિલ અપીલ નં. ૪૫૯૧ / ૨૦૧૪

[એસ.એલ.પી. (સી)નં ૧૮૦૪ /૨૦૧૪ માંથી ઉત્પન્ન]

અને

દીવાની અપીલ ક્રમાંક ૪૫૯૨ સન ૨૦૧૪

[એસ.એલ.પી. (સી) ક્રમાંક ૨૦૧૪ ના ૨૯૨૫ માંથી ઉત્પન્ન]

૧ . પરવાનગી મંજૂર કરવામાં આવે છે.

૨. આ અપીલોમાં અમને ભારતના કમ્પ્ટ્રોલર એન્ડ ઓડિટર જનરલ (સી.એ.જી.), ભારતના ટેલિકોમ રેગ્યુલેટરી ઓથોરિટી (ટ્રાઈ) અને ટેલિકોમ્યુનિકેશન્સ વિભાગ (ડોટ) ની સત્તાઓ અને ફરજોના વ્યાપ તથા પરિધિ અંગે વિચારવાનો પ્રશ્ન છે, જે ડોટ અને ખાનગી સેવા પ્રદાતાઓ વચ્ચે થયેલા યુનિફાઈડ ઍક્સેસ સર્વિસિસ (યુ.એ.એસ.) પરવાનાઓના સંદર્ભમાં, ભારત સંઘને ચૂકવવાપાત્ર પરવાના ફી તથા સ્પેક્ટ્રમ શુલ્ક નક્કી કરવા માટે આવકની યોગ્ય ગણતરી અને પરિમાણીકરણ સાથે સંબંધિત છે.

૩. ઉપરોક્ત મુદ્દાનો પરિચય અમારે વિવિધ બંધારણીય, વૈધાનિક અને લાઈસન્સિંગ જોગવાઈઓના પ્રકાશમાં કરવો છે, અને તે હકીકત ધ્યાનમાં રાખવી છે કે આપણે “સ્પેક્ટ્રમ” વિષે વ્યવહાર કરી રહ્યા છીએ, જેને સર્વત્ર દુર્લભ, મર્યાદિત અને પુનઃપ્રાપ્ય કુદરતી સંસાધન તરીકે માનવામાં આવે છે. આ કુદરતી સંસાધનની આંતરિક ઉપયોગિતાનો વિસ્તૃત વિચાર આ

અદાલતે સેન્ટર ફોર પબ્લિક ઇન્ટરેસ્ટ લિટિગેશન એન્ડ અદર્સ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા એન્ડ અદર્સ, (૨૦૧૨) ૩ એસ.સી.સી. ૧ માં અને રાષ્ટ્રપતિ સંદર્ભમાં, જે અંગેનું મત નેચરલ રિસોર્સિસ એલોકેશન, ઇન રે: સ્પેશિયલ રેફરન્સ નં. ૧ / ૨૦૧૨, તારીખ સપ્ટેમ્બર ૨૭, ૨૦૧૨ ના રોજ નિર્ધારિત, તથા (૨૦૧૨) ૧૦ એસ.સી.સી. ૧ માં અહેવાલિત છે, તેમાં વ્યક્ત કરવામાં આવ્યું છે. આ અદાલતે પુનરોચ્ચાર કર્યો હતો કે કુદરતી સંસાધન તરીકે સ્પેક્ટ્રમ જનતાનું છે, તેમ છતાં રાજ્ય કાનૂની રીતે તેની પ્રજાની તરફેણી તેનો માલિક છે, કારણ કે રાજ્યને તેના મૂલ્યમાંથી વિશાળ લાભ પ્રાપ્ત થાય છે. આ અદાલતે સેન્ટર ફોર પબ્લિક ઇન્ટરેસ્ટ લિટિગેશન એન્ડ અદર્સ (ઉપરોક્ત) માં, સ્પેક્ટ્રમના આંતરિક મૂલ્યનો ઉલ્લેખ કરતાં, નીચે મુજબ જણાવ્યું હતું:

"૭૫. રાજ્યને કુદરતી સંસાધનોનું વિતરણ કરવાની સત્તા પ્રાપ્ત છે. તેમ છતાં, તેઓ જાહેર સંપત્તિ/ રાષ્ટ્રીય સંપત્તિ તરીકે ગણાતા હોવાથી, કુદરતી સંસાધનોનું વિતરણ કરતી વખતે રાજ્ય સમાનતાના સિદ્ધાંતો અને જાહેર ટ્રસ્ટના સિદ્ધાંત સાથે સુસંગત રીતે વર્તવા માટે બંધાયેલું છે અને જાહેર હિતને હાનિકારક થઈ શકે તેવી કોઈ કાર્યવાહી ન થાય તેની ખાતરી કરવી આવશ્યક છે. અન્ય કોઈપણ રાજ્યકર્મની જેમ, કુદરતી સંસાધનોના વિતરણના દરેક તબક્કે બંધારણબંધારણવાદ પ્રતિબિંબિત થવો આવશ્યક છે. બંધારણબંધારણના અનુચ્છેદ ૩૮(બી) માં એવી જોગવાઈ કરવામાં

આવી છે કે સમુદાયના ભૌતિક સંસાધનોની માલિકી અને નિયંત્રણનું વિતરણ એવું કરવામાં આવે કે તે સામાન્ય હિતની શ્રેષ્ઠ રીતે સેવા કરે, પરંતુ સામાન્ય રીતે કુદરતી સંસાધનોને વ્યાખ્યાયિત કરવા અને તેમના સંરક્ષણ માટેનું માળખું નિર્ધારિત કરવા માટે કોઈ સર્વગ્રાહી કાનૂન ઘડવામાં આવ્યો નથી. નિશ્ચિતપણે, સંસદ અને રાજ્ય વિધાનમંડળો દ્વારા ઘડાયેલા પર્યાવરણ સંબંધિત કાયદાઓ વિશિષ્ટ કુદરતી સંસાધનો, અર્થે કે જંગલો, વાયુ, પાણી, દરિયાકાંઠા વિસ્તાર વગેરે, વિષે વ્યવહાર કરે છે.

૭૬ પ્રાકૃતિક સંસાધનો સાથે સંબંધિત માલિકીના શાસનનો નિર્ધારણ આંતરરાષ્ટ્રીય પરિસંમેલનો અને રૂઢિપ્રાય આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદા, સામાન્ય કાયદા તેમજ રાષ્ટ્રીય બંધારણોમાંથી પણ કરી શકાય છે. આંતરરાષ્ટ્રીય કાયદામાં, તે સર્વભૌમત્વની સંકલ્પના પર આધારિત છે અને સંયુક્ત રાષ્ટ્ર મહાસભાના ૧૭મા સત્રમાં પ્રતિપાદિત તથા ત્યારબાદ ડેમોક્રેટિક રિપબ્લિક ઓફ કોંગો વિ. યુગાન્ડા કેસમાં આંતરરાષ્ટ્રીય ન્યાયાલય દ્વારા રૂઢિપ્રાય આંતરરાષ્ટ્રીય ધોરણ તરીકે સમર્થિત પ્રાકૃતિક સંસાધનો ઉપર સ્થાયી સર્વભૌમત્વના (લોકો અને રાષ્ટ્રોના) સિદ્ધાંતનો માન રાખવાનો પ્રયત્ન કરે છે

૭૭. સ્પેક્ટ્રમને આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે એક દુર્લભ, સીમિત અને પુનઃઉત્પાદિત થઈ શકતો કુદરતી સંસાધન તરીકે સ્વીકારવામાં આવ્યું છે, જેનો અકાર્યક્ષમ ઉપયોગ થવા પામે તો તે હાસ પામવા સંવેદનશીલ છે. ટેલિકોમ ક્ષેત્રમાં

થયેલી અતિશય વૃદ્ધિના કારણે તેની માંગને ધ્યાનમાં લેતાં તેનું આર્થિક મૂલ્ય ઊંચું છે. જોકે તે કોઈ નિશ્ચિત રાજ્યનું નથી, તેમ છતાં આંતરરાષ્ટ્રીય ધોરણો મુજબ તેનો ઉપયોગ કરવાનો અધિકાર રાજ્યોને આપવામાં આવ્યો છે.

૭૮. ભારતમાં, અદાલતોએ પ્રાકૃતિક સંસાધનોની સંકલ્પનાને વ્યાપક અર્થઘટન આપ્યું છે અને સમયાંતરે પ્રાકૃતિક સંસાધનોના સંરક્ષણ તથા યોગ્ય ફાળવણી/વિતરણ માટે અનુચ્છેદ ૩૮, ૩૯, ૪૮, ૪૮-એ અને ૫૧-એ(જી)માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ પર આધાર રાખીને નિર્દેશો આપ્યા છે અને ખાનગી વ્યક્તિઓને વિતરણ, હસ્તાંતરણ અને પરિત્યાગની પ્રક્રિયામાં બંધારણીય સિદ્ધાંતોના પાલન પર વારંવાર ભાર મૂક્યો છે.

૮૫. કારણ કે કુદરતી સંસાધનો જાહેર સંપત્તિ છે, તેથી ન્યાય અને ન્યાયસંગતતાના સિદ્ધાંતોમાંથી ઉદ્ભવતો સમાનતાનો સિદ્ધાંત, કુદરતી સંસાધનોના વિતરણ માટેની વાસ્તવિક પદ્ધતિ નક્કી કરતાં રાજ્યને માર્ગદર્શન આપવો આવશ્યક છે. આ સંદર્ભમાં, સમાનતાના સિદ્ધાંતના બે પાસાં છે: પ્રથમ, તે રાજ્ય અને તેની પ્રજા વચ્ચેના અધિકારો અને બાધ્યતાઓનું નિયમન કરે છે અને માંગ કરે છે કે પ્રજાને કુદરતી સંસાધનો અને/અથવા તેના ઉત્પાદનો સુધી ન્યાયસંગત પ્રવેશ આપવામાં આવે અને સંસાધનને ખાનગી ક્ષેત્રમાં હસ્તાંતરિત કરવા બદલ તેમને પૂરતું વળતર આપવામાં આવે; અને

દ્વિતીય, તે સંસાધન પ્રાપ્ત કરવા/ઉપયોગમાં લેવા ઈચ્છુક ખાનગી પક્ષો સામે રાજ્યના અધિકારો અને બાધ્યતાઓનું નિયમન કરે છે અને માંગ કરે છે કે વિતરણ માટે અપનાવવામાં આવેલી પ્રક્રિયા ન્યાયસંગત, મનસ્વી ન હોય અને પારદર્શક હોય તથા સમાન પરિસ્થિતિમાં આવેલા ખાનગી પક્ષો વચ્ચે ભેદભાવ ન કરે."

૪. અમે, રાજ્ય જે હેતુ માટે અસ્તિત્વમાં છે તે હેતુ સિદ્ધ કરવા માટે જાહેર હિતની સેવા ન્યાયસંગત અને ચુકિતસંગત પદ્ધતિઓનો આશ્રય લઈને કરવામાં આવે તે તથ્યને રેખાંકિત કરવા, સ્પેક્ટ્રમના મૂલ્યનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, અને તે માટે રાજ્યની કાર્યવાહી તથા તેની એજન્સીઓ/ સાધનો/ પરવાનાધારકોની કાર્યવાહી જાહેર હિતાર્થે હોવી આવશ્યક છે. રાજ્ય સામાન્ય જનતાના ઉપભોગ અને લાભ માટે સંસાધનોનું સંરક્ષણ કરવા માટે પણ બંધાયેલું છે, માત્ર વ્યાપારી હેતુઓ માટે તેમના ઉપયોગને મંજૂરી આપવા માટે નહીં. જાહેર ટ્રસ્ટનો સિદ્ધાંત, એ સુસ્થાપિત છે, જો આવી હસ્તાંતરણથી જાહેર હિત પર અસર થતી હોય તો રાજ્યને જાહેર સંપત્તિ ખાનગી પક્ષને હસ્તાંતરિત કરવાનો અધિકાર પર અવ્યક્ત પ્રતિબંધ મૂકે છે. વધુમાં, તે કુદરતી સંસાધનોના અસરકારક સંચાલન માટે રાજ્યની હકારાત્મક કાર્યવાહી ફરજિયાત બનાવે છે અને નાગરિકોને અસફળ સંચાલન અંગે પ્રશ્ન ઉઠાવવાનો અધિકાર આપે છે.

પ. યુ.એ.એસ. પરવાનાધારકો પર એવી જવાબદારી છે કે તેઓ આવા સંસાધનોનો ઉપયોગ એવી રીતે કરે કે જેથી તે સંપત્તિ અથવા સંસાધન અંગે લોકોના અધિકાર અથવા લોકોના દીર્ઘકાલીન હિતને હાનિ ન પહોંચે કે તેમાં ઘટાડો ન થાય. સચિવ, માહિતી અને પ્રસારણ મંત્રાલય, ભારત સરકાર અને અન્ય વિ. ક્રિકેટ એસોસિયેશન ઓફ બેંગલ અને અન્ય ૧૯૯૫ (૨) એસ.સી.સી. ૧૬૧ માં, આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે "તે મર્યાદિત પણ છે, અને તેનો ઉપયોગ સમાજના શ્રેષ્ઠ હિતમાં થવો આવશ્યક છે, અને તે કેન્દ્રીય સત્તા દ્વારા પોતાનું પ્રસારણ જાળું સ્થાપી કરીને અથવા ખાનગી સંસ્થાઓ સહિત અન્ય એજન્સીઓને પરવાનાં આપવાની પ્રક્રિયાનું નિયમન કરીને કરી શકાય છે." રિલાયન્સ નેચરલ રિસોર્સેસ લિમિટેડ વિ. રિલાયન્સ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ (૨૦૧૦) ૭ એસ.સી.સી. ૧ માં, આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે બંધારણીય આજ્ઞાપત્ર એવો છે કે કુદરતી સંસાધનો આ દેશના લોકોના છે. આ અદાલતે અનેક નિર્ણયો માં એવો મત વ્યક્ત કર્યો છે કે કુદરતી સંસાધનો ભારતના લોકો પ્રત્યેના ટ્રસ્ટરૂપે સરકારમાં ન્યાસિત છે અને રાષ્ટ્રીય હિતનું રક્ષણ કરવું રાજ્યનું ગંભીર કર્તવ્ય છે અને કુદરતી સંસાધનોનો ઉપયોગ હંમેશા દેશના હિતમાં જ થવો જોઈએ, ખાનગી હિતમાં નહીં. સંક્ષેપમાં, સ્પેક્ટ્રમનો કાયદેસર માલિક રાજ્ય લોકોના ટ્રસ્ટી તરીકે છે અને ભલે તેને તેનું વિતરણ કરવાની સત્તા પ્રાપ્ત હોય, તેમ છતાં વિતરણની પ્રક્રિયા બંધારણીય જોગવાઈઓથી, જેમાં સમાનતાનો સિદ્ધાંત અને વિશાળ જનહિતનો સમાવેશ થાય છે, માર્ગદર્શિત

થવી આવશ્યક છે. ઉપરોક્ત બંધારણીય સિદ્ધાંતો ધ્યાનમાં રાખીને, હવે અમે વધુ આગળ વધી શકીએ.

૬. ભારતીય ટેલિગ્રાફ અધિનિયમ, ૧૮૮૫ અમલમાં છે, જે ટેલિગ્રાફની સ્થાપના, જાળવણી અને સંચાલન બાબતે કેન્દ્ર સરકારને "વિશિષ્ટ અધિકાર" આપે છે અને સરકારને એવો અધિકાર આપવામાં આવ્યો છે કે તે યોગ્ય માને તેવી શરતો પર અને યોગ્ય ગણે તેવી ચૂકવણીના પ્રતિફળે, ભારતમાં કોઈપણ ભાગમાં કોઈપણ વ્યક્તિને ટેલિગ્રાફ સ્થાપવા, જાળવવા અથવા ચલાવવા માટે પરવાના આપી શકે. ભારતીય વાયરલેસ ટેલિગ્રાફ અધિનિયમ, ૧૯૩૩ વાયરલેસ ટેલિગ્રાફ ઉપકરણોના કબજાને નિયમિત કરે છે. ૧૯૯૪ની રાષ્ટ્રીય નીતિ સર્વ ગામોને આવરી લેતાં તમામ લોકોને વાજબી અને સહનશીલ કિંમતે કેટલીક મૂળભૂત ટેલિકોમ સેવાઓ પૂરી પાડવા માટે નિયમનમુક્તિ, ઉદારિકરણ અને ખાનગી ક્ષેત્રની ભાગીદારી તરફનું પ્રથમ મહત્વપૂર્ણ પગલું હતું અને અન્ય વિવિધ હેતુઓ હાંસલ કરવા માટે પણ હતું. ૧૯૯૯ની નવી ટેલિકોમ નીતિ (એન.ટી.પી.) અનુસરી, વિવિધ શહેરો અને ક્ષેત્રોમાં વિવિધ સેલ્યુલર મોબાઈલ ટેલિફોન સેવા સંચાલકોને પરવાઓ આપવામાં આવ્યા જેથી સસ્તી અને અસરકારક

દૂરસંચાર દેશના સામાજિક અને આર્થિક વિકાસને સિદ્ધ કરવા માટે અત્યંત મહત્વનો હતો. એન.ટી.પી.એ ગ્રામ્ય વિસ્તારો સહિત આવરી લેવામાં ન આવેલા તમામ વિસ્તારોમાં સર્વજન સેવા પૂરી પાડવાનો પણ

પ્રયત્ન કર્યો હતો અને આ બંને વચ્ચે સંતુલન સાધીને દેશની અર્થવ્યવસ્થાની જરૂરિયાતોને પૂર્ણ કરી શકે તેવી ઉચ્ચ સ્તરની સેવાઓ પણ ઉપલબ્ધ કરાવી હતી. ૧૯૯૯ની એન.ટી.પી.માં સ્પેક્ટ્રમ વ્યવસ્થાપનનો વિશેષ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, જેમાં નીચેના પાસાઓ ઉદ્ભાસિત કરવામાં આવ્યા છે: "૧૦. ૧૯૯૯ની એન.ટી.પી.માં વર્ણવેલ સ્પેક્ટ્રમ વ્યવસ્થાપન સંબંધિત નીતિ નીચે મુજબ હતી:

(૧) નવી તકનીકોના પ્રસાર અને દૂરસંચાર સેવાઓ માટેની વધતી માંગને કારણે સ્પેક્ટ્રમ માટેની માંગમાં અનેકગણો વધારો થયો છે અને પરિણામે સ્પેક્ટ્રમનો કાર્યક્ષમ, મિતવ્યયી, ચુકિતસંગત અને શ્રેષ્ઠ રીતે ઉપયોગ કરવામાં આવે તે આવશ્યક છે.

(૨) સેવા પ્રદાતા દ્વારા ઉપયોગ માટે આવર્તન વર્ણપટના પારદર્શક ફાળવણીની પ્રક્રિયાની જરૂરિયાત છે અને નિર્ધારિત શરતો હેઠળ તેને વિવિધ વપરાશકર્તાઓને ઉપલબ્ધ કરાવવાની જરૂર છે.

(૩) નવી પ્રૌદ્યોગિકીઓના વ્યાપક પ્રસારને ધ્યાનમાં લેતાં, રાષ્ટ્રીય આવર્તન ફાળવણી યોજના (એન.એફ.એ.પી.)નું પૂર્ણરૂપે પુનરીક્ષણ કરવું આવશ્યક છે, જેથી તે દેશના તમામ વપરાશકર્તાઓ વચ્ચે વિકાસ, ઉત્પાદન અને સ્પેક્ટ્રમના ઉપયોગ સંબંધિત પ્રવૃત્તિઓ માટે આધારરૂપ બને. એન.એફ.એ.પી.ની સમીક્ષા ચાલી રહી હતી અને

સુરક્ષા સંબંધિત માહિતીનો સમાવેશ કર્યા વિના, વિવિધ સેવાઓ માટે આવર્તન પટ્ટાઓની ફાળવણી અંગેની માહિતી વિગતે દર્શાવતી સુધારેલ એન.એફ.એ.પી. વર્ષ ૧૯૯૯ના અંત સુધીમાં જાહેર કરવામાં આવવાની હતી.

(જ) એનએફએપીની સમીક્ષા દર બે વર્ષે કરતાં મોડે નહીં કરવામાં આવશે અને તે ઇન્ટરનેશનલ ટેલિકમ્યુનિકેશન યુનિયન (આઈટીઉ)ના રેડિયો રેગ્યુલેશન્સ સાથે સુસંગત રહેશે.

(પ) ટેલિકોમ્યુનિકેશન સેવાઓની વધતી જતી જરૂરિયાત પૂરી કરવા માટે પૂરતું સ્પેક્ટ્રમ ઉપલબ્ધ કરાવવું રહેશે. અગાઉ રક્ષા વિભાગ અને અન્ય માટે કરાયેલા પ્રયત્નો. પુનઃસ્થાપન માટેનું વળતર સ્પેક્ટ્રમ ફી અને આવકના હિસ્સામાંથી આપવામાં આવી શકે છે.

(વી૧) સેવા પ્રદાતાઓને આવશ્યક આવર્તન પટ્ટાઓ ઉપલબ્ધ રહે તે માટે સ્પેક્ટ્રમ ફાળવણીની આયોજનબદ્ધ રીતે સમીક્ષા કરવાની જરૂર છે.

(૭) આવર્તન વર્ણપટના ફાળવણી માટે અસરકારક અને કાર્યક્ષમ એવી પારદર્શક પ્રક્રિયા હોવાની આવશ્યકતા છે અને આ બાબતની વધુ તપાસ આઈ.ટી.યુ. માર્ગદર્શિકાઓના પ્રકાશમાં કરવામાં આવશે. આ સંદર્ભમાં નીચેનો કાર્યવ્યવહાર અપનાવવામાં આવશે, અર્થાત્:

(એ) સ્પેક્ટ્રમ ઉપયોગ શુલ્ક વસૂલ કરવામાં આવશે;

(બી) સમયાંતરે સ્પેક્ટ્રમની ઉપલબ્ધતા અને વ્યાપક ફાળવણી નીતિની સમીક્ષા માટે, સંચાર મંત્રાલયના ભાગરૂપે ‘વાયરલેસ પ્લાનિંગ કોઓર્ડિનેશન કમિટી’ તરીકે ઓળખાતો એક આંતર-મંત્રાલયી સમૂહ સ્થાપિત કરવો જોઈએ; એનસીઆઈ

(સી) ડબલ્યુ.પી.સી. શાખામાં વ્યાપક કમ્પ્યુટરીકરણ આગામી ત્રણ મહિનામાં શરૂ કરવામાં આવશે જેથી વર્ષ ૨૦૦૦ ના અંત સુધી તમામ કામગીરી સંપૂર્ણપણે કમ્પ્યુટરીકૃત બનાવવાના હેતુને સિદ્ધ કરી શકાય."

૭. સંસદે, વર્ષ ૧૯૯૭માં, ટેલિકોમ રેગ્યુલેટરી ઓથોરિટી ઓફ ઇન્ડિયા (ટ્રાઈ) અધિનિયમ ટ્રાઈની સ્થાપનાની જોગવાઈ કરવા માટે બનાવ્યો હતો અને આ સત્તામંડળને એકીકૃત પરવાણા સંબંધિત વિવિધ નિયમનકારી કાર્યો સોંપવામાં આવ્યા હતા. આ અધિનિયમ અને ટ્રાઈ દ્વારા કરવામાં આવેલી ભલામણોએ તમામ સેવા પ્રદાતાઓ માટે સ્પેક્ટ્રમના કાર્યક્ષમ ઉપયોગ પર ભાર મૂક્યો હતો અને એવો સંકેત આપ્યો હતો કે તે સ્પેક્ટ્રમના કાર્યક્ષમ ઉપયોગ, સ્પેક્ટ્રમના મૂલ્યનિર્ધારણ, ઉપલબ્ધતા તથા સ્પેક્ટ્રમ ફાળવણીની પ્રક્રિયા અંગે વધુ ભલામણો કરશે, અને દોટે તેની ભલામણોના આધારે સ્પેક્ટ્રમ સંબંધિત માર્ગદર્શિકાઓ જારી કરવી રહેશે.

૮. હવે આપણે તે તથ્યોની તપાસ કરીએ, જેઓના પરિણામે આમાંથી એક સેવા પ્રદાતા તરીકે હિસાબી પુસ્તકો ડિરેક્ટર જનરલ ઓફ ઓડિટ, પોસ્ટ

અને ટેલિકોમ્યુનિકેશનના બ્રાન્ચ ઓડિટ ઓફિસને પૂરા પાડવાના સંદર્ભમાં ઉદ્ભવેલા હતા, ઉક્ત સંદેશાવ્યવહારનો કાર્યકારી ભાગ નીચે મુજબ વાંચે છે:

ભારતની ટેલિકોમ નિયમનકારી સત્તા, સેવા પ્રદાતાઓ (હિસાબના પુસ્તકો અને અન્ય દસ્તાવેજોની જાળવણી) નિયમો, ૨૦૦૨ ના નિયમ ૫ મુજબ, દરેક સેવા પ્રદાતાએ આવકની ચકાસણી સાથે સંબંધ ધરાવતા, તેના નિયમ ૩ ના ઉપનિયમ (૧) માં ઉલ્લેખિત એવા તમામ હિસાબના પુસ્તકો અને દસ્તાવેજો ભારતની ટેલિકોમ નિયમનકારી સત્તા (સત્તા) સમક્ષ રજૂ કરવા પડશે;

(૨) ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખા પરીક્ષકને તે સંબંધિત નિવેદન અથવા માહિતી ઉપલબ્ધ કરાવવી, જે ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખા પરીક્ષક તેમના સમક્ષ રજૂ કરવા માગી શકે, અને ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખા પરીક્ષક નિયંત્રક અને મહાલેખા પરીક્ષકના (કર્તવ્યો, સત્તાઓ અને સેવા શરતો) અધિનિયમ, ૧૯૭૧ ની કલમ ૧૬ ની જોગવાઈઓ અનુસાર તેની લેખા પરીક્ષા કરી શકે છે.

૨. ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખા પરીક્ષકે (ઓડિટ, પોસ્ટ અને ટેલિકોમ્યુનિકેશન્સના ડિરેક્ટર જનરલ મારફતે) ડી.ઓ.ટી. સાથેના લાઈસન્સ કરારની શરતો અનુસાર તમારી કંપની દ્વારા વહન કરાયેલ આવકોમાંથી સરકારનો હિસ્સો નિર્ધારિત કરવા હેતુથી, ૨૦૦૬-

૨૦૦૭ થી શરૂ થતા ત્રણ વર્ષના ગાળા માટે તમારી કંપનીના હિસાબની પુસ્તકોનું લેખાપરીક્ષણ કરવાનો નિર્ણય કર્યો છે.

આથી, દ્રાઈના સેવા પ્રદાતાઓ (હિસાબના પુસ્તકો અને અન્ય દસ્તાવેજોની જાળવણી) નિયમો, ૨૦૦૨ ના નિયમ ૫ મુજબ, વિનંતી કરવામાં આવે છે કે હિસાબના પુસ્તકો/વર્તુળના તમામ આવશ્યક અભિલેખો

હિસાબો અને અન્ય સંબંધિત બાબતો, જાન્યુઆરી, ૨૦૧૦ ના અંતિમ સપ્તાહમાં દરમિયાન ડી.ઓ. ઓડિટ, પી એન્ડ ટી, નવી દિલ્હી ની કચેરીમાં, જે ઓડિટ કાર્યને સુગમ બનાવે.

૪. તેથી, વિનંતી કરવામાં આવે છે કે ઉપરોક્ત હિસાબી તપાસનું કાર્ય પૂર્ણ કરવા માટે શાખા હિસાબી તપાસ અધિકારીઓ તથા ડીજી ઓડિટ પી એન્ડ ટીની દિલ્હી કચેરીને તમામ આવશ્યક સહકાર આપવામાં આવે તેમજ આ હિસાબી તપાસના કાર્ય સંદર્ભે જરૂરી તમામ રેકૉર્ડો/માહિતી/દસ્તાવેજો પણ ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવે.

આ પ્રાધિકરણની મંજૂરીથી જારી કરવામાં આવે છે."

૯. ત્યારબાદ ડી.ઓ.ટી.એ ૧૬.૦૩.૨૦૧૦ તારીખનું એક સંદેશાવ્યવહાર સેવા પ્રદાતાઓમાંથી એકને લખ્યો, જેના વિષયવસ્તુમાં

"કમ્પ્યુટર એન્ડ ઓડિટર જનરલ દ્વારા ઓડિટ અને ટેલિકોમ સેવા પ્રદાતા"

એમ વાંચાય છે, અને ઉક્ત સંદેશાવ્યવહારનો કાર્યકારી ભાગ નીચે મુજબ છે:

"એકરૂપ પ્રવેશ સેવા (યુ.એ.એસ.) પરવાનાની કલમ ૨૨.૩ હેઠળ પરવાનાદાતાને પ્રદાન કરાયેલ સત્તાનો ઉપયોગ કરીને, વિનંતી કરવામાં આવે છે કે, ઉપરોક્ત સંદર્ભિત યુ.એ.એસ. પરવાનાઓ હેઠળ પ્રદાન કરવામાં આવતી તમામ સેવાઓને પ્રતિબિંબિત કરવા માટે, ૨૦૦૬-૦૭થી શરૂ થતા ત્રણ વર્ષ માટેના નીચે મુજબના હિસાબી નોંધપોથીઓ, જેમાં હિસાબની પુસ્તકો અને અન્ય દસ્તાવેજોનો સમાવેશ થાય છે, ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવે:

(૧) મૂળ ખર્ચ અને વર્તમાન ખર્ચનો કુલ ખર્ચ તથા તેનો વિભાજન, એટલે કે અવમૂલ્યન પછીનો ખર્ચ, સ્થાવર સંપત્તિના વિવિધ વર્ગો માટે અલગ અલગ મથાળાઓ હેઠળ;

(૨) સંચાલન ખર્ચ અને તેનો વિગતવાર વિભાજન;

(૩) સેવા મુજબની આવક;

(૪) અન્ય સ્ત્રોતોમાંથી આવક;

(૫) હિસાબી પુસ્તકો અને અન્ય દસ્તાવેજોને આધાર આપતા

સ્થાવર સંપત્તિ રજિસ્ટર

(બી) ભંડારો અને સ્પેર્સ/જથ્થા નોંધપોથી

(સી) ગ્રાહકોની સેવાનુસાર વિગતો દર્શાવતું નોંધપોથી

(ડી) ગ્રાહકો પાસેથી થયેલી જમા દર્શાવતું રજીસ્ટર

(પ) રોકડ પુસ્તકો

(એફ) સામયિકો

(જી) લેજર

(એચ) તમામ રસીદોના બિલોની નકલો અને પ્રતિકૂપન.

૨. ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત માહિતી આ પત્ર જારી થયાની તારીખથી ૧૫ દિવસની અંદર સીધી જ ડીઓજી (હિસાબો), દૂરસંચાર વિભાગ, રૂમ નં.૭૦૧, સંચાર ભવન, ૨૦, અશોકા રોડ, નવી દિલ્હી - ૧૧૦૦૦૧ ને મોકલવી જોઈએ.

હસ્તા./- (૧૬.૩.૨૦૧૦)

(શશી મોહન) નિયામક

(એએસ-૪)

ટેલિ:૨૩૩૭૨૦૬૩/ફેક્સ-૨૩૩૭૨૪૦૪"

૧૦. ઉપરોક્ત પત્રનો જવાબ સેવા પ્રદાતાઓમાંથી એકે ૧૫.૦૪.૨૦૧૦ના રોજ આપ્યો હતો, તેનું કાર્યકારી અંશ નીચે મુજબ છે:

અમે સ્વીકારીએ છીએ કે યુ.એ.એસ.એલ.ની કલમ ૨૨.૩ મુજબ ડી.ઓ.ટી. લાયસન્સધારકના હિસાબના પુસ્તકો માંગાવી શકે છે અથવા

તેથી આગળ જઈ કલમ ૨૨.૬ મુજબ સ્વતંત્ર ઓડિટર દ્વારા વિશેષ હિસાબ તપાસ કરવાનો નિર્દેશ આપી શકે છે અને અમે તેનો પાલન કરતાં આવ્યા છીએ તથા જે દિશાનિર્દેશો આપવામાં આવે તેમનું પાલન કરવા પ્રતિબદ્ધ છીએ. અહીં ઉદ્દેખ કરવો યોગ્ય છે કે હાલમાં અમારી હિસાબની પુસ્તકોની વિસ્તૃત વિશેષ હિસાબ તપાસ, તે જ અવધિ એટલે કે નાણાકીય વર્ષ ૨૦૦૬-૦૭ અને ૨૦૦૭-૦૮ માટે, ડી.ઓ.ટી. દ્વારા નિયુક્ત સ્વતંત્ર ઓડિટર મિસ એસ.કે. મિતલ એન્ડ કંપની દ્વારા ચાલી રહી છે. ઉપરોક્ત પરિસ્થિતિના પ્રકાશમાં, ડી.ઓ.ટી. દ્વારા તાજેતરમાં કરવામાં આવેલ એવો સંદેશ કે જેમાં અમને ૨૦૦૬-૦૭થી શરૂ થતી ત્રણ વર્ષની અવધિના અમારા હિસાબી રેકૉર્ડ્સ સી એન્ડ એ જી દ્વારા હિસાબ તપાસ માટે ઉપલબ્ધ કરાવવા કહેવામાં આવ્યું છે, તે અમારા માટે આશ્ચર્ય અને ચિંતાનો વિષય છે. અમે રજૂ કરીએ છીએ કે ડી.ઓ.ટી. દ્વારા નિયુક્ત સ્વતંત્ર ઓડિટરની વિશેષ હિસાબ તપાસ પછી તાત્કાલિક આટલી નજીકના ગાળામાં ફરીથી હિસાબ તપાસ કરાવવી અનાવશ્યક છે અને તે પ્રયત્નોની પુનરાવર્તન, સમયનો વ્યય અને સાધનોનો બગાડ સર્જશે. તેમ છતાં, એક સારા નિગમિત નાગરિક તરીકે, અમે અમારી તા. ૧લી એપ્રિલ, ૨૦૧૦ અને ૧૨મી એપ્રિલ, ૨૦૧૦ની ચિઠ્ઠીઓ દ્વારા ડી.ઓ.ટી.ને વર્ષ ૨૦૦૬-૦૭, ૨૦૦૭-૦૮ અને ૨૦૦૮-૦૯ માટે કુલ ખર્ચ અને મૂળ તથા વર્તમાન ખર્ચનું વિભાજન, સંચાલન ખર્ચ અને

તેનું વિભાજન, સેવા મુજબની આવક અને અન્ય સ્ત્રોતોમાંથી આવક પૂરી પાડી છે, જોકે ડી.ઓ.ટી.ને આપવામાં આવેલી આ માહિતી સ્પર્ધાત્મક દૃષ્ટિએ અત્યંત સંવેદનશીલ છે.

અમે આ પણ રજૂ કરવાનું ઇચ્છીએ છીએ કે સી&એજી અધિનિયમ, ૧૯૭૧ ની જોગવાઈઓ, જે સી&એજી ના કર્તવ્યો અને સત્તાઓ નિર્ધારિત કરે છે, તે માત્ર સંઘ અથવા રાજ્યો અથવા સરકારી કંપનીઓ અથવા નિગમોના હિસાબોની લેખાપરીક્ષા સાથે સંબંધિત છે. અમારી જેવી ખાનગી કંપનીઓના હિસાબોની લેખાપરીક્ષા સી&એજી ના કર્તવ્યો અને સત્તાઓનો ભાગ નથી.

આથી, વિનંતી કરવામાં આવે છે કે ડી.ઓ.ટી. અમારી હિસાબની પુસ્તકો મંગાવી શકે છે, તેમ છતાં તેની તપાસ-ચકાસણી સી એન્ડ એ જી ના કાર્યક્ષેત્રમાં આવતી નથી.

અમે વિનમ્રતાપૂર્વક રજૂ કરીએ છીએ કે પત્ર દ્વારા માંગવામાં આવેલી માહિતી, જેમ કે સંચાલન ખર્ચ, કુલ ખર્ચ અને મૂળ તથા વર્તમાન ખર્ચનું વિભાજન વગેરે, માત્ર સ્પર્ધાત્મક દૃષ્ટિકોણથી સંવેદનશીલ જ નથી, પરંતુ તેનો કંપનીની આવક સાથે કોઈ સીધો સંબંધ પણ નથી અને તેથી તે અમારી લાઇસન્સ સંબંધિત ફરજોની બહાર આવે છે.

અમે ફરી એકવાર રજૂ કરીએ છીએ કે અમે ઇચ્છિત માહિતી પહેલેથી જ ડીઓટીને પ્રદાન કરી છે અને યુએઝ લાઇસન્સની જોગવાઈઓ અનુસાર

ડીઓટીને આવશ્યક હોય તેવી કોઈપણ વધુ વિશિષ્ટ માહિતી અથવા આંકડા પ્રદાન કરવા માટે તૈયાર અને ઈચ્છુક છીએ.

અમે આ મુદ્દા બાબતે આપના સદય વિચાર અને સહકારની અપેક્ષા રાખીએ છીએ."

૧૧. ઓડિટના મહાનિદેશક, પોસ્ટ અને ટેલિકોમ્યુનિકેશન્સે, ત્યારબાદ, "સી એન્ડ એ જી દ્વારા ટેલિકોમ સેવા પ્રદાતાઓના ઓડિટ" અંગે વિશિષ્ટ સંદર્ભ સાથે, સેવા પ્રદાતાઓમાંથી એકને ૧૦.૦૫.૨૦૧૦ તારીખે એક પત્રવ્યવહાર મોકલ્યો હતો, જેનો કાર્યકારી ભાગ નીચે મુજબ છે:

"કચેરીની

ઓડિટના મહાનિદેશક, પોસ્ટ &

ટેલિકોમ્યુનિકેશન્સ

શામ નાથ માર્ગ (જૂના સચિવાલય પાસે), દિલ્હી આર.પી. સિંહ

મહાનિદેશક તારીખ : ૧૦.૫.૨૦૧૦

વિષય: સી એન્ડ એજી દ્વારા ટેલિકોમ સેવા પ્રદાતાઓનું ઓડિટ-સંદર્ભ.

સંદર્ભ : ૧) ડીઓટી પત્ર ક્રમાંક ૮૪૨-૧૦૮૬/૨૦૧૦-એએસ-૪
તારીખ ૧૬.૦૩.૨૦૧૦.

(૨) આપના કચેરીના પત્ર ક્રમાંક આર.ટી.એલ./૦૯-૧૦/૪૪૩૩
તા. ૩૧.૩.૨૦૧૦.

પ્રિય શ્રી સિંહ,

ઉપરોક્ત વિષયક તમારા કાર્યાલયના પત્રનો સંદર્ભ લેવા વિનંતી, જેમાં સી એન્ડ એ જી દ્વારા આવક હિસ્સાની ઓડિટના સંચાલનમાં સહકાર આપવા બાબત દર્શાવવામાં આવી છે. તમારી કંપની દ્વારા હિસાબની પુસ્તકો ભૌતિક સ્વરૂપે ઉપલબ્ધ કરાવવામાં કેટલીક અડચણ વ્યક્ત કરવામાં આવી છે, કારણ કે તે એસ એ પી આર ૩ માં ઇલેક્ટ્રોનિક સ્વરૂપે જાળવવામાં આવે છે. વધુમાં, એમ પણ જણાવવામાં આવ્યું છે કે તે સંબંધિત આઈ ટી પ્રણાલીઓમાં જોવી શકાશે, જે તમારા મુખ્ય મથક ડી એ કે સી, નવી મુંબઈ ખાતે ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવશે. આ સંદર્ભમાં વિનંતી છે કે તા. ૨૦ મે, ૨૦૧૦ ના રોજ તમારા વ્યવસાયિક પ્રવૃત્તિઓ, હિસાબી નીતિઓ, હિસાબ, બિલિંગ અને નાણાકીય પ્રણાલીઓ તેમજ આવક હિસ્સા સંબંધિત અન્ય તમામ મુદ્દાઓ આવરી લેતું એક પ્રસ્તુતીકરણ આપવામાં આવે, ત્યારબાદ મારી ઓડિટ ટીમ સાથે સંક્ષિપ્ત પરસ્પર બેઠક યોજવામાં આવે, જે ઓડિટની પ્રક્રિયાનો પ્રારંભ કરશે. પ્રસ્તુતીકરણનો સમય અને સ્થળ અનુબંધ-૧ માં આપવામાં આવેલ છે. મારા કાર્યાલયના શ્રી સુબુ આર. ડિરેક્ટર (રિપોર્ટ) ને નોડલ અધિકારી

તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા છે, જે ઓડિટ પર દેખરેખ રાખશે અને તેનું સમન્વય કરશે.

સાદર,

આપનો વિશ્વાસુ,
આર.પી. સિંહ"

૧૨. ટ્રાઈએ ૨૧.૦૫.૨૦૧૦ના રોજ સેવા પ્રદાતાઓમાંથી એકને, "ડિરેક્ટર જનરલ ઓફ ઓડિટ, પોસ્ટ એન્ડ ટેલિકોમ્યુનિકેશન્સની શાખા ઓડિટ કચેરીઓને હિસાબી પુસ્તકો ઉપલબ્ધ કરાવવા" અંગેના વિશિષ્ટ સંદર્ભ સાથે, વધુ એક સંદેશાવ્યવહાર મોકલ્યો હતો, જેના કાર્યકારી ભાગ નીચે મુજબ વાંચાય છે:

ભારતીય દૂરસંચાર નિયમનકારી પ્રાધિકરણ

મહાનગર દૂરસંચાર ભવન,

જવાહર લાલ નેહરુ માર્ગ, ઓલ્ડ મિન્ટો રોડ

. ન્યુ દિલ્હી - ૧૧૦ ૦૦૨

એફ.નં.૧.ટી.એલ-૨૧/૨૦૦૯-એફએ તારીખ ૨૧મી મે, ૨૦૧૦

શ્રી આનંદ દલાલ એડિશનલ વાઈસ પ્રેસિડન્ટ (નિયમનકારી બાબતો)

એમ/એસ ટાટા ગ્રુપ ઓફ કંપનીઝ ઇન્ડિકોમ બિલ્ડિંગ ૨એ, ઓલ્ડ

ઈશ્વર નગર મેઈન મથુરા રોડ ન્યૂ દિલ્હી - ૧૧૦ ૦૬૫

વિષય : હિસાબી પુસ્તકોની નકલો, નિયામક જનરલ, ઓડિટ, પોસ્ટ અને ટેલિકોમ્યુનિકેશનના શાખા ઓડિટ કચેરીઓને પ્રદાન કરવી.

કૃપા કરીને ટ્રાઈના પત્રનં ૧૪-૨૧/૨૦૦૯-એફએ, તા. ૨૮મી જાન્યુઆરી, ૨૦૧૦નો સંદર્ભ લો, જેમાં તમારી કંપનીને અનુરૂપ શાખા લેખાપરીક્ષા કચેરીઓને (ચાદીમાં દર્શાવ્યા મુજબ) વર્તુળ/વિસ્તાર મુજબ હિસાબના તમામ આવશ્યક દસ્તાવેજો/હિસાબી પુસ્તકો લેખાપરીક્ષા માટે ઉપલબ્ધ કરાવવા અને ડીજી ઓડિટ, પી એન્ડ ટીની દિલ્હી કચેરીમાં સંકલિત હિસાબો રજૂ કરવા કહેવામાં આવ્યું છે. તમારી કંપનીને હિસાબી પુસ્તકોના સંધારણ તથા અન્ય સંબંધિત બાબતો અંગે ડીજી ઓડિટ પી એન્ડ ટી, ન્યૂ દિલ્હી કચેરીમાં રજૂઆત કરવા પણ વિનંતી કરવામાં આવી હતી.

૨. અમને સી એન્ડ એ જી દ્વારા જાણ કરવામાં આવી છે કે આપની કંપનીએ આજદિન સુધી આ સૂચનાઓનો કોઈ પ્રતિસાદ આપ્યો નથી.

૩. આ સંદર્ભમાં, ટ્રાઈને ઉદ્યોગ સંસ્થાઓ તરફથી રજૂઆતો પ્રાપ્ત થઈ હતી, જેમાં સૂચવવામાં આવ્યું હતું કે સી એન્ડ એ જી ના હિસાબી તપાસનો વ્યાપ, ડી ઓ ટી દ્વારા નિયુક્ત વિશેષ હિસાબી પરીક્ષક દ્વારા કરવામાં આવી રહેલી પ્રક્રિયાના વ્યાપ સમાન છે અને આ પ્રક્રિયા કાર્યના પુનરાવર્તન સમાન થશે. ઉદ્યોગ સંસ્થાઓ દ્વારા વ્યક્ત

કરવામાં આવેલી ચિંતાઓ સી એન્ડ એ જી ના ધ્યાન પર લાવવામાં આવી હતી. જોકે, સી એન્ડ એ જી એ (ડિરેક્ટર જનરલ ઓડિટ (પી એન્ડ ટી) મારફતે) અમને જાણ કરી છે કે ભારતના સી એન્ડ એ જી દ્વારા સી એન્ડ એ (ડી પી સી) અધિનિયમની કલમ ૧૬ હેઠળ કરવામાં આવતી હિસાબી તપાસ, ટ્રાઈ નિયમો, ૨૦૦૨ ની જોગવાઈઓના અમલરૂપે છે અને ડી ઓ ટી દ્વારા નિયુક્ત સી એઝ દ્વારા હાથ ધરવામાં આવેલી વિશેષ હિસાબી તપાસ સાથે તેનો કોઈ સંબંધ નથી.

જ. ઉપરોક્તને ધ્યાનમાં રાખીને, આપને વિનંતી કરવામાં આવે છે કે આ પત્ર પ્રાપ્ત થયાની તારીખથી ૧૫ દિવસની અંદર તમામ જરૂરી નોંધપોથીઓ/હિસાબની પુસ્તકો વર્તુળ/વિસ્તારવાર, સંબંધિત શાખા ઓડિટ કચેરીઓને (જેમ કે ૨૮મી જાન્યુઆરી, ૨૦૧૦ના પત્રમાં દર્શાવવામાં આવ્યું છે) તેમજ ઓડિટ, પી એન્ડ ટી ને ઉપલબ્ધ કરાવો. આપને વધુમાં જણાવવામાં આવે છે કે આ પત્રનું પાલન ન કરવાથી ટ્રાઈ અધિનિયમ હેઠળ યોગ્ય કાર્યવાહી આકર્ષાઈ શકે છે.

આ સત્તાપ્રાધિકરણની મંજૂરીથી જારી કરવામાં આવે છે.

આપનો વિશ્વાસુ,

હસ્તા/-

(અનુરાધા મિત્રા) પી.આર.

સલાહકાર (એફ.એ.)

૧૩. ટ્રાઈએ સેવા પ્રદાતાઓને એ બાબતથી પણ અવગત કરાવ્યા હતા કે સીએજી દ્વારા હાથ ધરવામાં આવનાર ઓડિટ, ડીઓટી દ્વારા કરવામાં આવેલ ઓડિટ અથવા વિશેષ ઓડિટથી અલગ અને સ્વતંત્ર હતો, અને તેથી સેવા પ્રદાતાઓને નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો કે તેઓ સીએજી દ્વારા ઓડિટ માટે તમામ અભિલેખો ઉપલબ્ધ કરાવે, નહિતર ટ્રાઈ અધિનિયમ હેઠળ તેમના વિરુદ્ધ યોગ્ય કાર્યવાહી કરવામાં આવશે. ડીઓટી અને ટ્રાઈના વલણથી વ્યથિત થયેલા સેવા પ્રદાતાઓએ ઉપરોક્ત સૂચનાઓની કાયદેસરતાને પડકારતા દિલ્લી વડી અદાલત સમક્ષ નાગરિક રિટ અરજી ૩૬૭૩ / ૨૦૧૦ દાખલ કરી હતી અને નીચે મુજબની રાહતો માગી હતી:

૨ ૧. રિટ, આદેશ અથવા દિશાનિર્દેશ જારી કરીને એવું ઠરાવવામાં અને જાહેર કરવામાં આવે કે ભારતના ટેલિકોમ નિયમનકારી પ્રાધિકરણ, સેવા પ્રદાતાઓ (હિસાબના પુસ્તકો અને અન્ય દસ્તાવેજોની જાળવણી) નિયમો, ૨૦૦૨ નો નિયમ ૫, સી એન્ડ એ જી અધિનિયમની કલમ ૧૬ અને ભારતના બંધારણબંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૮ની પરિધિથી પર હોવાથી, રદબાતલ છે; ૨. પ્રતિવાદી નં.૧ અને/અથવા પ્રતિવાદી નં.૨ દ્વારા કરવામાં આવેલ અથવા કરવામાં આવેલ હોવાનું દર્શાવવામાં આવેલ તમામ

કાર્યવાહીઓ રદ કરવામાં આવે; ૩. પ્રતિવાદી નં.૨ ના તા.

૧૦.૫.૨૦૧૦ અને ૨૧.૫.૨૦૧૦ના પત્રો તેમજ તેમાં સમાવિષ્ટ

દિશાનિર્દેશો રદ કરવામાં આવે;

૪. પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૩ નું તા. ૨૮.૧.૨૦૧૦નું પત્ર તથા તેમાં સમાવાયેલ નિર્દેશો રદ કરવામાં આવે;

.૮૦૨ વિ. ન્યાયના, સમતાના અને સદ્ભાવનાના હિતમાં અદાલત

યોગ્ય માને તેવો કોઈપણ આદેશ(ઓ) પસાર કરે."

૧૪. દિલ્લી વડી અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠે ઉપરોક્ત સંદેશાવ્યવહારની કાયદેસરતા, ટ્રાઈ નિયમો, ૨૦૦૨ ના નિયમ ૫; સી.એ.જી. અધિનિયમ, ૧૯૭૧ ની કલમ ૧૬ અને ભારતના બંધારણબંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૯ ને યુ.એ.એસ. લાઈસન્સની શરતો સાથે વાંચીને, તેના પ્રકાશમાં તપાસી અને એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો કે સી.એ.જી.ને લાઈસન્સધારકો દ્વારા તૈયાર કરાયેલા તમામ હિસાબોની આવક-લેખાપરીક્ષા કરવાની સત્તા છે, અને વધુમાં એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો કે લાઈસન્સધારકના હિસાબો, આવકપ્રાપ્તિઓના સંબંધમાં, કેન્દ્ર સરકારના હિસાબો કહી શકાય અને તેથી, સી.એ.જી. (ફરજો, સત્તાઓ અને શરતો) અધિનિયમ, ૧૯૭૧ ની કલમ ૧૬ મુજબ, આવક-લેખાપરીક્ષણને આધીન છે. આવું ધારણ કરીને, રિટ અરજીઓ ફગાવી દેવામાં આવી હતી,

જેના વિરુદ્ધ આ નાગરિક અપીલો વિશેષ અનુમતિ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી છે.

૧૫. અપીલકર્તાઓ તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી હરીશ એન. સાલ્વેએ રજૂ કર્યું કે વડી અદાલતે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૯ના વ્યાપને, ખાસ કરીને "સંઘ અને રાજ્યોના હિસાબો તથા કોઈપણ અન્ય સત્તાધિકારી અથવા સંસ્થા" આ વાક્યખંડને, યોગ્ય રીતે મૂલવ્યો નથી. વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે રજૂ કર્યું કે સંયુક્ત અર્થઘટનથી એ સ્પષ્ટ થાય છે કે 'સંસ્થા' શબ્દનો અર્થ ચાલુ રહેલા "સંઘ", "રાજ્યો" અને "સત્તાધિકારી" જેવા શબ્દોના પ્રકાશમાં કરવો જોઈએ, અને આ બધા શબ્દો રાજ્યના કોઈ ને કોઈ પ્રકારના નિયંત્રણનો અર્થ દર્શાવે છે. વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે "નોસિટર અ સોસીઆઈસ" ના સિદ્ધાંતનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો. વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે આ અદાલતના એમ.કે. રંગનાથર્ વિ. ગવર્નમેન્ટ ઓફ મદ્રાસ (૧૯૫૫) ૨ એસ.સી.આર. ૩૭૪, રોહિત પલ્પ એન્ડ પેપર મિલ્સ વિ. કલેક્ટર ઓફ સેન્ટ્રલ એક્સાઈઝ, બરોડા (૧૯૯૦) ૩ એસ.સી.સી. ૪૪૭, અમદાવાદ પ્રા. લિ. પ્રાઈમરી ટીચર્સ એસોસિએશન વિ. એડમિનિસ્ટ્રેટિવ ઓફિસર અને અન્ય (૨૦૦૪) ૧ એસ.સી.સી. ૭૫૫ જેવા ચુકાદાઓનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો. વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે બંધારણસભાની ચર્ચાઓ તથા ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૯નો પણ ઉલ્લેખ કરી રજૂ કર્યું કે "કોઈપણ અન્ય સત્તાધિકારી અથવા સંસ્થા" આ શબ્દપ્રયોગનો ઉદ્દેશ માત્ર એવી સંસ્થાઓને આવરી લેવાનો હતો કે

જે રાજ્ય કાર્યો બજાવે છે અને/અથવા રાજ્ય દ્વારા ભંડવાતી અથવા નિયંત્રિત હોય, જે સ્થાનિક સંસ્થાઓ તેમજ અન્ય વિવિધ નિગમો અને સંગઠનોથી ભિન્ન છે.

૧૬. વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે રજૂ કર્યું કે ૧૯૭૧ ના અધિનિયમની કલમ ૧૬ ખાનગી ટેલિકોમ લાઇસન્સધારકોના હિસાબી પરિક્ષણ પર લાગુ પડતી નથી અને રજૂ કર્યું કે માત્ર એટલા કારણસર કે લાઇસન્સ કરાર હેઠળ ચૂકવવાની લાઇસન્સ ફી, પ્રાપ્તિઓના સ્વરૂપે, ભારતની સંચિત નિધિમાં જમા થવાની હોય છે, એટલાથી એવો અર્થ થતો નથી કે આવી પ્રાપ્તિઓ સંબંધિત માલિકીહક આધારિત હિસાબી પરિક્ષણ ખાનગી ટેલિકોમ લાઇસન્સધારકના કાયદેસર હિસાબી પરિક્ષણ સુધી વિસ્તરે. વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે વધુમાં રજૂ કર્યું કે ટેલિકોમ લાઇસન્સધારકોના હિસાબી પરિક્ષણ માટે યોગ્ય કાનૂની વ્યવસ્થા લાઇસન્સ કરારની કલમ ૨૨ હશે, જેમાં હિસાબી પરિક્ષણ અને વિશેષ હિસાબી પરિક્ષણ અંગે વિશિષ્ટ જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. શ્રી સત્વેએ એ પણ દર્શાવ્યું કે કરાર મુજબ ડીઓટી પોતાની પસંદગીનો બાહ્ય હિસાબી પરિક્ષક નિમણૂક કરી શકે છે અથવા સીએજી પણ ચુએએસની કલમ ૨૨ અનુસાર હિસાબી પરિક્ષણ કરી શકે છે. વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે વધુમાં એ પણ દર્શાવ્યું કે માત્ર એટલા કારણસર કે ૨૦૦૨ ના નિયમોનો નિયમ ૫ એવો ઉલ્લેખ કરે છે કે સીએજી ૧૯૭૧ ના અધિનિયમની કલમ ૧૬ હેઠળ ટેલિકોમ લાઇસન્સધારકના હિસાબોનું હિસાબી પરિક્ષણ કરી શકે, તેથી આવું હિસાબી પરિક્ષણ કાયદેસર

રીતે અનુમત્ય બની જાય એવું નથી. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલના જણાવ્યા મુજબ, નિયમ ૫ ને ૧૯૭૧ ના અધિનિયમની કલમ ૧૬ ના અધિકારક્ષેત્ર બહારનો અને તેના વિરુદ્ધ હોવાથી રદ કરવો જોઈએ.

૧૭. અપીલકર્તાઓ તરફેથી પણ હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ગોપાલ જૈને રજૂઆત કરી કે વડી અદાલતનું તર્ક કાનૂની દૃષ્ટિએ સ્પષ્ટપણે ભૂલભર્યું છે અને તેમણે દર્શાવ્યું કે લાયસન્સ કરાર મુજબ લાયસન્સધારકને કરારમાં નિર્ધારિત મુજબ હિસાબો જાળવવાની, માંગ કરવામાં આવે ત્યારે તે હિસાબો રજૂ કરવાની ફરજ છે, અને જો સરકારને સંતોષ થાય કે હિસાબો નિર્ધારિત પદ્ધતિ મુજબ જાળવવામાં આવ્યા નથી, તો વિશેષ હિસાબ તપાસ માટેની જોગવાઈ ઉપલબ્ધ છે, જેના આધીન સેવા પ્રદાતાઓ પણ આવે છે. બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૯ હેઠળ ઉલ્લેખિત હિસાબ તપાસ અંગે, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે દર્શાવ્યું કે તેમાં સરકારી નાણાકીય નિયંત્રણનું એક તત્ત્વ હોવું આવશ્યક છે અને સેવા પ્રદાતાઓના મામલે તે સંપૂર્ણપણે ગેરહાજર છે. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૬૬ ના અર્થ અને વ્યાપનો પણ ઉલ્લેખ કરીને જણાવ્યું કે તે ભારતની સંચિત નિધિમાં જમા કરાવવાના પાત્ર એવા પ્રાપ્તકો સાથે સંબંધિત છે અને તે પ્રાપ્તકો, જે કેસ હોય તે પ્રમાણે, માત્ર સંઘ અને રાજ્યોના છે, ખાનગી ટેલિકોમ કંપનીઓના નથી.

૧૮. પ્રતિવાદી-ભારત સંઘ તરફથી હાજર રહેલ શ્રી પરાસ કુહાડ, વિદ્વાન વધારાના સોલિસિટર જનરલ ઓફ ઇન્ડિયા, એ વડી અદાલતના

તર્કને સંપૂર્ણ સમર્થન આપ્યું અને રજૂઆત કરી કે વડી અદાલતે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૯ નો વ્યાપ યોગ્ય રીતે મૂલવ્યો અને સમજ્યો છે, જેમાં સીએજની સત્તાઓ સ્પષ્ટ રીતે નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે. વિદ્વાન એએસજી એ નિર્દેશ કર્યો કે અનુચ્છેદ ૧૪૯ હેઠળ સંસદને સોંપવામાં આવેલી સત્તાઓ માત્ર સંઘ અને રાજ્યો તથા અન્ય સંસ્થાઓ અને સત્તામંડળોના હિસાબો સુધી મર્યાદિત નથી, પરંતુ તેમાં સંઘના હિસાબો સંબંધિત અથવા તેનાથી અનુસંગી તમામ બાબતો અંગે કાયદેસર જોગવાઈ કરવાની સત્તાનો પણ સમાવેશ થાય છે. વિદ્વાન એએસજી એ "ના સંબંધમાં" એવા પ્રયોગ પર નોંધપાત્ર ભાર મૂક્યો, જે સેવા પ્રદાતાઓ દ્વારા જાળવવામાં આવતા મૂળભૂત હિસાબો અને અભિલેખોને પણ આવરી લે છે. વિદ્વાન એએસજી એ નિર્દેશ કર્યો કે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૯ અને ૧૯૭૧ ના અધિનિયમનો હેતુ જાહેર નાણાં બાબતે કાર્યપાલિકા પર સંસદીય નિયંત્રણ પૂરું પાડવાનો છે; પરિણામે, સીએજ દ્વારા કરાતી હિસાબી તપાસનો વ્યાપ તે તમામ મુદ્દાઓને આવરી લેવો જોઈએ કે જેઓની સંસદ દ્વારા તપાસ આવશ્યક છે. સંસદીય લોકશાહીના તત્વનો ઉલ્લેખ કરતાં, વિદ્વાન એએસજી એ આ અદાલતના એસ. આર. ચૌધુરી કેસના નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો

વિ. પંજાબ રાજ્ય અને અન્ય, (૨૦૦૧) ૭ એસ.સી.સી. ૧૨૬ અને કિહોટો હો/લોહાન વિ. ઝાચિલ/હુ અને અન્ય, (૧૯૯૨) સપ્લી. ૨ એસ.સી.સી. ૬૫૧.

૧૯. શીખેલ એ.એસ.જી.એ વધુમાં રજૂ કર્યું કે ભારતના બંધારણબંધારણના અનુચ્છેદ ૨૬૬ હેઠળ "ભારતના સંચિત નિધિમાં જમા કરવાના પ્રાપ્તિઓ"માં "ભારત સરકારને પ્રાપ્ત થતી તમામ આવકપ્રાપ્તિઓ"નો સમાવેશ થાય છે અને વધુમાં રજૂ કર્યું કે કલમ ૧૩, ૧૬ અને ૧૮ના સંયુક્ત વાચનથી એ સૂચિત થાય છે કે સંચિત નિધિ સંબંધિત સંઘ અને રાજ્યો દ્વારા કરવામાં આવેલા તમામ વ્યવહારોનું હિસાબી પરીક્ષણ કરવું સી.એ.જી. માટે ફરજિયાત છે. શીખેલ એ.એસ.જી.એ નિયમ ૩નો ઉલ્લેખ કરીને રજૂ કર્યું કે તે નિયમ કલમ ૧૧ હેઠળ ટ્રાઈ તેની ફરજ બજાવી શકે તે માટે જાળવી રાખવાના જરૂરી અભિલેખો નિર્ધારિત કરે છે અને નિયમ ૫ મુજબ તે હેતુ માટે તથા સી.એ.જી. દ્વારા તેના હિસાબી પરીક્ષણ માટે ઉક્ત અભિલેખો ટ્રાઈને ઉપલબ્ધ કરાવવાના છે. તેથી, શીખેલ એ.એસ.જી.એ રજૂ કર્યું કે વડી અદાલતે અધિનિયમની વિવિધ જોગવાઈઓ તથા સંવિધાનિક જોગવાઈઓનું યોગ્ય અર્થઘટન કર્યું છે અને તેથી તેમાં કોઈ હસ્તક્ષેપ કરવાની જરૂરિયાત ઊભી થતી નથી.

૨૦. અપીલકર્તાના પરિષ્ઠ વકીલ અને એ.એસ.જી. દ્વારા બંધારણબંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૯, ૧૯૭૧ના અધિનિયમની કલમ ૧૬,

૨૦૦૨ના નિયમોનો નિયમ ૫ વગેરેના વ્યાપ વિશે ઉઠાવવામાં આવેલી વિવિધ દલીલોનું પરીક્ષણ કરતાં પહેલાં, અમે યુ.એ.એસ. લાઇસન્સ કરારની વિવિધ કલમોનું પરીક્ષણ કરીશું. અગાઉ જ દર્શાવ્યા મુજબ, લાઇસન્સ કરારમાં વિશેષરૂપે ભારતીય ટેલિગ્રાફ અધિનિયમ, ૧૮૮૫ની કલમ ૪નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, જે આ બાબતને ઉજાગર કરે છે કે "સ્પેક્ટ્રમ" અંગે કેન્દ્ર સરકારને "અનન્ય વિશેષાધિકાર" પ્રાપ્ત છે, અને તે એક દુર્લભ, સીમિત તથા નવીનીકરણીય પ્રાકૃતિક સંસાધન છે, જે માનવજાત માટે આંતરિક ઉપયોગિતા ધરાવે છે. અગાઉ દર્શાવ્યા મુજબ, સ્પેક્ટ્રમ એક પ્રાકૃતિક સંસાધન છે, જે લોકોનું છે, અને રાજ્ય, તેની સાધનસામગ્રી અથવા પરિસ્થિતિ મુજબ પરવાનાધારક, જે તેનો વ્યવહાર કરે છે, તે તેને લોકોની તરફથી ધારણ કરે છે અને લોકો પ્રત્યે જવાબદાર છે.

૨૧. દૂરસંચાર વિભાગે વિવિધ યુ.એ.એસ. લાયસન્સ કરારો કર્યા હતા અને કેટલાક કિસ્સાઓમાં થોડા દાયકાઓ માટે પણ. કરાર દૂરસંચાર વિભાગને આ સત્તા આપે છે કે જાહેર હિતમાં અથવા રાજ્યની સુરક્ષાના હિતમાં એવું કરવું આવશ્યક અથવા યોગ્ય હોય તો કોઈપણ સમયે લાયસન્સના સંચાલનને સ્થગિત કરી શકે અને જાહેર અથવા રાષ્ટ્રીય સુરક્ષાના હિતમાં અથવા રાષ્ટ્રીય આપત્તિ/યુદ્ધ વગેરેના હિતમાં લાયસન્સધારકની સમગ્ર સેવા ઉપકરણો અને નેટવર્ક પોતાના કબજામાં લેવાનો અથવા લાયસન્સ રદ કરવો/સમાપ્ત કરવો/સ્થગિત કરવો તેવો અધિકાર પણ અનામત રાખે છે. લાયસન્સદાતા

સુરક્ષાની અસરકારકતાઓ એવી માંગ કરતી હોય તો કોઈપણ વિસ્તારમાં સેવાના કાર્યક્ષેત્રમાંથી બહાર રાખવાનો અધિકાર પણ અનામત રાખે છે. અમારાં હેતુઓ માટે સંબંધિત એવી કેટલીક કલમોનો ઉલ્લેખ આવશ્યક છે અને તેથી તે નીચે ઉદ્ઘૃત કરવામાં આવે છે. કલમ ૯.૧ માહિતી પ્રદાન કરવાની આવશ્યકતા દર્શાવે છે, જે નીચે મુજબ છે:

"૯. માહિતી રજૂ કરવાની આવશ્યકતા:

૯. ૧ અનુમતિધારકે, માંગણી કરવામાં આવે ત્યારે, જે રીતે અને જે સમયમર્યાદા મુજબ સમયાંતરે નિર્ધારિત કરવામાં આવે તે મુજબના દસ્તાવેજો, હિસાબો, અંદાજો, વિવરણીઓ, અહેવાલો અથવા અન્ય માહિતી, નિયમો/આદેશો અનુસાર, અનુમતિદાતા/ટ્રાઈને પૂરી પાડવાની રહેશે. અનુમતિધારકે ટ્રાઈ અધિનિયમ, ૧૯૯૭ ની જોગવાઈઓ હેઠળ સમયાંતરે જારી કરવામાં આવેલા કોઈપણ આદેશ અથવા નિર્દેશ અથવા વિનિયમ મુજબ, અથવા તે અંગે સુધારેલ અથવા ફેરફાર કરાયેલા અધિનિયમ મુજબ, ટ્રાઈને માહિતી પણ રજૂ કરવાની રહેશે."

૨૨. કલમ ૧૬ સ્વરૂપે સામાન્ય છે અને નીચે ઉતારવામાં આવે છે:

"૧૬. સામાન્ય:

૧૬. ૧ લાઈસન્સધારક આ લાઈસન્સ કરારની શરતો અને નિયમોથી તેમજ સમયાંતરે સુધારાયેલ ટ્રાઈ અધિનિયમ, ૧૯૯૭ની

જોગવાઈઓ મુજબ ટ્રાઈના આવા આદેશો/નિર્દેશો/વિનિયમો અને લાઈસન્સદાતા/ટ્રાઈ દ્વારા જારી કરવામાં આવતી સૂચનાઓથી બંધાયેલ રહેશે. .

૧૬. ૩ ભારતીય ટેલિગ્રાફ અધિનિયમ ૧૮૮૫ અથવા ભારતીય વાયરલેસ ટેલિગ્રાફ અધિનિયમ, ૧૯૩૩ હેઠળના વૈધાનિક ઉપબંધો અને બનાવવામાં આવેલા નિયમો આ લાઈસન્સ કરારને નિયંત્રિત કરશે. આ અધિનિયમો હેઠળ કરવામાં આવેલ કોઈપણ આદેશ લાઈસન્સધારક પર બંધનકારક રહેશે."

૨૩. લાઈસન્સની શરતોનો ભાગ ર વાણિજ્યિક શરતોને સંબોધે છે અને ખંડ ૧૭ કાર્યનિષ્ઠા વિષે છે, જે નીચે મુજબ છે:

"૧૭. શુલ્ક દરો:

૧૭. ૧ લાઈસન્સધારક સમયાંતરે ટ્રાઈ દ્વારા જારી કરવામાં આવેલી દિશાનિર્દેશો અનુસાર દરવેરા વસૂલ કરશે. લાઈસન્સધારક સમયાંતરે સુધારાયેલા ટ્રાઈ અધિનિયમ, ૧૯૯૭ ની જોગવાઈઓ અનુસાર ટ્રાઈ દ્વારા તેના આદેશો/ નિયમો/ દિશાનિર્દેશો મારફતે સમયાંતરે અપાયેલ નિર્દેશ મુજબ દરવેરાના પ્રકાશન, સૂચનાઓ અને માહિતી પ્રદાન કરવા સંબંધિત આવશ્યકતાઓનું પણ પાલન કરશે."

૨૪. લાયસન્સની શરતોનો ભાગ ૩ નાણાકીય શરતો, ચૂકવવાપાત્ર ફી વગેરે સાથે સંબંધિત છે, જે નીચે મુજબ છે:

"૧૮.૧ પ્રવેશ ફી:

આ લાયસન્સ કરાર પર હસ્તાક્ષર કરવા પહેલાં લાયસન્સધારકે રૂ.૨ કરોડની એક વખતની પરત ન આપવાની પ્રવેશ ફી ચૂકવી છે.

૧૮. ૨ લાઇસન્સ ફી:

ઉપર વર્ણવેલ પ્રવેશ ફી ઉપરાંત, લાઇસન્સધારકે સ્પેક્ટ્રમ શુલ્કને બાદ કરતાં, સમાયોજિત કુલ આવક (એ.જી.આર.)ના ૬ (છ) % દરે વાર્ષિક લાઇસન્સ ફી પણ ચૂકવવાની રહેશે.

વાર્ષિક લાઇસન્સ ફી તા. ૧.૪.૨૦૦૪થી એ.જી.આર.ના ૬ (છ) ટકા દરે રહેશે. લાઇસન્સદાતા આ કરાર અમલમાં રહેલા સમયગાળા દરમિયાન ઉપરોક્ત લાઇસન્સ ફીમા કોઈપણ સમયે ફેરફાર કરવાનો અધિકાર અનામત રાખે છે.

૧૮. ૩ રેડિયો સ્પેક્ટ્રમ શુલ્ક:

૧૮.૩. ૧ લાયસન્સધારક, લાઇસન્સ ફી ઉપરાંત, ડબ્લ્યુ.પી.સી. વિંગ દ્વારા સમયાંતરે અલગથી સૂચિત કરવામાં આવે તે મુજબ આવક વહેંચણીના આધારે સ્પેક્ટ્રમ શુલ્ક ચૂકવશે. તેમ છતાં, આવક વહેંચણીના આધારે સ્પેક્ટ્રમ શુલ્ક વસૂલવાના મર્યાદિત

હેતુસર 'એ.જી.આર.' ની ગણતરી કરતી વખતે 'વાયરલાઈન ગ્રાહકોમાંથી પ્રાપ્ત આવકનો હિસાબમાં સમાવેશ કરવામાં આવશે નહીં.

૧૮.૩. પોઈન્ટ ટુ પોઈન્ટ લિંક્સ અને અન્ય એક્સેસ લિંક્સ માટે સ્પેક્ટ્રમના ઉપયોગ બદલ વધુ ૨ રોયલ્ટી, વાયરલેસ પ્લાનિંગ એન્ડ કોર્ડિનેશન વિંગની વિગતો અને નિર્ધારણ અનુસાર, અલગથી ચૂકવવાની રહેશે. વાયરલેસ ટેલિગ્રાફી સાધનોના કબજામાં સ્પેક્ટ્રમના ઉપયોગ માટેની ફી/રોયલ્ટી વિવિધ પરિબલો પર આધારિત છે, જેમ કે આવર્તન, હોપ અને લિંકની લંબાઈ, કાર્યક્ષેત્ર અને અન્ય સંબંધિત પાસાઓ વગેરે. લાઈસન્સપ્રાપ્ત ઓપરેટરો દ્વારા માઈક્રોવેવ લિંક્સ સ્થાપવા માટે આવર્તનોની સત્તામંજૂરી અને લાઈસન્સોની જારીગીરી, અમલમાં રહેલા નિયમો અનુસાર, ડબલ્યુ.પી.સી. વિંગ દ્વારા અલગથી વિચારવામાં આવશે."

૨૫. કલમ ૧૯ સમાયોજિત કુલ આવક (એ.જી.આર.) ની વ્યાખ્યા સાથે સંબંધિત છે, જે નીચે મુજબ વાંચાય છે:

"૧૯. 'એડજસ્ટેડ ગ્રોસ રેવન્યુ' ની વ્યાખ્યા:

૧૯. ૧ કુલ આવક:

કુલ આવકમાં સ્થાપન શુલ્ક, વિલંબ શુલ્ક, હેન્ડસેટ્સ (અથવા અન્ય કોઈ ટર્મિનલ ઉપકરણ વગેરે) ના વેચાણથી મળતી આવક, વ્યાજ, ડિવિડન્ડ, મૂલ્યવર્ધિત સેવાઓ, પૂરક સેવાઓ, પ્રવેશ અથવા પરસ્પર જોડાણ શુલ્ક, રોમિંગ શુલ્ક, મંજૂર પાયાભૂત સુવિધા વહેંચણીમાંથી મળતી આવક અને અન્ય કોઈ વિવિધ આવકનો સમાવેશ થશે, અને સંબંધિત ખર્ચની કોઈપણ બાબત માટે કોઈ સમાયોજન કર્યા વિના, વગેરે.

૧૯. ૨ "સમાયોજિત કુલ આવક (એ.જી.આર.)" સુધી પહોંચવાના હેતુસર, એ.જી.આર. નિર્ધારિત કરવા માટે કુલ આવકમાંથી નીચેનું બાદ કરવામાં આવશે:

૧. ભારતની અંદર અન્ય પાત્ર/હકદાર દૂરસંચાર સેવા પ્રદાતાઓને વાસ્તવમાં ચૂકવવામાં આવેલા પી.એસ.ટી.એન. સંબંધિત કોલ શુલ્કો (પ્રવેશ શુલ્કો);

પાત્ર/હકદાર દૂરસંચાર સેવા પ્રદાતાઓ અને;

ઉદાહરણ. સેવા પ્રદાન કરવા બાબતે સેવા કર અને વેચાણ કર, જો કુલ આવકમાં વેચાણ કર અને સેવા કરના ઘટકનો સમાવેશ થયો હોય, તો સરકારને વાસ્તવમાં ચુકવવામાં આવેલ."

૨૬. કલમ ૨૦ વાર્ષિક લાઇસન્સ ફી તથા અન્ય બાકી રકમોના ચુકવણીના સમયપત્રક સાથે સંબંધિત છે. સંબંધિત કલમો ૨૦.૪, ૨૦.૬, ૨૦.૭ અને ૨૦.૧૧ હોવાથી, તે નીચે ઉદ્ઘૃત કરવામાં આવે છે:

"૨૦.૪ ત્રૈમાસિક ચુકવણી, આવક તથા ચૂકવવાપાત્ર પરવાનો ફી ની ગણતરી દર્શાવતું, અનુલગ્ન-૧૧ મુજબના નિર્ધારિત પ્રારૂપમાં એક નિવેદન સાથે કરવામાં આવશે. ઉપરોક્ત મુજબના દરેક વર્ષની ત્રૈમાસિક નિવેદનોનું, કંપનીઓ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૨૨૪ હેઠળ નિયુક્ત પરવાનાધારકના ઓડિટરો (જેને આગળથી પરવાનાધારકના ઓડિટરો તરીકે ઓળખવામાં આવશે) દ્વારા ઓડિટ કરાવવું આવશ્યક રહેશે. ઓડિટરનો અહેવાલ અનુલગ્ન-૧૧ મુજબના નિર્ધારિત પ્રારૂપમાં હોવો જોઈએ.

૨૦. ૬ વર્ષ માટેની લાઇસન્સ ફીની અંતિમ સમાયોજન, કંપનીઓ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની જોગવાઈઓ અનુસાર, લાઇસન્સધારકના ઓડિટરોએ વિધિવત પ્રમાણિત કરેલા કુલ આવકના આંકડાઓના આધારે કરવામાં આવશે.

૨૦. કરારની કલમ ૨૦.૪ની શરતો મુજબ રજૂ કરવામાં આવેલા ત્રિમાસિક હિસાબી નિવેદનોમાં દર્શાવાયેલા આંકડા અને વાર્ષિક હિસાબોમાં દર્શાવાયેલા આંકડા વચ્ચેનું સમાધાન, પ્રકાશિત

વાર્ષિક હિસાબોના ઓડિટ અહેવાલની નકલ તથા યથાવિધિ ઓડિટ કરાયેલા ત્રિમાસિક નિવેદનો સાથે, ઓડિટ અહેવાલ પર હસ્તાક્ષર થયેલી તારીખથી ૭ (સાત) કેલેન્ડર દિવસોની અંદર રજૂ કરવામાં આવશે. વાર્ષિક નાણાકીય હિસાબ તથા ઉપર નિર્ધારિત નિવેદન અનુબંધમાં નિર્ધારિત ધોરણોનું અનુસરણ કરીને તૈયાર કરવામાં આવશે.

૨૦. ૧૧ લાઈસન્સદાતા, ચૂકવવામાં આવેલ આવકના હિસ્સાની યોગ્ય અને સાચી ચકાસણી સુનિશ્ચિત કરવા માટે, જો જરૂરી માનવામાં આવે તો, ઉપરોક્ત અને નીચેોક્ત રીતે લખાયેલ શરતો ૨૦.૪, ૨૦.૭, ૨૨.૫ અને ૨૨.૬ માં જે કંઈ જણાવવામાં આવ્યું હોય તેમાં ફેરફાર કરી શકે, બદલાવી શકે, પ્રતિસ્થાપિત કરી શકે અને સુધારો કરી શકે."

૨૭. કલમ ૨૨ હિસાબોની તૈયારી સાથે સંબંધિત છે. સંબંધિત કલમો નીચે ઉદ્ઘૃત કરવામાં આવે છે:

"૨૨. હિસાબોની તૈયારી.

૨૨. ૧ લાઈસન્સધારક સેવા માટે અલગ હિસાબો તૈયાર કરશે, રાખશે અને રજૂ કરશે અને જરૂરી હોય તે મુજબ લાઈસન્સદાતા અથવા ટ્રાઈ દ્વારા સમયાંતરે જારી કરવામાં આવતા આદેશો, નિર્દેશો અથવા નિયમોનું સંપૂર્ણ પાલન કરશે.

૨૨. ૨ પરવાનાધારક નીચે મુજબ કરવા માટે બંધાયેલ રહેશે:

(એ) હિસાબી નોંધપોથીઓ સંકલિત કરવી અને જાળવવી, જે લાઇસન્સ અવધિના દરેક પૂર્ણ થયેલા ત્રિમાસિક અંગે અથવા લાઇસન્સદાતા નિર્દિષ્ટ કરે તેવી તેથી ઓછી અવધિઓ અંગે તેના વ્યવહારો દર્શાવવા અને સમજાવવા માટે પૂરતી હોય, અને જે લાઇસન્સ હેઠળના લાઇસન્સધારકના વ્યવસાયના ખર્ચ (મૂડી ખર્ચ સહિત), આવક અને નાણાકીય સ્થિતિનું યોગ્ય રીતે પ્રતિનિધિત્વ કરે, જેમાં લાઇસન્સધારકના વ્યવસાયમાં ઉપયોગમાં લેવાયેલ સંપત્તિઓનું તથા તે વ્યવસાયને આબદ્ધ જવાબદારીઓનું ચુકિતપૂર્ણ મૂલ્યાંકન પણ સમાવેશ પામે, તેમજ આવકના પરિમાણનિર્ધારણ માટે અથવા અન્ય કોઈ હેતુ માટે.

(બી) પૂર્ણ થયેલ નાણાકીય વર્ષ અંગે તૈયાર કરાયેલ તેમાંથી દરેક હિસાબી નિવેદનના સંબંધમાં, લાઇસન્સી ના લેખાપરીક્ષક દ્વારા, લાઇસન્સદાતા દ્વારા નિર્ધારિત સ્વરૂપમાં, એવો અહેવાલ પ્રાપ્ત કરવો, જેમાં અન્યોની વચ્ચે એ પણ દર્શાવેલું હોય કે તેમની મતે તે નિવેદન આ શરતના હેતુ માટે પૂરતું છે કે કેમ, અને ત્યારબાદ સંબંધિત હિસાબી અવધિના અંતથી વધુમાં વધુ ત્રણ મહિનાની અંદર, જે હિસાબી અવધિ સાથે તે સંબંધિત હોય તે અંગેના દરેક હિસાબી નિવેદનની નકલ લાઇસન્સદાતા ને સોંપવી.

(સી) લાઈસન્સદાતાને કંપનીના અધિકૃત પ્રતિનિધિ દ્વારા સોગંદનામા પર શપથપૂર્વક કરાયેલ પ્રમાણિત હિસાબી નિવેદન મોકલવું, જેમાં શરત ૧૯ માં વ્યાખ્યાયિત મુજબની આવકનો દરેક ત્રિમાસિક માટે અલગથી સંપૂર્ણ હિસાબ સમાવાયેલ હોય અને તે ત્રિમાસિક માટેની ચુકવણી સાથે મોકલવામાં આવે.

૨૨. ૩ (એ) પરવાનાદાતા અથવા ટ્રાઈ, જે તે સ્થિતિ મુજબ હોય

લાઈસન્સી દ્વારા આ લાઈસન્સ હેઠળ સેવા(ઓ) પ્રદાન કરવા માટે ચલાવવામાં આવતા વ્યવસાય સંદર્ભે લાઈસન્સી પાસે જાળવવામાં આવતા ખાતાવહીના કોઈપણ પુસ્તકો મંગાવવાનો અધિકાર રહેશે, અને લાઈસન્સી એ કોઈ કારણ નોંધ્યા વિના કોઈપણ સમયે તેની તપાસ માટે તે પુસ્તકો ઉપલબ્ધ કરાવવા તથા પૂરા પાડવા માટે બાધ્ય રહેશે.

૨૨. ૩ (બી) પરવાનાધારકે બિલિંગ ઈ. અને અન્ય તમામ હિસાબી નોંધો (ઇલેક્ટ્રોનિક તેમજ હાર્ડ નકલ) કંપનીના નિયમિત રીતે હિસાબ તપાસાયેલા અને મંજૂર થયેલા હિસાબો પ્રકાશિત થયાની તારીખથી ૩ વર્ષ ના ગાળાની માટે અવશ્ય જાળવી રાખવાની રહેશે અને તેમાં કોઈપણ બેદરકારીને અન્ય કોઈપણ ભંગથી સ્વતંત્ર એવી મહત્વપૂર્ણ શરતભંગ તરીકે

ગણવામાં આવશે, જે પરવાનગી રદ કરવા માટેનું કારણ ઉભું કરવા પૂરતું રહેશે.

૨૨. ૫ લાઇસન્સદાતા, રજૂ કરાયેલ નિવેદનો અથવા હિસાબો અચોક્કસ અથવા ભ્રામક હોવાનું મત બનાવે ત્યારે, તે હિસાબોની ઓડિટ કરવાનો આદેશ આપી શકે છે

લાઇસન્સધારકના ખર્ચે ઓડિટર નીમણૂંક કરીને લાઇસન્સધારક દ્વારા, અને આવા ઓડિટર(ઓ)ને કંપનીના કાયદેસર ઓડિટરોને કંપનીઝ એક્ટની કલમ ૨૨૭ હેઠળ પ્રાપ્ત હોય તેવી જ સત્તાઓ રહેશે,

૧૯૫૬. લાઇસન્સદાતા દ્વારા નક્કી કરવામાં આવેલ ઓડિટરોનું મહેનતાણું લાઇસન્સધારક દ્વારા વહન કરવામાં આવશે. ૨૨.૬ લાઇસન્સદાતા, લાઇસન્સધારક કંપનીના હિસાબો/અભિલેખોની "વિશેષ ઓડિટરો" દ્વારા 'વિશેષ ઓડિટ' પણ કરાવી શકશે, જેના માટેનું ભુગતાન લાઇસન્સદાતા દ્વારા નક્કી કરાયેલા દરે લાઇસન્સધારક દ્વારા વહન કરવામાં આવશે. આ ઉપરોક્ત પરિચ્છેદ ૨૨.૫ માં વર્ણવેલ ઓડિટની ઓડિટના સ્વરૂપની રહેશે. વિશેષ ઓડિટરોને પણ કંપનીના ઓડિટરોને કંપનીઓ અધિનિયમ,

૧૯૫૬ હેઠળ કલ્પાયેલ તેવી જ સગવડ પૂરી પાડવામાં આવશે અને તેઓને તેવી જ સત્તાઓ હશે.

૨૨. ૭ લાયસન્સધારક સમયાંતરે નિર્ધારિત મુજબ, હિસાબીના નિર્ધારિત સિદ્ધાંતો અને લાયસન્સદાતા અથવા ટ્રાઈ દ્વારા, જે લાગુ પડતું હોય તે મુજબ, આપવામાં આવેલી દિશાનિર્દેશો અનુસાર કંપનીના વાર્ષિક નાણાકીય હિસાબો તૈયાર કરવા અને રજૂ કરવા માટે જવાબદાર રહેશે."

૨૮. કલમ ૩૨ લાઈસન્સધારક પર લાદવામાં આવેલી ફરજોને સ્પર્શે છે, જે નીચે મુજબ છે:

"૩૨. પરવાનાધારક પર લાદવામાં આવેલી ફરજો.

૩૨. ૧ ઇન્ડિયન ટેલિગ્રાફ અધિનિયમ ૧૮૮૫, ઇન્ડિયન વાયરલેસ ટેલિગ્રાફી અધિનિયમ ૧૯૩૩, અને ટેલિકોમ રેગ્યુલેટરી ઓથોરિટી ઓફ ઇન્ડિયા અધિનિયમ, ૧૯૯૭ ની જોગવાઈઓ, જેમા સમયાંતરે ફેરફાર કરવામાં આવે છે, અથવા તેમના સ્થાને આવેલ કોઈ અન્ય અધિનિયમ, આ લાઈસન્સને નિયમિત કરશે.

૩૨. ૨ લાઈસન્સધારક, જ્યારે જ્યારે એવી આવશ્યકતા ઊભી થાય ત્યારે, ભારતીય ટેલિગ્રાફ અધિનિયમ, ૧૮૮૫ ની કલમ ૫(૨) ની જોગવાઈઓના અમલીકરણ માટે જરૂરી હોય તેવા તમામ આવશ્યક

સાધનો અને સુવિધાઓ ઉપલબ્ધ કરાવશે. આ લાઈસન્સ કરારમાં ક્યાંય પણ કરાયેલ અથવા સમાવવામાં આવેલ કોઈપણ જોગવાઈ એવી ગણાશે નહીં કે જે ભારતીય ટેલિગ્રાફ અધિનિયમ, ૧૮૮૫ અથવા વિષયસંદર્ભે અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈપણ કાયદાની જોગવાઈઓ હેઠળ કરાયેલ અથવા સ્થાપિત કરવામાં આવેલ કોઈપણ બાબતને પ્રતિકૂળ અસર પહોંચાડે."

૨૯. અમે અગાઉ લાઈસન્સ કરારની કલમોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, જે ભારત સંઘ અને લાઈસન્સધારક વચ્ચેના "આવક વહેંચણી" ના ધોરણને દર્શાવે છે. લાઈસન્સ ફીમાં, એક વખત લેવાતી અને પરત ન થતી પ્રવેશ ફી ઉપરાંત, લાઈસન્સ ફી તરીકે સ્પેક્ટ્રમ શુલ્કોને બાદ કરતાં એ.જી.આર. ના ૬% દરે દરવર્ષે ચુકવણી થવાની કલ્પના કરવામાં આવી છે. કરાર અમલમાં રહે તે અવધિ દરમિયાન લાઈસન્સદાતાને લાઈસન્સ ફીમાં ફેરફાર કરવાનો અધિકાર પણ અનામત રાખવામાં આવ્યો છે. "આવક વહેંચણીના આધાર" પર લાઈસન્સ ફી ઉપરાંત સ્પેક્ટ્રમ શુલ્કો પણ ચૂકવવાના રહે છે. એ.જી.આર. ના આધારે સ્પેક્ટ્રમ શુલ્કો વસૂલ કરતી વખતે, એ.જી.આર.નું રચન કરતા ઘટકો પણ કલમ ૧૯.૧ માં દર્શાવવામાં આવ્યા છે, જે આવકના પ્રવાહના અન્ય સ્ત્રોતોને પણ આવરી લેવા જેટલી વ્યાપક છે. તેથી, લાઈસન્સધારક પર લાઈસન્સ કરાર સંબંધિત હિસાબો અને ખાસ કરીને તેને પ્રાપ્ત થયેલી આવકના હિસાબો જાળવવાની ફરજ છે, કારણ કે તેને ભારત સંઘ સાથે આવક

વહેંચવાની છે, અને તેની ગણતરી કુલ આવક પ્રાપ્તિઓના સંદર્ભે કરવાની રહે છે.

૩૦. ટ્રાઈ સેવા પ્રદાતાઓ (હિસાબી પુસ્તકો અને અન્ય દસ્તાવેજોની જાળવણી) નિયમો, ૨૦૦૨, કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા ટ્રાઈ અધિનિયમ, ૧૯૯૭ ની કલમ ૩૫ ની ઉપકલમ (૧) સાથે વાંચવાની ઉપકલમ (૨) ની કલમ (ડી) હેઠળ પ્રદાન કરાયેલ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને બનાવવામાં આવ્યા છે. નિયમ ૩ હિસાબી પુસ્તકો અને અન્ય દસ્તાવેજોની જાળવણી અંગે છે, જે નીચે મુજબ છે:

"૩. હિસાબી પુસ્તકો અને અન્ય દસ્તાવેજોની જાળવણી (૧) દરેક સેવા પ્રદાતાએ સમયાંતરે કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા નિર્દિષ્ટ કરેલ રીત મુજબ નીચે દર્શાવેલ હિસાબી પુસ્તકો અને અન્ય દસ્તાવેજો રાખવા અને જાળવવા પડશે, એટલે કે:—

(૧) સ્થાવર સંપત્તિના મુદ્દાવાર મૂળ અને વર્તમાન ખર્ચને સેવા-વાર પ્રતિબિંબિત કરવા માટે હિસાબની પુસ્તકો અને સંપત્તિના વિવિધ વર્ગો માટે અલગ અલગ મથાળા હોવા જોઈએ

(૨) હિસાબની પુસ્તકો અને અન્ય દસ્તાવેજો, જેથી સેવા-વાર વિગતવાર સંચાલન ખર્ચ દર્શાવે;

(૩) હિસાબની પુસ્તકોમાં સેવા-વાર આવક પ્રતિબિંબિત થાય તે માટે;

(૪) હિસાબના પુસ્તકોમાં અન્ય સ્ત્રોતોમાંથી થયેલી આવક પ્રતિબિંબિત થાય તે માટે;

(૫) હિસાબના સમર્થનકારી પુસ્તકો અને અન્ય દસ્તાવેજો, નીચે મુજબ -

(એ) સ્થાવર સંપત્તિ નોંધપોથી;

(બી) ભંડાર અને સ્પેર ભાગોનું રજિસ્ટર

(સી) સભ્યોની સેવા-વાર વિગતો દર્શાવતું નોંધપોથી;

(ડી) ગ્રાહકો પાસેથી થયેલી જમાઓ દર્શાવતું રજિસ્ટર;

(ઈ) રોકડ પુસ્તક;

(એફ) સામયિક;

(જી) લેજર; અને

(એચ) બિલોની નકલો અને તમામ રસીદોના કાઉન્ટર ફોઈલની નકલો.

સ્પષ્ટીકરણ - આ નિયમના હેતુ માટે -

(એ) "મદદવાર દર્શાવેલ" નો અર્થ, કુલ ખર્ચ તેમજ તેના વિભાજન બંનેની આવશ્યકતા થાય છે;

(બી) "વર્તમાન ખર્ચ" નો અર્થ ઘટાડા પછીનો ખર્ચ; અને

(સી) "સ્થિર સંપત્તિઓ" માં મકાન, પ્લાન્ટ અને ચંત્રસામગ્રી વગેરે જેવા ઉપમથકોનો સમાવેશ થાય છે.

(ર) દરેક સેવા પ્રદાતા તે સ્થળ અંગે સત્તામંડળને જાણ કરશે જ્યાં હિસાબની પુસ્તકો અને અન્ય દસ્તાવેજો જાળવી રાખવામાં આવે છે."

૩૧. ૨૦૦૨ ના નિયમોનો નિયમ ૫, જેની માન્યતા પડકાર હેઠળ છે, નીચે મુજબ વાંચવામાં આવે છે:

"૫. ઓડિટ

દરેક સેવા પ્રદાતાએ નિયમ ૩ ના ઉપનિયમ (૧) માં ઉલ્લેખિત હિસાબનાં તમામ પુસ્તકો અને દસ્તાવેજો, જે આવકની ચકાસણી સાથે સંબંધિત હોય, સત્તાપ્રાધિકરણ સમક્ષ રજૂ કરવા પડશે –

(૧) લાયસન્સ ફીની ગણતરી કરવાનો હેતુથી; અને

(૨) ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખા પરિક્ષકને તે સંબંધિત હિસાબપત્રક અથવા માહિતી પૂરી પાડવાની, જે ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખા પરિક્ષક તેમની સમક્ષ રજૂ કરવા માંગે, અને ભારતના નિયંત્રક અને મહાલેખા પરિક્ષક તે જની લેખાપરીક્ષા નિયંત્રક અને મહાલેખા પરિક્ષક (કર્તવ્યો, સત્તાઓ અને સેવા શરતો) અધિનિયમ, ૧૯૭૧ (૧૯૭૧નો ૫૬) ની કલમ ૧૬ની જોગવાઈઓ અનુસાર કરી શકે છે."

૩૨. યુ.એ.એસ. લાઈસન્સધારકો એ હકીકતનો ઇનકાર કરતા નથી કે તેમને ૨૦૦૨ ના નિયમો ના નિયમ ૩ માં ઉલ્લેખિત હિસાબના પુસ્તકો તથા અન્ય દસ્તાવેજો જાળવવાના રહે છે અને તેઓ કલમ ૨૨.૫ હેઠળ ઓડિટર નિયુક્ત કરવાનો ડી.ઓ.ટી.નો અધિકાર પણ પ્રશ્નાસ્પદ બનાવતા નથી, તેમજ તેઓ કલમ ૨૨.૬ હેઠળ વિશેષ ઓડિટર નિયુક્ત કરવાની ડી.ઓ.ટી.ની સત્તા અથવા સી.એ.જી. મારફતે ડી.ઓ.ટી. દ્વારા કરાતી ઓડિટ અંગે પણ વાંધો ઉઠાવતા નથી. યુ.એ.એસ. લાઈસન્સધારકો આ બાબતનો પણ ઇનકાર કરતા નથી કે તેમની અને ભારત સંઘ વચ્ચેના વ્યવહારો ભારત સંઘને આવક હિસ્સા સ્વરૂપે ચુકવવાપાત્ર રકમો નક્કી કરવાનો આધાર બને છે, અને આવી રકમ ભારતના સંચિત નિધિમાં જમા થવાની રહે છે. તેઓ જે બાબતનો વિવાદ કરે છે તે એ છે કે ૨૦૦૨ ના નિયમો અનુસાર સેવા પ્રદાતાઓના હિસાબોની ઓડિટ કરવા માટે સી.એ.જી.ની સક્ષમતા. ૧૯૭૧ ના અધિનિયમની કલમ ૧૬ હેઠળ સી.એ.જી.ની સત્તા મુખ્યત્વે આ આધાર પર વિવાદિત કરવામાં આવી છે કે બંધારણની કલમ ૧૪૯ સી.એ.જી.ને માત્ર સંઘ અને રાજ્યોના હિસાબોની અથવા સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કાયદા દ્વારા અથવા તેના હેઠળ નિર્ધારિત અન્ય કોઈ સત્તાધિકારી અથવા સંસ્થાના હિસાબોની ઓડિટ કરવાની સત્તા આપે છે; ખાનગી સંસ્થાઓની અથવા સંસદ દ્વારા બનાવાયેલ કાયદાના અભાવે તેઓ દ્વારા જાળવવામાં આવતા મૂળભૂત હિસાબો અને અભિલેખોની

નહીં. અમે સૂચવીએ છીએ કે આ જ મુખ્ય પ્રશ્ન છે, જે આ અપીલોમાં વિચારણા માટે ઊભો થાય છે.

સી.એ.જી.

૩૩. આપણે પ્રથમ અમારી બંધારણીય યોજનાના હેઠળ સીએજીની સત્તાઓનું પરીક્ષણ કરી શકીએ. બંધારણની કલમ ૧૪૮માં ઉદ્દેશ છે કે એક નિયંત્રણકર્તા અને મહાલેખા પરીક્ષક હશે, જેને રાષ્ટ્રપતિ પોતાના હસ્તાક્ષરયુક્ત વોરંટ દ્વારા નિમણૂંક કરશે અને જેને માત્ર ભારતની સર્વોચ્ચ અદાલતના ન્યાયાધીશને જે રીતે અને જે આધારોએ હટાવવામાં આવે છે તે જ રીતે અને તે જ આધારોએ હટાવી શકાશે. તેથી, સીએજી બંધારણ હેઠળનો એક મહત્વપૂર્ણ પદાધિકારી છે અને ઘણીવાર એવું કહેવાય છે કે તે જાહેર ખજાનાનો રક્ષક છે અને તેને જોવું જોઈએ કે સંસદની સત્તા વિના તેની એક પણ કાણી રકમ ખર્ચવામાં ન આવે. કલમ ૧૪૮ સીએજીની ફરજો અને સત્તાઓ વિષે છે, જે નીચે મુજબ વાંચે છે:

૧૪૮. મહાલેખા નિયામક અને મહાલેખા પરીક્ષકની ફરજો અને સત્તાઓ. મહાલેખા નિયામક અને મહાલેખા પરીક્ષક સંઘ તથા રાજ્યોના હિસાબો અને સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કોઈપણ કાયદા દ્વારા અથવા તેના હેઠળ જે રીતે નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું હોય તે મુજબ કોઈપણ અન્ય સત્તામંડળ અથવા સંસ્થાના હિસાબો સંબંધે એવી ફરજો બજાવશે અને એવી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરશે અને, જ્યાં સુધી તે

બાબતે આવી જોગવાઈ કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી, આ બંધારણના પ્રારંભથી તરત પહેલાં ભારતના ઓડિટર જનરલને અનુક્રમે ભારતના ડોમિનિયન અને પ્રાંતોના હિસાબો સંબંધે જે ફરજો સોંપવામાં આવી હતી અથવા જે સત્તાઓનો ઉપયોગ તે કરી શકતા હતા, તેવી ફરજો બજાવશે અને તેવી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરશે.

.

૩૪. કલમ ૧૪૯ હેઠળ નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકને સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કાયદા મુજબ નિર્ધારિત થાય તે પ્રમાણે સંઘ અને રાજ્યોના હિસાબો અથવા અન્ય કોઈ સત્તા અથવા સંસ્થાના હિસાબો સંબંધે કર્તવ્યો નિભાવવાની અને સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવાની સત્તા પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી, નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષક હિસાબો સંબંધે બંધારણીય સત્તાઓ અને કર્તવ્યોનો ઉપયોગ કરે છે, જ્યારે વડી અદાલત બંધારણની કલમ ૨૨૬ હેઠળ તેમજ સર્વોચ્ચ અદાલત બંધારણની કલમ ૩૨ હેઠળ ન્યાયિક સત્તાઓનો ઉપયોગ કરે છે. કલમ ૧૪૯ હેઠળ બંધારણે નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકને સોંપેલ કર્તવ્યો અને સત્તાઓ સંસદ દ્વારા છીનવી શકાય તેમ નથી, કારણ કે તે આપણા બંધારણની મૂળભૂત રચનાનો ભાગ છે, જેમ કે સંસદીય લોકશાહી, ન્યાયતંત્રની સ્વતંત્રતા, કાયદાનો શાસન, ન્યાયિક પુનર્વિલોકન, દેશની એકતા અને અખંડિતતા, બંધારણનો ધાર્મિક નિરપેક્ષ તથા સંઘીય સ્વભાવ, વગેરે.

૩૫. બંધારણબંધારણની કલમ ૧૪૮નો વ્યાપ અને સી.એ.જી.ની સત્તાઓ અંગેનો પ્રશ્ન આ અદાલત સમક્ષ એસ. સુબ્રમણિયમ બાલાજી વિ. સ્ટેટ ઓફ તમિલ નાડુ એન્ડ અર્ધર્સ (૨૦૧૩) ૯ એસ.સી.સી. ૬૫૯ માં વિચારણા માટે આવ્યો હતો અને આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે સી.એ.જી. બંધારણબંધારણની કલમ ૧૪૮ હેઠળ નિમાયેલ સંવિધાનિક અધિકારી છે અને તેની મુખ્ય ભૂમિકા સરકાર, સરકારી સંસ્થાઓ અને રાજ્ય દ્વારા સંચાલિત નિગમોની આવક અને ખર્ચનું હિસાબી પરીક્ષણ કરવાની છે અને તેની ફરજોનો વ્યાપ કોમ્પ્ટ્રોલર એન્ડ ઓડિટર જનરલ (ડ્યુટીઝ, પાવર્સ વગેરે) અધિનિયમ, ૧૯/૨ માં દર્શાવવામાં આવ્યો છે. એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે સરકારનું કાર્યચાલન સરકાર, દેશના કાયદાઓ, વિધાનમંડળ અને સી.એ.જી. દ્વારા નિયંત્રિત થાય છે. સી.એ.જી.ને સરકાર દ્વારા થયેલા તમામ ખર્ચની યોગ્યતા, કાયદેસરતા અને માન્યતાની તપાસ કરવાની સત્તા છે અને યોજના અમલમાં આવ્યા બાદ જ સી.એ.જી.નું કાર્યાલય સરકારના હિસાબો અને યોજનાઓ પર થયેલા ખર્ચ ઉપર અસરકારક નિયંત્રણનો ઉપયોગ કરે છે; પરિણામે, સી.એ.જી.ની ફરજો માત્ર ખર્ચ થઈ ગયા પછી જ ઉત્પન્ન થાય છે.

૩૬. અરવિંદ ગુપ્તા વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્ય (૨૦૧૩) ૧ સેક

૩૯૩ માં આ સર્વોચ્ચ અદાલતે, બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૯, ૧૫૦

અને ૧૫૧ના કાર્યક્ષેત્રનું, સી.એ.જી.ના અહેવાલોના સંદર્ભમાં પરીક્ષણ

કરતાં, નોંધ્યું અને દર્શાવ્યું હતું કે સી.એ.જી.ના કાર્યો અર્થતંત્રની

કાર્યક્ષમતા અને પ્રભાવકારિતાના પરિપ્રેક્ષ્યમાં નિર્વહિત થાય છે, જેમાં સરકારે પોતાના સંસાધનોનો કેવી રીતે ઉપયોગ કર્યો છે તે જોવામાં આવે છે, અને એવું પણ દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે નિયમાવલીઓ હેઠળ તૈયાર કરાયેલા કાર્યનિષ્પત્તિ/લેખાપરીક્ષા અહેવાલોને તે મુજબ જ જોવાના હોય છે. અરુણ કુમાર અગ્રવાલ વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય (૨૦૧૩) ૭ એસ.સી.સી. ૧ માં આ સર્વોચ્ચ અદાલતે ૧૯૭૧ના અધિનિયમની કલમ ૧૬નું અર્થઘટન કરતાં ઠરાવ્યું હતું કે સી.એ.જી.એ પોતે આથી સંતુષ્ટ થવું પડે કે આવકના મૂલ્યાંકન, વસૂલાત અને યોગ્ય વહેંચણી પર અસરકારક નિયંત્રણ સુનિશ્ચિત કરવા માટે બનાવવામાં આવેલા નિયમો અને પ્રક્રિયાઓનું ચથાવત્ પાલન થઈ રહ્યું છે, અને સી.એ.જી.એ એવા નિર્ણયોનું પરીક્ષણ કરવાનું હોય છે જેઓના નાણાકીય પરિણામો હોય, જેમાં નિર્ણય લેવાની ચુક્તિયુક્તતા પણ સમાવેશ પામે છે. આ સર્વોચ્ચ અદાલતે એ પણ નોંધ્યું હતું કે સી.એ.જી.નો અહેવાલ રાષ્ટ્રપતિ સમક્ષ રજૂ કરવો આવશ્યક છે, અને તેઓ તેને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૫૧(૧)માં જોગવાઈ મુજબ સંસદના દરેક સદન સમક્ષ મુકાવશે. સી.એ.જી.ના અહેવાલોને સંસદ સમક્ષ મૂકી, સી.એ.જી. નાણાકીય વહીવટના ક્ષેત્રમાં કાર્યપાલિકાની સંસદ પ્રત્યેની જવાબદારીનું નિયંત્રણ કરે છે અને તે રીતે સંસદીય લોકશાહીને અખંડ રાખે છે.

૩૭. અમારો સુવિચારિત મત એવો છે કે જ્યારે કાર્યપાલિકા આ દેશના લોકોની માલિકીની સ્વાભાવિક સંપત્તિઓ, જેમ કે સ્પેક્ટ્રમ, સાથે વ્યવહાર કરે છે, ત્યારે રાષ્ટ્રની સંપત્તિ સાથે કાર્યપાલિકા દ્વારા તથા યુ~એસ લાઈસન્સધારકો દ્વારા કેવી રીતે વ્યવહાર કરવામાં આવ્યો છે, સ્પેક્ટ્રમના ઉપયોગમાંથી કેટલો આવક-રાજસ્વ ઉત્પન્ન થયો છે અને તેની યોગ્ય રીતે મૂલવણી, વસૂલાત તથા હિસાબ સંઘ અને યુએએસ લાઈસન્સધારકો દ્વારા કરવામાં આવ્યો છે કે નહીં, તે વિશે સંસદને જાણ હોવી જોઈએ. જ્યારે રાષ્ટ્રની સંપત્તિ, જેમ કે સ્પેક્ટ્રમ, સાથે સંઘ, રાજ્ય અથવા તેની સાધનસામગ્રી દ્વારા અથવા ખાનગી પક્ષકારો, જેમ કે સેવા પ્રદાતાઓ દ્વારા, વ્યવહાર કરવામાં આવે છે, ત્યારે તેઓ લોકો તથા સંસદ સમક્ષ જવાબદાર છે. સંસદીય લોકશાહી, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, વિધાનમંડળ પ્રત્યે મંત્રિસભાની જવાબદારીની પણ કલ્પના કરે છે. આ સંદર્ભમાં, આ અદાલતના એસ. આર. ચૌધરી (ઉપરોક્ત) અને કિહોટો હોલોહાન (ઉપરોક્ત) મામલાઓના ચુકાદાનો ઉલ્લેખ કરી શકાય.

બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૮નું અર્થઘટન કરતાં, સેવા પ્રદાતાઓએ સીએજીના અધિકારક્ષેત્ર અંગે પ્રશ્ન ઊભો કર્યો હતો, અને જણાવ્યું હતું કે જ્યાં સુધી સેવા પ્રદાતાઓનો સંબંધ છે, ત્યાં સુધી તે તેમ ઉપર વિસ્તરતું નથી, કારણ કે તેઓ સરકારી કંપનીઓ નથી અને તેમને સરકાર તરફથી કોઈ નાણાંકીય સહાય પણ મળતી નથી. વધુમાં, એ પણ દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે તેઓ સંસદ દ્વારા

બનાવવામાં આવેલા કોઈપણ કાયદા હેઠળ નિર્ધારિત 'અન્ય કોઈ સત્તાધિકારી અથવા સંસ્થા'ના વ્યાપક્ષેત્રમાં આવતા નથી, અથવા કહીએ તો તેમના આવરણ હેઠળ આવતાં નથી. એ પણ દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે સેવા પ્રદાતાઓ જેવી ખાનગી કંપનીઓનું લેખાપરીક્ષણ સીએજી કરી શકતું નથી.

૩૯. ૧૯૭૧ના અધિનિયમની કલમ ૧૬ સાથે વાંચવામાં આવેલા અનુચ્છેદ ૧૪૯ના વ્યાપની તપાસ કરતી વખતે, આપણે એ ભૂલવું નહીં જોઈએ કે આપણે એક એવા કુદરતી સંસાધન સાથે વ્યવહાર કરી રહ્યા છીએ જે આ દેશના લોકોનું છે, અને તેથી ૧૯૭૧ના અધિનિયમની કલમ ૧૬ સાથે વાંચવામાં આવેલા અનુચ્છેદ ૧૪૯ અને ૨૦૦૨ના નિયમોની નિયમ ૫(૧) (૨)ને હેતુલક્ષી અર્થઘટન આપવું જરૂરી છે. અનુચ્છેદ ૧૪૯ના સંદર્ભમાં બંધારણસભાની ચર્ચાઓ પર ઘણો ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે (જે અગાઉ ૧૯૪૦ના દાયકાના મસૌદા બંધારણમાં અનુચ્છેદ ૧૪૫ હતો) અને એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે અનુચ્છેદ ૧૪૯માં આવેલ "કોઈ અન્ય પ્રાધિકરણ અથવા સંસ્થા" શબ્દપ્રયોગનો આશય માત્ર એવી સત્તાઓને આવરી લેવા માટે હતો, જેઓ રાજ્યનાં કાર્યો બજાવતી હોય અને/અથવા રાજ્ય દ્વારા નાણાંપૂરવઠો પામતી અથવા નિયંત્રિત થતી હોય, જ્યારે "સ્થાનિક સંસ્થાઓ તથા અન્ય વિવિધ નિગમો અને સંગઠનો"થી તે ભિન્ન છે.

૪૦. બંધારણ, જેમ ઘણીવાર કહેવાય છે તેમ "એક જીવંત સજીવ તત્વ છે અને તેને વર્તમાન જરૂરિયાતો અને આવશ્યકતાઓને પૂર્ણ કરવા માટે લાગુ

કરવું જોઈએ". તેથી, બંધારણને બંધારણીય અર્થશાસ્ત્રની મૂળ સમજ સુધી જ સમજવું અથવા સ્વીકારવું બંધાયેલું નથી. સેવા પ્રદાતાઓ દ્વારા ઉલ્લેખિત સંસદીય ચર્ચાઓ, કલમ ૧૪૯ ના અર્થ અને વિષયવસ્તુની તપાસ કરતી વખતે અદાલત દ્વારા અપનાવવાનો એકમાત્ર માપદંડ ગણાવી શકાય નહીં, કારણ કે તેની વિષયવસ્તુ અને મહત્વ યુગે યુગે બદલાતું રહેવાનું છે. બંધારણમાં જ પ્રગટ કરાયેલા મૂળભૂત અધિકારો, જેમ આ અદાલતે પીપલ્સ યુનિયન ફોર સિવિલ લિબર્ટીઝ (પીયુસીએલ) અને અન્ય વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય (૨૦૦૩) જ માં ઠરાવ્યું છે

કલમ ૩૯૯, નો કોઈ નિશ્ચિત વિષયવસ્તુ નથી, તેમામાંથી મોટાભાગ ખાલી છે પાત્રો જેમાં દરેક પેઢીએ તેની સામગ્રી રેડવાની હોય છે

૪૧. સંસદ પર આ બાધ્યતા છે કે તે નિર્ધારિત કરે કે લાઈસન્સ ફી અને સ્પેક્ટ્રમ શુલ્ક સ્વરૂપે મળેલી સમગ્ર આવક ભારત સંઘ દ્વારા વસૂલ કરવામાં આવી છે કે નહીં અને ભારતની સંચિત નિધિ (સીએફઆઈ) માં જમા કરવામાં આવી છે કે નહીં. અનુચ્છેદ ૨૬૬ કહે છે કે ભારત સરકારને અથવા તેની તરફથી પ્રાપ્ત થતી બધી જાહેર નાણાંરાશિ સીએફઆઈમાં જમા થવી જોઈએ. સીએજી આ બાબતની તપાસ કરી શકે છે કે ભારત સંઘે પોતાના સંસાધનોનો ઉપયોગ કેટલી મિતવ્યયિતા, કાર્યક્ષમતા અને અસરકારકતાથી કર્યો છે, તથા તેણે સંપૂર્ણ લાઈસન્સ ફી અને સ્પેક્ટ્રમ શુલ્ક વસૂલ કર્યું છે કે નહીં અને યુએએસ લાઈસન્સ કરારની કલમો ૨૨.૫ અને ૨૨.૬ હેઠળ

હિસાબી તપાસ યોગ્ય રીતે કરી છે કે નહીં. આવક વહેંચણી કરારમાં સેવા પ્રદાતાઓના હિસાબોની સીએજી દ્વારા કરવામાં આવતી તપાસ અત્યંત મહત્વપૂર્ણ છે, જેથી જાણી શકાય કે સેવા પ્રદાતાને કોઈ ગેરકાયદેસર લાભ થયો છે કે નહીં અને ભારત સંઘને કોઈ ગેરકાયદેસર નુકસાન થયું છે કે નહીં, કારણ કે તેમાંથી ઉત્પન્ન થતી આવક ભારતની સંચિત નિધિમાં જમા થવાની હોય છે. જેમ અગાઉ દર્શાવ્યું છે તેમ, જે વિષય સાથે આપણે સંબંધિત છીએ તે “સ્પેક્ટ્રમ” છે, જે એક કુદરતી સંસાધન છે અને જે લોકોનું છે; તેથી આ દેશના લોકોએ સંસદ મારફતે જાણવું જોઈએ કે તેમના કુદરતી સંસાધનો સાથે સંઘ, રાજ્ય અથવા તેની સાધનસંસ્થાઓ દ્વારા, અથવા યુએએસ લાઈસન્સધારકો દ્વારા કેવી રીતે વ્યવહાર કરવામાં આવ્યો છે. આવા દાખલા દુર્લભ નથી કે જ્યાં કાર્યપાલિકા પણ ક્યારેક કુદરતી સંસાધનો સાથે વ્યવહાર કરતા લાઈસન્સધારકો સાથે સાંઠગાંઠ કરીને કાર્ય કરે છે; તેથી સંસાધનો પર યોગ્ય સંસદીય નિયંત્રણની આવશ્યકતા છે. આ દૃષ્ટિકોણથી જ આપણને બંધારણબંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૯, ૧૯૭૧ના અધિનિયમની કલમ ૧૬ અને ટ્રાઈ નિયમો, ૨૦૦૨ના નિયમ પનો વ્યાપ સમજવો પડશે.

૪૨. ૧૯૭૧ ના અધિનિયમનો અધ્યાય ૩ સી.એ.જી.ની ફરજો અને સત્તાઓ સાથે સંબંધિત છે. અધિનિયમની કલમ ૧૩ હિસાબ-તપાસ સંબંધિત સામાન્ય જોગવાઈઓ સાથે સંબંધિત છે અને તે જ નીચે ઉતારવામાં આવે છે:

"૧૩. મહાનિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકનું કર્તવ્ય રહેશે -

વિધાનસભા ધરાવતા પ્રદેશના સંકલિત નિધિમાંથી થયેલા તમામ ખર્ચનું હિસાબી પરીક્ષણ કરવા અને હિસાબોમાં જે રકમો ચૂકવવામાં આવી હોવાનું દર્શાવવામાં આવ્યું છે તે કાયદેસર રીતે ઉપલબ્ધ હતી કે નહીં અને જે સેવા અથવા હેતુ માટે તે વાપરવામાં આવી છે અથવા આરોપિત કરવામાં આવી છે તે માટે લાગુ પડતી હતી કે નહીં, તેમજ એવો ખર્ચ જેને નિયંત્રિત કરતી સત્તા છે તેની સાથે સુસંગત છે કે નહીં તે નિર્ધારિત કરવા;

(બી) સંઘ તથા રાજ્યના આકસ્મિક નિધિઓ અને જાહેર હિસાબો સાથે સંબંધિત તમામ વ્યવહારોનું હિસાબી પરીક્ષણ કરવું;

(સી) સંઘ અથવા રાજ્યના કોઈપણ વિભાગમાં રાખવામાં આવતા તમામ વેપાર, ઉત્પાદન, નફો અને નુકસાનના હિસાબો, તુલનાપત્રો અને અન્ય સહાયક હિસાબોનું હિસાબી પરીક્ષણ કરવું;

અને દરેક કેસમાં તે દ્વારા આવા રીતે પરીક્ષિત ખર્ચ, વ્યવહારો અથવા હિસાબો અંગે અહેવાલ આપવા માટે."

૪૩. કલમ ૧૩(બી) માં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે સીએજી "આકસ્મિક નિધિઓ અને જાહેર હિસાબોને સંબંધિત સંઘ તથા રાજ્યોના તમામ વ્યવહારોનું લેખાપરીક્ષણ કરશે". "વ્યવહાર" શબ્દનો અર્થ ખરીદી અને વેચાણની ઘટના અથવા વ્યવસાય ચલાવવાની ક્રિયા થાય છે; તેનો અર્થ લોકો

વચ્ચેનો વિનિમય અથવા પરસ્પર ક્રિયા પણ થાય છે. તેથી "વ્યવહાર" એ અત્યંત વ્યાપક અર્થક્ષેત્ર ધરાવતો શબ્દપ્રયોગ છે અને તેમાં સેવા પ્રદાતાઓ સાથે સંઘ દ્વારા કરવામાં આવેલ ભાડાપટ્ટા કરારનો પણ સમાવેશ થાય છે. "સંબંધિત" શબ્દપ્રયોગનો ઉદ્દેશ "આકસ્મિક નિધિઓ અને જાહેર હિસાબો" તરફ છે. કલમ ૧૩ના વ્યાપની તપાસ કરતી વખતે લાગુ પાડવાનો કસોટીનો માપદંડ એ છે કે, શું તે સંઘ અથવા રાજ્યનો વ્યવહાર છે અથવા શું તે કોઈપણ રીતે "આકસ્મિક જાહેર નિધિ સાથે સંબંધિત" છે.

૪૪. ૧૯૭૧ના અધિનિયમની કલમ ૧૬ સંઘ અથવા રાજ્યોની આવકોના હિસાબી પરીક્ષણ સાથે સંબંધિત છે, અને તે નીચે મુજબ વાંચાય છે:

૧૬. વિધાનસભા ધરાવતા સંઘ પ્રદેશમાં જમા કરાવવાનાં તમામ પ્રાપ્તિઓનું હિસાબી પરીક્ષણ કરવું અને આવકના આકલન, વસૂલાત અને યોગ્ય ફાળવણી પર અસરકારક નિયંત્રણ સુનિશ્ચિત કરવા માટે તે સંબંધે બનાવાયેલા નિયમો અને પ્રક્રિયાઓનો યથાવત્ પાલન કરવામાં આવે છે કે કેમ તે અંગે પોતે સંતોષ પામવો તથા તે હેતુસર તે યોગ્ય માને તેવી રીતે હિસાબોની તપાસ કરવી અને તે અંગે અહેવાલ આપવો, કન્ટ્રોલર અને ઓડિટર-જનરલનું કર્તવ્ય રહેશે.

૪૫. "બધી પ્રાપ્તિઓનું હિસાબી પરીક્ષણ કરવું" એવો પ્રયોગ આવક પ્રાપ્તિઓ અને બિન-આવક પ્રાપ્તિઓ વચ્ચે કોઈ ભેદ કરતો નથી. પ્રાપ્તિઓના હિસાબી પરીક્ષણના હેતુસર, સી.એ.જી.ની ફરજ "તે યોગ્ય

માને તેવી હદ સુધી હિસાબોની તપાસ કરીને તેના વિષે અહેવાલ આપવાની" સુધી વિસ્તરે છે. કલમ ૧૩ને કલમ ૧૬ સાથે વાંચતા સ્પષ્ટ થાય છે કે "બધા વ્યવહારોનું હિસાબી પરીક્ષણ કરવું" તથા તે જ રીતે "ભારતના સંચિત નિધિમાં જમા કરવાપાત્ર બધી પ્રાપ્તિઓનું હિસાબી પરીક્ષણ" એવા પ્રયોગોમાં માત્ર સંઘ, રાજ્ય તથા નિર્ધારિત કરવામાં આવેલ અથવા સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલા કોઈ કાયદા હેઠળ આવતી અન્ય કોઈ સત્તા અથવા સંસ્થાના હિસાબો જ નહિ, પરંતુ સંઘ અને રાજ્યએ કર્યા હોય એવા તમામ વ્યવહારોનો પણ સમાવેશ થાય છે, જેઓનો સંચિત નિધિ સાથે સંબંધ હોય, ખાસ કરીને ત્યારે જ્યારે આવી પ્રાપ્તિઓનો આવક વહેંચણી સાથે સીધો સંબંધ હોય.

૪૬. ઉપરોક્ત તર્કને વધુ બળ મળે છે જો આપણે અધિનિયમની કલમ ૧૮ તરફ નજર કરીએ, જે હિસાબોની હિસાબ તપાસ અંગે સી.એ.જી. ની સત્તાઓ સાથે સંબંધિત છે, જે નીચે મુજબ છે .-

"૧૮. (૧) આ અધિનિયમ હેઠળ પોતાની ફરજોના નિર્વહ સાથે સંબંધિત રીતે નિયંત્રક અને મહાલેખાપરીક્ષકને નીચે મુજબની સત્તા રહેશે -

(એ) સંઘ અથવા રાજ્યના નિયંત્રણ હેઠળ આવેલી હિસાબોની કોઈપણ કચેરી, ખજાનાઓ સહિત, તથા પ્રાથમિક અથવા સહાયક

હિસાબો જાળવવા માટે જવાબદાર એવી અને તેને હિસાબો રજૂ કરતી તેવી કચેરીઓનું નિરીક્ષણ કરવું;

(બી) આવશ્યક કરવું કે હિસાબો, ચોપડીઓ, કાગળપત્રો અને અન્ય દસ્તાવેજો, જે વ્યવહારો સાથે સંબંધિત હોય અથવા તેમના આધારરૂપ બનતા હોય અથવા અન્ય કોઈ રીતે તેવા વ્યવહારો માટે સંબંધિત હોય, જેઓ અંગેની ઓડિટ સંબંધિત તેની ફરજો વિસ્તરે છે, તે તેના નિરીક્ષણ માટે તે નિયત કરે તેવી જગ્યાએ મોકલવામાં આવે;

(સી) કાર્યાલયના પ્રભારી વ્યક્તિને તે જરૂરી ગણશે એવા પ્રશ્નો પૂછવા અથવા આવી ટિપ્પણીઓ કરવા અને કોઈપણ હિસાબ અથવા અહેવાલ, જે તૈયાર કરવાનું તેનો કર્તવ્ય છે, તેની તૈયારી માટે તેને જરૂરી હોય તેવી માહિતી માંગવાની.

(૨) જે કોઈ કચેરી અથવા વિભાગના પ્રભારી વ્યક્તિના હિસાબોનું નિયંત્રક અને મહાલેખા પરીક્ષક-જનરલ દ્વારા નિરીક્ષણ અને લેખાપરીક્ષા થવાની હોય, તે એવી નિરીક્ષણ માટે તમામ સુવિધાઓ ઉપલબ્ધ કરાવશે અને માહિતી માટેની માંગણીઓનું શક્ય તેટલા સંપૂર્ણ સ્વરૂપે તથા તમામ યોગ્ય તત્પરતા સાથે પાલન કરશે."

કલમ ૧૮(૧)(બી) નિયંત્રક અને મહાલેખા પરીક્ષકને હિસાબના પુસ્તકો, કાગળપત્રો તથા અન્ય દસ્તાવેજો, જે વિવિધ વ્યવહારોના આધારરૂપ બને છે

અને જેના સુધી તેમની ફરજો વિસ્તરે છે, તે મંગાવવાની સત્તાઓ નિર્ધારિત કરે છે.

૪૭. ૧૯૭૧ ના અધિનિયમ ૫૬ ની કલમ ૧૬ ને બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૬૬ ના પ્રકાશમાં સમજવાની છે. અનુચ્છેદ ૨૬૬ માં પણ "ભારત સરકાર દ્વારા પ્રાપ્ત થતી તમામ આવક પ્રાપ્તિઓ" એવો પ્રયોગ વપરાયો છે, જેમાં સ્વાભાવિક રીતે સેવાની પ્રદાનકર્તા સંસ્થાઓ સાથે આવક વહેંચણીના આધારે 'સ્પેક્ટ્રમ' એટલે કે વિશેષાધિકાર હસ્તાંતર કરતી વખતે ડી.ઓ.ટી.ને મળતી રાષ્ટ્રની આવકનો સમાવેશ થાય છે. યુ.એ.એસ. માટેના પરવાનો કરારમાં કલમ ૧૮.૧ માં આવેલ "પરવાનો ફી" અને કલમ ૧૮.૩.૧ માં આવેલ "રેડિયો સ્પેક્ટ્રમ શુલ્ક" એવા પ્રયોગોને પણ એ જ દૃષ્ટિકોણથી સમજવા યોગ્ય છે. પરવાનાધારકોને સ્પેક્ટ્રમ સંબંધિત વ્યવહાર કરવાનો વિશેષાધિકાર આપતી વખતે ડી.ઓ.ટી.ને પ્રાપ્ત થતી પરવાનો ફી તથા રેડિયો સ્પેક્ટ્રમ શુલ્ક, અનુચ્છેદ ૨૬૬ ના અર્થમાં "સરકારને પ્રાપ્ત થતી આવક" છે, એટલે કે ૧૯૭૧ ના અધિનિયમની કલમ ૧૬ ના અર્થ માં "ભારતની સંકલિત નિધિમાં જમા કરાવવાની પ્રાપ્તિ" છે.

૪૮. ૧૯૭૧ ના અધિનિયમની કલમ ૧૬ અને ૧૮(૧)(બી) ના બંને સંઘને પ્રાપ્ય આવકહિસ્સો સંકલિત નિધિમાં જમા કરાવવાનો પ્રાપ્તિભાગ હોવાને કારણે, એવી પ્રાપ્તિઓના સંબંધમાં નિયંત્રક અને મહાલેખા પરીક્ષકને ૨૦૦૨ ના નિયમોના નિયમ ૩ અનુસાર જાળવવામાં આવેલા

અભિલેખો તથા લાઈસન્સ કરારની કલમો ૨૨.૧ અને ૨૨.૨ હેઠળ જાળવવામાં આવેલા અભિલેખો માંગવાનો હક છે. અમારું મંતવ્ય એવું છે કે જ્યાં સુધી સેવા પ્રદાતાઓની વિશિષ્ટ કસ્ટડીમાં રહેલા આધારભૂત અભિલેખોની તપાસ કરવામાં ન આવે, ત્યાં સુધી ભારત સંઘે કરાર અનુસાર લાઈસન્સ ફી અને સ્પેક્ટ્રમ શુલ્કના રૂપમાં આવકમાં પોતાનો સંપૂર્ણ અને પૂર્ણ હિસ્સો પ્રાપ્ત કર્યો છે કે નહીં, તે નિર્ધારિત કરવું શક્ય બનશે નહીં.

૪૯. હવે અમે ટ્રાઈ નિયમો, ૨૦૦૨ ના નિયમ ૫ સામે કરવામાં આવેલા પડકારનું પરીક્ષણ કરી શકીએ છીએ, આ આધારે કે તે જ સી.એ.જી. અધિનિયમ, ૧૯૭૧ ની કલમ ૧૬ અને બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૯ ને અતિરેકી છે. લાઈસન્સ કરારની કલમો ૯.૧ તેમજ ૧૬.૧ સ્પષ્ટપણે કહે છે કે લાઈસન્સધારક કરારની શરતો અને નિયમો તેમજ ટ્રાઈ અધિનિયમ, ૧૯૯૭ ની જોગવાઈઓ મુજબ ટ્રાઈના આદેશો/નિર્દેશો/વિનિયમોથી બંધાયેલ રહેશે. ઉપરોક્ત કાયદેસર જવાબદારીઓના અસરકારક પાલન માટે, ટ્રાઈએ ૧૯૭૧ ના અધિનિયમની કલમ ૩૫ હેઠળ ૨૦૦૨ ના નિયમો બનાવ્યા. ટ્રાઈ નિયમો, ૨૦૦૨ નો નિયમ ૩, જેમ અગાઉ જણાવાયું છે, સેવા પ્રદાતાઓ પર હિસાબી પુસ્તકો અને અન્ય દસ્તાવેજો જાળવી રાખવાની એવી જવાબદારી મૂકે છે કે જેથી તે સી.એ.જી. સમક્ષ ઉપલબ્ધ કરાવી શકાય. બંધારણનો અનુચ્છેદ ૧૪૯, જેમ અગાઉ સૂચવાયું છે, સી.એ.જી.ને કોઈપણ કાયદા હેઠળ, એટલે કે અનુપૂરક કાયદેસર વ્યવસ્થા દ્વારા પણ, સત્તાઓના પ્રદાનની જોગવાઈ કરે છે

અને નિયમ તે શ્રેણીમાં આવે છે. નિયમ ૫ દરેક સેવા પ્રદાતાને નિયમ ૩ ના ઉપનિયમ (૧) માં ઉલ્લેખિત તેવા બધા હિસાબી પુસ્તકો અથવા દસ્તાવેજો રજૂ કરવાની ફરજ પાડે છે જેથી સી.એ.જી. અનુચ્છેદ ૧૪૯ સાથે ૧૯૭૧ ના અધિનિયમની કલમ ૧૬નું વાચન કરતાં તેને સોંપાયેલ હિસાબપરીક્ષણ કરી શકે. નિયમ ૫ માત્ર એટલું દર્શાવે છે કે સી.એ.જી.ને ખાનગી સેવા પ્રદાતાઓ સ્વરૂપની સંસ્થાઓના હિસાબો અંગે સત્તાઓ પ્રદાન કરવામાં આવી છે, અને અમે પહેલેથી જ ઠરાવ્યું છે કે તે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૯ સાથે સુસંગત છે.

૫૦. આપણે ૧૯૭૧ ની કલમ ૧૩, ૧૬ અને ૧૮ વાંચવાની છે

બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૯ તથા ટ્રાઈ અધિનિયમ, ૧૯૯૭ ની કલમો ૩ અને ૫ સાથે વાંચવામાં આવે અને જો તે રીતે વાંચવામાં આવે, તો અમારા મત મુજબ, લાઈસન્સ કરારની કલમ ૨૨ સાથે વાંચાયેલ ટ્રાઈ નિયમો, ૨૦૦૨ ના નિયમ ૩ મુજબ સી.એ.જી. નોંધપોથીઓ માંગવાનો અધિકારી છે. તે પ્રક્રિયામાં, સી.એ.જી. વાસ્તવમાં યુ.એ.એસ. સેવા પ્રદાતાઓના હિસાબોનું તે રીતે લેખાપરીક્ષણ કરતો નથી, પરંતુ સંઘને લાઈસન્સ ફી અને સ્પેક્ટ્રમ ચાર્જિસના રૂપે, જેનો તે આવક વહેંચણીના આધારે કાયદેસર હકદાર છે, તેનો યોગ્ય હિસ્સો મળી રહ્યો છે કે કેમ તે નિશ્ચિત કરવા માટે તમામ આવકોની તપાસ કરે છે. તે પ્રક્રિયા અપનાવીને, સી.એ.જી. સેવા પ્રદાતાઓના હિસાબોનું કોઈ કાયદેસર લેખાપરીક્ષણ કરતો નથી, પરંતુ માત્ર એટલા મર્યાદિત હેતુ માટે કાર્ય કરે છે કે સંઘને "આવક વહેંચણી" ના આધારે તેનો કાયદેસર હિસ્સો મળી

રહ્યો છે કે કેમ તે નિશ્ચિત કરી શકાય. તેથી, સેવા પ્રદાતાઓ સી.એ.જી. દ્વારા માંગવામાં આવેલી બધી નોંધપોથીઓ અને દસ્તાવેજો પૂરા પાડવા માટે બંધાયેલ છે.

ડી.

૫૧. તેથી, સીએજી પર આ ફરજ છે કે તે આ બાબતમાંના તમામ નિયમો અને પ્રક્રિયાઓનું પરીક્ષણ કરે અને પોતે સંતોષ પામે કે તેમનું પાલન માત્ર સંઘ દ્વારા જ નહીં પરંતુ સેવા પ્રદાતાઓ દ્વારા પણ સંપૂર્ણરૂપે કરવામાં આવી રહ્યું છે, કારણ કે સંઘ તથા સેવા પ્રદાતાઓ બન્ને કુદરતી સંસાધનો સાથે વ્યવહાર કરી રહ્યા છે. તેથી, સીએજીનું કાર્ય અલગ અને સ્વતંત્ર છે, જે કલમ ૨૨.૫ હેઠળ ડીઓટી દ્વારા કરવામાં આવતી હિસાબી તપાસ અથવા કલમ ૨૨.૬ હેઠળની વિશેષ હિસાબી તપાસ સમાન નથી. સીએજીનું કાર્ય માત્ર એટલું નિશ્ચિત કરવાનો છે કે ભારત સંઘને તેનો વાજબી હિસ્સો મળી રહ્યો છે કે નહીં, જ્યારે તે સેવા પ્રદાતાઓને, જેઓ રાષ્ટ્રીય સંપત્તિ સાથે વ્યવહાર કરે છે, પોતાના વિશિષ્ટ અધિકાર સાથે વ્યવહાર કરવાનો અધિકાર સોંપે છે; તે હદ સુધી, નિયમ ૫(૧)(૨) ને સંકુચિત અર્થમાં વાંચવો પડશે, પરંતુ સેવા પ્રદાતાઓ પર નિયમ ૩ હેઠળ તેમના દ્વારા જાળવવામાં આવતી તમામ હિસાબી પુસ્તકો અને અન્ય દસ્તાવેજો ઉપલબ્ધ કરાવવાની બાંહેધરી છે, જેથી એ નિશ્ચિત કરી શકાય કે ભારત સંઘને તેની આવકનો સંપૂર્ણ હિસ્સો મળી રહ્યો

છે.

સિવિલ અપિલનં ૧૦૭૪૮ અને ૧૦૭૪૯ / ૨૦૧૧

૫૨. આ અપીલોમાં, અમે ૧૬.૩.૨૦૧૦ તારીખના દૂરસંચાર વિભાગ દ્વારા જારી કરાયેલા સંદેશાવ્યવહારની કાયદેસરતા તેમજ સંચાર અને દૂરસંચાર સંબંધિત તે સંદેશાવ્યવહાર વિષે વિચારણા કરી રહ્યા છીએ, જે યુનિફાઇડ એક્સેસ સર્વિસ (યુ.એ.એસ.) લાયસન્સ હેઠળ આવરી લેવાયેલા વિવિધ ટેલિકોમ સેવા પ્રદાતાઓને, ભારતના કમ્પ્ટ્રોલર એન્ડ ઓડિટર જનરલ (સી.એ.જી.) દ્વારા હિસાબી પરીક્ષણના હેતુસર, ૨૦૦૬-૨૦૦૭થી શરૂ થતા ત્રણ વર્ષના તમામ હિસાબી રેકૉર્ડ ઉપલબ્ધ કરાવવા માટે જારી કરવામાં આવ્યો હતો.

૫૩. ટેલિકોમ સેવા પ્રદાતાઓએ ટેલિકોમ વિવાદ સમાધાન અને અપીલ અધિકરણ (સંક્ષેપમાં 'અધિકરણ') સમક્ષ રજૂઆત કરી અને અરજી નં. ૧૩૯ અને ૧૪૧ / ૨૦૧૦ દાખલ કરી, જેમાં નીચે મુજબની રાહતો માંગી હતી:

"૧. તા. ૧૬મી માર્ચ, ૨૦૧૦ અને તા. ૧૦મી મે, ૨૦૧૦ના, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, પડકારાયેલ સંદેશાવ્યવહારો, જેમાં સી એન્ડ એજી દ્વારા ટેલિકોમ કંપનીઓનું હિસાબી પરીક્ષણ કરાવવા અને યુએએસ પરવાનગીપત્રની પરિધિ અને વ્યાપની બહારની માહિતી માંગવામાં આવી છે, તેમને રદ કરવામાં આવે;

૨. ટ્રાઈ સર્વિસ પ્રોવાઈડર્સ (હિસાબની પુસ્તકો અને અન્ય દસ્તાવેજોની જાળવણી) નિયમો, ૨૦૦૨ ના નિયમ ૫(બી) ને અધિકારપાર હોવાને કારણે રદ કરવો.

૩. ન્યાય, સમાનતા અને સહિષ્ણુતા હિતમાં ટ્રિબ્યુનલ યોગ્ય સમજે તેવો કોઈપણ આદેશ(ઓ) પસાર કરે."

૫૪. ટ્રિબ્યુનલએ આ પ્રશ્નનો વિચાર કર્યો કે શું તે ટેલિકોમ રેગ્યુલેટરી ઓથોરિટી ઓફ ઇન્ડિયા, સર્વિસ પ્રોવાઈડર્સ (હિસાબના પુસ્તકો અને અન્ય દસ્તાવેજોની જાળવણી) નિયમો, ૨૦૦૨ ના નિયમ ૫ ની માન્યતા અંગેના પ્રશ્નની પ્રાથમિક મુદ્દા તરીકે તપાસ કરી શકે કે નહીં અને તા. ૧૯.૫.૨૦૧૦ના રોજ એવું ઠરાવ્યું કે અધિનિયમની કલમ ૩૫ હેઠળ નિયમ બનાવવાની પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને કેન્દ્રીય સરકારે બનાવેલા નિયમો તેની સમક્ષ પડકારના વિષય બની શકતા નથી અને ટ્રાઈ નિયમો, ૨૦૦૨ ના નિયમ ૫ ની માન્યતા અંગેના પડકાર પર કોઈ રાહત આપી શકાતી નથી. તેથી, ટ્રિબ્યુનલએ અરજીઓ માત્ર તા. ૧૬.૩.૨૦૧૦ અને ૧૦.૫.૨૦૧૦ ના સંદેશાવ્યવહારની કાનૂની માન્યતાની તપાસ કરવાની મર્યાદિત આધાર પર જ દાખલ રાખી. ટ્રિબ્યુનલએ એ પણ નોંધ્યું કે ટ્રાઈ નિયમો, ૨૦૦૨ ના નિયમ ૫ ની માન્યતાને પડકારતી એક રિટ અરજી દિલ્લી વડી અદાલત સમક્ષ પહેલેથી જ પ્રલંબિત હતી અને ત્યારબાદ ઉપરોક્ત સંદેશાવ્યવહારની કાયદેસરતાની તપાસ હાથ ધરી.

૫૫. ટ્રિબ્યુનલએ એવી રીતે કાર્યવાહી કરી જાણે ઉપરોક્ત સંદેશાવ્યવહાર ડીઓટી દ્વારા યુએએસ માટેના લાઈસન્સ કરારમાં ઉલ્લેખિત લાઈસન્સની શરતોની કલમો ૨૨.૩ થી ૨૨.૬ હેઠળ પ્રદાન કરાયેલ તેના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરીને જારી કરવામાં આવ્યા હોય. ઉપરોક્ત સંદેશાવ્યવહાર, જેમ ટ્રિબ્યુનલએ નોંધ્યું છે, સેવા પ્રદાતાઓ દ્વારા નીચેના આધારોએ પડકારવામાં આવ્યા હતા:

"(૧) પરવાનાધારકોના હિસાબોના સંબંધમાં ઓડિટ કરવાનો નિર્દેશ આપતા પહેલાં, ડીઓટીને એક અભિપ્રાય રચવો આવશ્યક હતો, જેના માટે તેની તરફથી મનનો ઉપયોગ કરવો અને કારણો નિર્ધારિત કરવા જરૂરી હતું, અને તે બાબતોનું પાલન કરવામાં આવ્યું ન હોવાથી, પડકારાયેલ કાર્યવાહી ટકી શકતી નથી.

(૨) ખાનગી ઓડિટર દ્વારા આર્થિક વર્ષો ૨૦૦૬-૨૦૦૭ અને ૨૦૦૭-૨૦૦૮ અંગે વિશેષ હિસાબી તપાસ હાથ ધરવામાં આવી હોવાથી, પ્રતિવાદીની તરફથી કરવામાં આવેલી વિવાદિત કાર્યવાહી સંપૂર્ણપણે ગેરકાયદેસર ઠરાવવી જ પડશે.

(૩) કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું પાલન, જે ડીઓટીને પ્રદાન કરાયેલી સત્તાનો ઉપયોગ કરવા માટે અનિવાર્ય પૂર્વશરત છે, કરવામાં આવ્યું ન હોવાથી, વિવાદિત પત્રો રદ કરવા પાત્ર છે.

(૪) અરજદાર દ્વારા જાળવવામાં આવેલા હિસાબના પુસ્તકોને આધાર આપતા ચલણો અને અન્ય દસ્તાવેજો, માત્ર વોડાફોનનાં ૪ આશરે ૭૦ મિલિયન સભ્યો હોવાના તથ્યને ધ્યાનમાં લેતા, વિશાળ પ્રમાણમાં હશે.

(૫) કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં ડીઓટી દ્વારા સત્તાનો ઉપયોગ અદાલતની પ્રક્રિયાનો દુરુપયોગ હતો.

(૬) ડી.ઓ.ટી.ને એવી કોઈ બાબત પરોક્ષ રીતે કરવાની પરવાનગી આપી શકાતી નથી, જે તે પ્રત્યક્ષ રીતે કરી શકતું નથી."

૫૬. અધિકરણએ વિભાગ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલોનું પણ વિચારણ કર્યું, જે નીચે મુજબ છે:

"(એ) ડીઓટીએ ટ્રાઈ દ્વારા તેમજ ભારતના કમ્પ્ટ્રોલર ઓફ ઓડિટર જનરલ દ્વારા જારી કરવામાં આવેલા પત્રના અનુસંધાને પોતાની સત્તાનો ઉપયોગ કર્યો છે. .

(બી) કેટલાક પક્ષકારો, એટલે કે, વોડાફોન અને એરટેલે હિસાબના પુસ્તકો રજૂ કરવા અને પ્રતિવાદી સાથે સહકાર આપવા અંગે સ્પષ્ટપણે બાંહેધરી આપેલી હોવાને કારણે, તેઓ ટ્રિબ્યુનલના અધિકારક્ષેત્રનો પ્રશ્ન ઉઠાવવા માટે રોકાયેલા અને નિવારિત થયેલ છે.

(સી) લાઈસન્સની શરતોની કલમ ૨૨.૪ને ધ્યાનમાં રાખતાં, ડીઓટી ત્રણમાંથી કોઈ એક પગલું અપનાવી શકતું હતું, એટલે કે: (૧)

મામલો નિયંત્રક અને મહાલેખા પરીક્ષકને મોકલવો, જેને અરજદારોની હિસાબી પુસ્તકોની તપાસ કરવા માટે, અને તે જાણવા માટે કે લાઈસન્સની શરતો મુજબ તેમણે કમાયેલ આવક ડીઓટી સાથે યોગ્ય રીતે વહેંચવામાં આવી છે કે નહીં, અન્યથા પણ આવશ્યક અધિકારક્ષેત્ર પ્રાપ્ત છે; (૨) લાઈસન્સની કલમ ૨૨.૫ની જોગવાઈઓના અર્થમાં તપાસ હાથ ધરવી; અને (૩) વિશેષ તપાસ હાથ ધરવી.

(ડી) સી.એ.જી. દ્વારા અથવા વિભાગીય રીતે અથવા વિશેષ હિસાબી તપાસ કરાવવાની સત્તાઓ સ્વતંત્ર સત્તાઓ છે, જેના સંબંધમાં ડી.ઓ.ટી. પોતાના વિવેકાધિકારનો ઉપયોગ કરી શકે છે."

. ૫૭. ટ્રિબ્યુનલએ નોંધ્યું કે વિશેષ હિસાબી તપાસ પહેલેથી જ કરવામાં આવી હતી અને તેથી કલમ ૨૨.૫ મુજબ બીજી હિસાબી તપાસ કરાવવાનો પ્રશ્ન ત્યારે જ ઊભો થાય જ્યારે વિભાગ "અભિપ્રાય રચે", જેનો અર્થ એવો થાય કે સેવા પ્રદાતાઓ દ્વારા રજૂ કરાયેલા હિસાબો અચોક્કસ અને ભ્રામક હતા એવો "પ્રમાણિક અને સદ્ભાવપૂર્ણ" અભિપ્રાય. ટ્રિબ્યુનલએ વધુમાં એવો અભિપ્રાય લીધો કે કલમ ૨૨.૫નો આશ્રય માત્ર ત્યારે જ લેવાઈ શકે જ્યારે લાઈસન્સધારકોના હિસાબોની હિસાબી તપાસ હિસાબી નિરીક્ષક દ્વારા કરવામાં આવી હોય અને વિશેષ હિસાબી તપાસ માત્ર તેવા તપાસાયેલા હિસાબો માટે જ હાથ ધરાઈ શકે '

હિસાબો માટે અને અન્ય કોઈ હેતુ માટે નહીં. ટ્રિબ્યુનલએ નીચે મુજબ નિષ્કર્ષ આપ્યો:

ખાતા-તપાસ અથવા વિશેષ ખાતા-તપાસ, કલમો ૨૨.૫ અને ૨૨.૬ ના અર્થક્ષેત્રમાં, કેટલીક વિશેષ કાર્યવાહીનો અનુમાન કરે છે. કલમ ૨૨.૫ નો આશરો લેવા માટે, પ્રતિવાદી માટે એક એવો અભિપ્રાય રચવો આવશ્યક હતો, જેનો અર્થ નિષ્ઠાપૂર્વક અને સદ્ભાવનાપૂર્વક રચાયેલ અભિપ્રાય એવો થાય. ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૨ ના અર્થક્ષેત્રમાં 'રાજ્ય' તરીકે પ્રતિવાદી માટે વાજબી અને નિષ્પક્ષ રીતે વર્તવું પણ આવશ્યક છે.

૫૮. ટ્રિબ્યુનલએ ત્યારબાદ કલમ ૨૨.૫ નો ઉલ્લેખ કરીને નીચે મુજબ જણાવ્યું:

અતએવ, લાઈસન્સની કલમ ૨૨.૫ના અનુસંધાને ઓડિટ કરવાનો નિર્દેશ આપી શકાય, જો કોઈ ખોટું નિવેદન અથવા ખોટી જાહેરાત નોંધાય. અભિપ્રાય માત્ર ત્યારે જ રચી શકાય જ્યારે હિસાબોના નિવેદનને અચોક્કસ અથવા ભ્રમિત કરનારું જણાય. લાઈસન્સધારકોને ઓડિટરોના ખર્ચનો વહન કરવો પણ આવશ્યક છે. ઉપરોક્ત જોગવાઈઓના અનુસંધાને, તે માટે માત્ર કારણો સોંપવા જ જરૂરી બનશે એવું નથી, પરંતુ કુદરતી ન્યાયના સિદ્ધાંતોનું પાલન કરવું પણ આવશ્યક રહેશે.

૫૯. તેના તર્કના સમર્થનમાં, ટ્રિબ્યુનલએ આ અદાલતના રાજેશ કુમાર અને અન્યો વિ. કેપ્યુટી સી.આઈ.ટી. અને અન્યો (૨૦૦૭) ૨ એસ.સી.સી. ૧૮૧ તેમજ સહારા ઇન્ડિયા (ફર્મ) લખનૌ વિ. કમિશનર ઓફ ઇનકમ ટેક્સ, સેન્ટ્રલ-૧ અને અન્ય (૨૦૦૮) ૧૪ એસ.સી.સી. ૧૫૧ માં પસાર કરાયેલા સંદર્ભ આદેશ પર આધાર મૂક્યો હતો. ટ્રિબ્યુનલએ “અધિકારક્ષેત્રની ભૂલ” અંગે એનિસ્મિનિક લિ. વિ. ફોરેન કમ્પેન્સેશન કમિશન ૧૯૬૯ (૧) ઓલ ઇંગ્લેન્ડ રિપોર્ટર ૨૦૮ માં પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતોનું પણ પરીક્ષણ કર્યું હતું અને એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો કે, વિશેષ ઓડિટ હાથ ધરાઈ ગયા પછી, લાઇસન્સની શરતોની કલમ ૨૨.૫ મુજબ બીજી ઓડિટ કરાવવાનો પ્રશ્ન ઉદ્ભવે જ નહીં. આપું ધારણ કરીને, ટ્રિબ્યુનલએ તા. ૧૬.૩.૨૦૧૦ અને ૧૦.૫.૨૦૧૦ના સંદેશાઓ રદ કર્યા હતા અને રૂ. ૫૦,૦૦૦/-ના ખર્ચા સાથે અરજીઓ મંજૂર કરી હતી. તેનાથી વ્યથિત થઈ, આ બે અપીલો દાખલ કરવામાં આવી છે.

૬૦. અપીલકર્તાઓ તરફેથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વધારાના સોલિસિટર જનરલ શ્રી પરાસ કુહાડે રજૂઆત કરી કે ટ્રિબ્યુનલે લાયસન્સ કરારની વિવિધ કલમો, વિશેષ કરીને કલમો ૨૨.૩, ૨૨.૫ અને ૨૨.૬,નો સંપૂર્ણપણે ખોટો અર્થઘટન કરીને અમલ કર્યો છે, જે કલમો, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલના મતાનુસાર, વિભાગને તેની ઓડિટ માટે સેવા પ્રદાતાઓના હિસાબી પુસ્તકો મંગાવવાનો અધિકાર આપે છે. શ્રી કુહાડે રજૂ કર્યું કે તા. ૧૬.૩.૨૦૧૦

અને ૧૦.૫.૨૦૧૦ના પત્રવ્યવહારોનો આશય સીએજી દ્વારા ઓડિટ હાથ ધરવાનો છે અને વિભાગને સેવા પ્રદાતાઓને તમામ દસ્તાવેજો ઉપલબ્ધ કરાવવા કહેવાનો કાનૂની અધિકાર પ્રાપ્ત છે, જેથી તેમની સીએજી દ્વારા તપાસ કરી શકાય. વધુમાં એવું દર્શાવવામાં આવ્યું કે, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૯ ને કોમ્પ્ટ્રોલર ઓફ ઓડિટર જનરલ્સ (ડ્યુટીઝ, પાવર્સ એન્ડ કન્ડિશન્સ ઓફ સર્વિસ) અધિનિયમ, ૧૯૭૧ ની કલમ ૧૬ અને ટ્રાઈ નિયમો, ૨૦૦૨ ના નિયમ ૫ તથા લાયસન્સની શરતો સાથે વાંચવામાં આવે ત્યારે, સીએજીને સેવા પ્રદાતાઓના હિસાબોની ઓડિટ હાથ ધરવાની સત્તા પ્રાપ્ત છે, કારણ કે ભારત સંઘ અને સેવા પ્રદાતાઓ વચ્ચે આવક વહેંચણી બાબતે કરાર છે. શ્રી કુહાડે ટ્રિબ્યુનલના તે નિષ્કર્ષને પણ પડકાર્યો કે સીએજી દ્વારા ઓડિટ માટે સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતા પહેલાં વિભાગે એવો અભિપ્રાય બનાવવો પડે કે અગાઉથી સોંપવામાં આવેલા નિવેદનો અને હિસાબો અચોક્કસ અને ભ્રામક હતા. શ્રી કુહાડે વધુમાં રજૂ કર્યું કે ટ્રિબ્યુનલે ચુએએસ લાયસન્સની વિવિધ કલમો તેમજ ૧૯૭૧ના અધિનિયમ હેઠળ પ્રદાન કરવામાં આવેલી સત્તાઓનું સંપૂર્ણપણે ખોટું વાચન કર્યું છે.

૬૧. પ્રતિવાદી સેવા પ્રદાતાઓ તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી ગોપાલ જૈને, તા. ૧૬.૩.૨૦૧૦ અને ૧૦.૫.૨૦૧૦ના પત્રવ્યવહારને રદ કરતાં ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા અપાયેલા કારણોને સમર્થન આપ્યું અને રજૂ કર્યું કે સીએજી દ્વારા, અથવા તે બાબતે વિભાગ દ્વારા પણ, હિસાબી

તપાસ માત્ર ત્યારે જ કરી શકાતી હતી જ્યારે ડીઓટીએ એવો મત બનાવ્યો હોય કે સેવા પ્રદાતાઓ દ્વારા રજૂ કરાયેલ નિવેદનો અથવા હિસાબો અચોક્કસ હતા અથવા ભ્રામક હતા. અન્ય શબ્દોમાં, એમ દર્શાવવામાં આવ્યું કે કલમ ૨૨.૫નો આશરો લેવા માટે વિભાગે એવો મત બનાવવો આવશ્યક હતો, જેનો અર્થ “પ્રમાણિક અને સદ્ભાવપૂર્ણ મત” એવો થાય, કે ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવેલા હિસાબો ભ્રામક અથવા અચોક્કસ હતા અને તે હેતુસર વિભાગે ચુકિતસંગત અને નિષ્પક્ષ રીતે કાર્ય કરવું આવશ્યક હતું.

૫૨. અમારો અભિપ્રાય છે કે લાયસન્સિંગ કરારની વિવિધ કલમોનું તેમજ આ મુદ્દેના કાયદાનું સંપૂર્ણપણે ખોટું વાચન અને સમજ કરવામાં આવી છે. સૌપ્રથમ, જે પૃષ્ઠભૂમિ હેઠળ તા. ૧૬.૩.૨૦૧૦ અને ૧૦.૫.૨૦૧૦ના પત્રો અનુક્રમે ડીઓટી અને મહાનિદેશક, ઓડિટ, પોસ્ટ એન્ડ ટેલિકોમ્યુનિકેશન્સ દ્વારા યુએએસ લાયસન્સ ધારકોને જારી કરવામાં આવ્યા હતા, તેનું પરીક્ષણ કરીએ. બંને પત્રવ્યવહારથી એ જણાય છે કે તેઓ સીએજી દ્વારા ટેલિકોમ સેવા પ્રદાતાઓની હિસાબી તપાસ માટે સહકાર માગવા મોકલવામાં આવ્યા હતા, જે કલમ ૨૨.૫ના અર્થમાં વિભાગ દ્વારા થતી હિસાબી તપાસ પણ નથી અને કલમ ૨૨.૬ હેઠળની વિશેષ હિસાબી તપાસ પણ નથી. સરળ સંદર્ભ માટે, અમે ફરી એકવાર તા. ૧૬.૩.૨૦૧૦ના પત્રવ્યવહારના સંબંધિત અંશોનો ઉલ્લેખ કરી શકીએ:

"ભારત સરકાર

સંચાર મંત્રાલય

દૂરસંચાર વિભાગ

(એ.એસ. સેલ)

સંચાર ભવન, ૨૦, અશોકા રોડ,

નવી દિલ્હી - ૧૧૦ ૦૦૧

ક્રમ સં. ૮૪૨-૧૦૮૬/૧૦૧૦-એએસ-૪ તા. ૧૬મી માર્ચ, ૨૦૧૦

પ્રતિ એમ/એસ. ભારતી એરટેલ લિ. અને ભારતી હેક્સાકોમ

લિ., યુનિટેક વર્લ્ડ સાઈબર પાર્ક પાવર-એ, ૪થો માળ, સેક્ટર

૩૯, ગુડગાંવ - ૧૨૨ ૦૦૧

વિષય : સી એન્ડ એ જી દ્વારા ટેલિકોમ સેવા પ્રદાતાઓનું હિસાબી
પરીક્ષણ સંદર્ભ: યુનિફાઈડ એક્સેસ સેવા લાયસન્સ કરારો સેવા
વિસ્તાર લાયસન્સ નં. તારીખ XXX એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ એક્સ
એક્સ XXX યુનિફાઈડ એક્સેસ સેવા (યુ એ એસ) લાયસન્સની કલમ
૨૨.૩ હેઠળ લાયસન્સદાતાને પ્રદાન કરાયેલ સત્તાઓનો ઉપયોગ
કરતાં, ૨૦૦૬-૦૭ થી શરૂ થતા ત્રણ વર્ષ માટે, ઉપરોક્ત સંદર્ભિત
જારી કરાયેલા યુ એ એસ લાયસન્સો હેઠળ પ્રદાન કરવામાં આવેલી
તમામ સેવાઓ અંગે, હિસાબી પુસ્તકો અને અન્ય દસ્તાવેજો સહિતના

નીચે જણાવેલ હિસાબી રેકૉર્ડો, નીચે મુજબ પ્રતિબિંબિત થાય તે માટે,
પૂરા પાડવા વિનંતી કરવામાં આવે છે:

(૧) મૂળ કિંમત તથા વર્તમાન કિંમતનો, અર્થાત્ અવમૂલ્યન પછીની
કિંમતનો, કુલ ખર્ચ અને સ્થાવર સંપત્તિના જુદા જુદા વર્ગો માટે અલગ
મથાળાં હેઠળનો વિભાજન;

(૨) કામગીરી ખર્ચ અને તેનું વિગતવાર વિભાજન

(૩) સેવા મુજબની આવક

(૪) અન્ય સ્ત્રોતોમાંથી આવક

(૫) ખાતાંની આધારક પુસ્તકો/ અન્ય દસ્તાવેજો જેમ કે(એ) સ્થિર
સંપત્તિ રજિસ્ટર

(બી) ભંડાર અને વધારાના ભાગો ૧ માલસામાન નોંધપોથી

(સી) સેવા-વાર સભ્યોની વિગતો દર્શાવતું રજિસ્ટર

(ડી) ગ્રાહકો પાસેથી થયેલ જમા દર્શાવતું રજિસ્ટર

(પ) રોકડ પુસ્તકો

(એફ) સામાયિકો

લેજર (જી) તમામ બિલોની નકલો અને તમામ રસીદોના
પ્રતિફલકો.

ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત માહિતી આ પત્ર જારી થયાની તારીખથી ૧૫ દિવસની અંદર ડી.ઓ.જી. (હિસાબો), દૂરસંચાર વિભાગ, રૂમ ક્રમાંક ૭૦૧, સંચાર ભવન, ૨૦, અશોકા રોડ, નવી દિલ્હી ૧૧૦ ૦૦૧ ને સીધી મોકલવી જોઈએ.

હસ્તા./- ૧૬.૩.૨૦૧

ઓ(શશી મોહન) નિદેશક
(એએસ-૪)"

૬૩. તા. ૧૬.૩.૨૦૧૦નું સંચાર પત્ર ડી.ઓ.ટી. દ્વારા યુ.એ.એસ. લાયસન્સની કલમ ૨૨.૩ હેઠળ પ્રદાન કરાયેલ સત્તાનો ઉપયોગ કરીને બહાર પાડવામાં આવ્યું હતું, જેમાં ખાતાવહીના પુસ્તકો તથા daarin ઉલ્લેખિત અન્ય દસ્તાવેજો સહિત ત્રણ વર્ષના હિસાબી અભિલેખો માંગવામાં આવ્યા હતા. આવા પત્ર જારી કરવાનો હેતુ "સી એન્ડ એ જી દ્વારા ટેલિકોમ સેવા પ્રદાતાઓનું ઓડિટ" એમ સ્પષ્ટપણે નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો હતો. ઉપરોક્ત સંચાર પત્રો ટ્રિબ્યુનલએ નોંધ્યું તેમ કલમ ૨૨.૫ હેઠળ નહીં, પરંતુ કલમ ૨૨.૩ હેઠળ જારી કરવામાં આવ્યા હતા, અને તે ઉપરોક્ત સંચાર પત્રોમાંથી જ પ્રતિબિંબિત થાય છે. કલમ ૨૨.૩ નીચે મુજબ છે:

"૨૨.૩ (એ) લાઇસન્સદાતા અથવા ટ્રાઈ, જે મુજબ લાગુ પડે તે, ને માંગણી કરવાનો અધિકાર રહેશે અને લાઇસન્સધારક ઉપર તે ફરજ રહેશે કે તે આ લાઇસન્સ હેઠળ સેવા(ઓ) પ્રદાન કરવા માટે ચલાવવામાં

આવતા વ્યવસાય અંગે લાઈસન્સધારક જાળવી રાખતો હોય તેવા કોઈપણ હિસાબી પુસ્તકો કોઈપણ સમયે તપાસ માટે રજૂ કરે અને ઉપલબ્ધ કરાવે, 'તે માટેના કોઈ કારણો નોંધ્યા વિના'.

૨૨. ૩(બી) પરવાનાધારક કંપનીના વિધિવત્ ઓડિટ કરાયેલ અને મંજૂર કરાયેલ હિસાબોના પ્રકાશનની તારીખથી ૩ વર્ષના અવધિ સુધી તમામ બિલિંગ તથા અન્ય તમામ હિસાબી નોંધપોથીઓ (ઇલેક્ટ્રોનિક તેમજ હાર્ડ કૉપી) હંમેશા જાળવી રાખશે અને તેની કોઈપણ ઉપેક્ષા, અન્ય કોઈપણ ભંગથી સ્વતંત્ર રીતે, મહત્વપૂર્ણ ભંગ તરીકે ગણાશે, જે પરવાનાની રદબાતલ માટે કારણ ઊભું કરવા પૂરતી ગણાશે."

(ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)

૬૪. કલમ ૨૨.૩(એ) સ્પષ્ટપણે જણાવે છે કે પરવાનાદાતા અથવા ટ્રાઈને, આ પરવાનગી હેઠળ સેવાઓ પૂરી પાડવા માટે ચલાવવામાં આવતા વ્યવસાય સંબંધે પરવાનાધારક જાળવે તેવા કોઈપણ હિસાબી પુસ્તકો માંગવાનો અધિકાર રહેશે અને પરવાનાધારક તે પુસ્તકો તપાસ માટે પૂરાં પાડવા અને રજૂ કરવા માટે બંધાયેલ રહેશે, તે પણ કોઈપણ સમયે "તે અંગે કોઈ કારણો નોંધ્યા વિના". અન્ય શબ્દોમાં, તા. ૧૦.૫.૨૦૧૦ના સંદેશાવ્યવહાર જારી કરતી વખતે, ડીઓટી અથવા ટ્રાઈ પાસેથી કોઈ કારણો નોંધવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવતી નથી અને તેઓ

યુએએસ પરવાનગીધારકો પાસેથી કોઈપણ સમયે વ્યવસાય સંબંધિત હિસાબી પુસ્તકો મંગાવી શકે છે.

૬૫. હવે આપણે ઓડિટ, પોસ્ટ અને ટેલિકોમ્યુનિકેશન્સના ડિરેક્ટર જનરલ દ્વારા યુ.એ.એસ. સેવા પ્રદાતાઓને જારી કરાયેલ તા. ૧૦.૫.૨૦૧૦ના સંદેશાવ્યવહારનું પરીક્ષણ કરીએ, જેમાં ખાસ કરીને તા. ૧૬.૩.૨૦૧૦ના સંદેશાવ્યવહારનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, જે સરળ સંદર્ભ માટે ફરી એકવાર નીચે ઉતારવામાં આવે છે: "ડી.ઓ. ક્રમાંક રિપોર્ટ-પી.એસ.પી/એફ-જનોલ-૧૧/૨૦૦૯-૧૦/૪

પોસ્ટ અને ટેલિકોમ્યુનિકેશન્સના ઓડિટ મહાનિદેશકનું કાર્યાલય

શામ નાથ માર્ગ, (જૂના સચિવાલય પાસે),

દિલ્લી - ૧૧૦૦૦૨

આર. પી. સિંહ

ડાયરેક્ટર જનરલ તારીખ ૧૦-૫-૨૦૧૦

વિષય: સી એન્ડ એ જી દ્વારા ટેલિકોમ સેવા પ્રદાતાઓનો ઓડિટ-

સંદર્ભ: ૧) ડીઓટીનું પત્ર ક્રમાંક ૮૪૨-

૧૦૮૬/૨૦૧૦/એએસ-૪ તારીખ ૧૬.૦૩.૨૦૧૦

૨) આપના કાર્યાલયનો પત્ર ક્રમાંક ટીટીએસએલ/ડીઓટી/
ઓડિટ/૨૦૧૦ તા.૧.૦૪.૨૦૧૦

પ્રિય શ્રી દલાલ

આપની કંપનીએ હિસાબની પુસ્તકો ભૌતિક સ્વરૂપે પૂરા પાડવામાં સહકાર આપવાની બાબત વ્યક્ત કરી છે, જ્યારે તે એસ.એ.પી. ઈ.આર.પી. સિસ્ટમમાં ઇલેક્ટ્રોનિક સ્વરૂપે જાળવવામાં આવે છે, તે સંદર્ભે ઓડિટના સંચાલનમાં સહકાર વધારવા બાબતે ઉપરોક્ત વિષયક આપના કાર્યાલયના ઉદ્દેશિત પત્રનો કૃપા કરીને સંદર્ભ લેશો. વધુમાં, એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે ઓડિટ નીડા કાર્યાલય ખાતે આપની સિસ્ટમોમાં પ્રવેશ મેળવી કરીને હાથ ધરવામાં આવી શકે છે. આ સંદર્ભમાં, વિનંતી છે કે તા. ૨૧મી મે ૨૦૧૦ના રોજ આપના વ્યવસાયિક પ્રવૃત્તિઓ, હિસાબી નીતિઓ, હિસાબી વ્યવસ્થા, બિલિંગ અને નાણાકીય પ્રણાલીઓ તથા આવક વહેંચણી સંબંધિત તમામ અન્ય મુદ્દાઓ આવરી લેતી એક રજૂઆત આપવામાં આવે, ત્યારબાદ મારી ઓડિટ ટીમ સાથે સંક્ષિપ્ત પરસ્પર બેઠક યોજવામાં આવે, જે ઓડિટ પ્રક્રિયાનો પ્રારંભ કરશે. રજૂઆતનો સમય અને સ્થળ પરિશિષ્ટ-૧ માં આપેલ છે. મારા કાર્યાલયના શ્રી સુબુ આર. ડિરેક્ટર (રિપોર્ટ) ને નોડલ અધિકારી તરીકે નિમણૂક કરવામાં આવી છે, જે ઓડિટ પર દેખરેખ રાખશે અને તેનું સમન્વયન કરશે.

સાદર

આપનો વિશ્વાસુ,

હસ્તાક્ષર/ –

આર. પી. સિંહ"

૬૬. ઉપર ઉલ્લેખિત તા. ૧૬.૩.૨૦૧૦ અને ૧૦.૫.૨૦૧૦ ની બંને સંચારિકાઓ સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે સી.એ.જી. ઓડિટ હાથ ધરવાનો ઇરાદો રાખે છે, કારણ કે ભારત સંઘ અને યુ.એ.એસ. લાઈસન્સ ધારકો વચ્ચે "આવક વહેંચણી" છે અને ઉત્પન્ન થયેલી આવક ભારતની સંચિત નિધિમાં જમા કરવી પડશે.

૬૭. અમારી દૃષ્ટિએ, ઉપરોક્ત સંદેશાવ્યવહાર ધારા ૨૨.૩ થી ૨૨.૬ હેઠળ પ્રદાન કરાયેલ સત્તાઓના ઉપયોગમાં ડીઓટી દ્વારા જારી કરવામાં આવ્યા હતા એવો મત સ્વીકારીને ટ્રિબ્યુનલએ મૂળભૂત ભૂલ કરી છે; હકીકતમાં, તે સંદેશાવ્યવહારમાં સ્પષ્ટપણે માત્ર ધારા ૨૨.૩નો જ ઉલ્લેખ છે અને અન્ય કોઈ ધારાનો નથી! બીજી બાજુ, ટ્રિબ્યુનલએ ખાસ કરીને ધારા ૨૨.૫નો ઉલ્લેખ કર્યો છે, જે અમારી દૃષ્ટિએ એવા કેસમાં લાગુ પડતી નથી જ્યાં સીએજી દ્વારા ઓડિટ કરાવવાની માંગ કરવામાં આવી હોય. ટ્રિબ્યુનલએ ધારા ૨૦.૪, ૨૨.૫ અને ૨૨.૬ના વ્યાપની પણ યોગ્ય મૂલવણી કરી નથી. ત્યાં લાઈસન્સીનું ધારા ૨૦.૪ હેઠળ કંપનીઝ અધિનિયમની કલમ ૨૨૪ હેઠળ નિયુક્ત ઓડિટર મારફતે ઓડિટ કરાવવાનું જોગવાઈ છે. ધારા ૨૨.૫ લાઈસન્સદાતાને ઓડિટ કરાવવાની સત્તા આપે

છે, જો એવું જણાય કે રજૂ કરાયેલા હિસાબી નિવેદનો અથવા હિસાબો અચોક્કસ અને ભ્રમિત કરનાર છે. અમારી દૃષ્ટિએ, રચવાનો મત સંપૂર્ણપણે વ્યક્તિગત સંતોષ આધારિત છે; તેમાં લાઈસન્સીને સંતોષ થાય તે રીતે હિસાબી નિવેદનો અથવા હિસાબો અચોક્કસ અને ભ્રમિત કરનાર છે તે સ્થાપિત કરવું આવશ્યક નથી. આગળ, ધારા ૨૨.૬ એક સ્વતંત્ર ધારા છે, જેનો ધારા ૨૨.૫ સાથે કોઈ સંબંધ નથી. આ લાઈસન્સદાતાને વિશેષ ઓડિટ કરાવવાની અતિરિક્ત સત્તા આપે છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, લાઈસન્સદાતા અથવા લાઈસન્સી દ્વારા કરાવવામાં આવતી ઓડિટનો સીએજી દ્વારા કરવામાં આવતી ઓડિટ સાથે કોઈ સંબંધ નથી. જો ટ્રિબ્યુનલનો તર્ક સ્વીકારવામાં આવે, તો ડીઓટી હંમેશા માત્ર સીએજી દ્વારા બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૮ સાથે ૧૯૭૧ના અધિનિયમ અને ટ્રાઈ નિયમો, ૨૦૦૨ હેઠળ પ્રદાન કરાયેલ સત્તાઓના ઉપયોગમાં માંગવામાં આવેલી ઓડિટ જ નહીં, પરંતુ ધારા ૨૨.૫ હેઠળની ઓડિટ તેમજ ધારા ૨૨.૬ હેઠળની વિશેષ ઓડિટને પણ અટકાવી શકે. પરિણામે, સીએજી દ્વારા કરાવવાની ઓડિટ ડીઓટી દ્વારા એવો “મત નિર્માણ” કરવામાં આવે છે કે તેને રજૂ કરાયેલા નિવેદનો અથવા હિસાબો અચોક્કસ અથવા ભ્રમિત કરનાર હતા કે નહીં, તેના પર નિર્ભર ન રહે, કારણ કે અમારી દૃષ્ટિએ એવો અભિગમ સીએજીને ઓડિટ અથવા તપાસ અથવા નિરીક્ષણ કરવા માટે પ્રદાન કરાયેલ કાયદેસર અને સંવિધાનિક સત્તાઓથી વંચિત કરી દેતો થાય.

અમારી દષ્ટિએ, ટ્રિબ્યુનલનો આદેશ બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૮, ૧૪૯ તેમજ ૧૯૭૧ના અધિનિયમની કલમ ૧૬ સાથે ટ્રાઇ નિયમો, ૨૦૦૨ના નિયમ ૫ અને લાઇસન્સિંગ જોગવાઈઓ હેઠળ સીએજીને પ્રદાન કરાયેલ સંવિધાનિક અને કાયદેસર સત્તામાં અતિક્રમણ સમાન છે.

૬૮. આ સંદર્ભમાં, સહેલાઈથી સંદર્ભ માટે, અમે કલમો ૨૨.૫ અને ૨૨.૬ નો ઉલ્લેખ કરી શકીએ છીએ:

"૨૨.૫ લાઇસન્સદાતા, રજૂ કરાયેલા નિવેદનો અથવા હિસાબો અચોક્કસ અથવા ભ્રામક છે એવું મત રચાયા પર, લાઇસન્સધારકના ખર્ચે ઓડિટર નીમણૂક કરીને લાઇસન્સધારકના હિસાબોની હિસાબી ચકાસણી કરવાનો આદેશ આપી શકશે અને આવા ઓડિટર(ઓ)ને તે જ સત્તાઓ રહેશે, જે કંપનીના વૈધાનિક ઓડિટરોને કલમ ૨૨૭ હેઠળ પ્રાપ્ત હોય છે

કંપનીઝ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની. લાઇસન્સદાતા દ્વારા નિર્ધારિત કરવામાં આવેલ ઓડિટરોનું મહેનતાણું લાઇસન્સધારક દ્વારા વહન કરવામાં આવશે.

૨૨.૬ પરવાનગીદાતા દ્વારા પરવાનાધારક કંપનીના હિસાબો/અભિલેખોની 'વિશેષ લેખાપરીક્ષા' "વિશેષ લેખાપરીક્ષકો" દ્વારા પણ કરાવવામાં આવી શકશે, જેના માટે પરવાનગીદાતા દ્વારા નક્કી કરવામાં આવેલ દર મુજબનું ચુકવણું પરવાનાધારક દ્વારા વહન કરવાનું રહેશે. આ ઉપરોક્ત પરિચ્છેદ ૨૨.૫ માં વર્ણવેલ લેખાપરીક્ષાની

લેખાપરીક્ષાના સ્વરૂપનું રહેશે. વિશેષ લેખાપરીક્ષકોને પણ કંપનીઓના લેખાપરીક્ષકોને કંપનીઓ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ હેઠળ કલ્પવામાં આવેલી સમાન સુવિધા આપવામાં આવશે અને તે જ સત્તાઓ રહેશે."

૬૯. કલમો ૨૨.૫ અને ૨૨.૬નો આશય સી.એ.જી. અથવા ટી.આર.એ.આઈ. દ્વારા ઓડિટ કરવામાં આવે એવો નથી, પરંતુ ડી.ઓ.ટી. દ્વારા ઓડિટ કરવામાં આવે એવો છે. ટ્રિબ્યુનલએ એ માન્ય રાખવામાં પણ ભૂલ કરી કે કલમ ૨૨.૫ હેઠળનું "અભિપ્રાયનું નિર્માણ", અર્થાત્ લાઈસન્સધારકે રજૂ કરેલ નિવેદનો અથવા હિસાબો અચોક્કસ અથવા ભ્રામક છે, તે કલમ ૨૨.૫ હેઠળ ડી.ઓ.ટી./સી.એ.જી.ને ઓડિટ ચલાવવાની અથવા કલમ ૨૨.૬ હેઠળ વિશેષ ઓડિટ ચલાવવાની અધિકારિતા અંગેનું અધિકારક્ષેત્રીય તથ્ય છે. કલમ ૨૨.૫ હેઠળનું "અભિપ્રાયનું નિર્માણ" લાઈસન્સદાતાનું આત્મલક્ષી અભિપ્રાય છે; અન્યથા, કલમ ૨૨.૫ અને ૨૨.૬ હેઠળ કોઈપણ પ્રકારનું ઓડિટ હાથ ધરવાની સત્તા લુપ્ત થઈ જાય અને લાઈસન્સદાતાએ સતત લાઈસન્સધારકને સમજાવતું રહેવું પડે કે લાઈસન્સધારકે રજૂ કરેલ નિવેદનો અથવા હિસાબો અચોક્કસ અને ભ્રામક છે.

૭૦. તેથી, અમે સેવા પ્રદાતાઓ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અપીલોમાં કોઈ જ સાર નથી એવું નિષ્કર્ષે આવીએ છીએ અને તેથી ઉપરોક્ત મુજબ તે અપીલો નામંજૂર કરવામાં આવે છે. જોકે, ડી.ઓ.ટી. અને અન્ય દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અપીલો મંજૂર કરવામાં આવે છે અને ટ્રિબ્યુનલનો ચુકાદો ૨૬

કરવામાં આવે છે. કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતાં, ખર્ચ બાબતે કોઈ આદેશ કરવામાં આવશે નહીં.

નિભૂતિ ભૂષણ બોસ

અપીલોનો નિકાલ કરવામાં આવ્યો.

*Translation of this Judgement has been provided by M/S
Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.*

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદીત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહીં. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====